

T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

İLİMLİLAŞMA VE DAHİL OLMA TEORİSİ BAĞLAMINDA MISIR'DAKİ
MÜSLÜMAN KARDEŞLER'İN MODERASYONU

Yüksek Lisans Tezi

Pınar Demir

Ankara - 2021

T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

İLİMLİLAŞMA VE DAHİL OLMA TEORİSİ BAĞLAMINDA MISIR'DAKİ
MÜSLÜMAN KARDEŞLER'İN MODERASYONU

Yüksek Lisans Tezi

Pınar Demir

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Nilgün Eliküçük Yıldırım

Ankara - 2021

KABUL VE ONAY

Pınar DEMİR tarafından hazırlanan “İlimlileşme ve Dahil Olma Teorisi Bağlamında Mısır’daki Müslüman Kardeşler’in Moderasyonu” başlıklı bu çalışma, 14/07/2021 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim dalında Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Gözde YILMAZ (Başkan)

Dr. Öğr. Üyesi Nilgün ELİKÜÇÜK YILDIRIM (Danışman)

Doç. Dr. Ali İbrahim AKKUTAY (Üye)

Prof. Dr. Dilaver TENGİLİMOĞLU

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesi'ne uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasını;

- Akademik ve etik kurallar çerçevesinde hazırladığımı,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,

Aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

14.07.2021

Pınar DEMİR

ÖZ

DEMİR, Pınar. İlimlileşme ve Dahil Olma Teorisi Bağlamında Mısır'daki Müslüman Kardeşler'in Moderasyonu, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2021.

Mısır, Ortadoğu ve Afrika'nın en önemli ülkelerinden biri olmakla birlikte İslam dünyasının da merkez ülkesinden birisini oluşturmaktadır. Tarih boyunca Mısır'da ortaya çıkan olaylar tüm Ortadoğu'yu etkilemiştir. 20.yy İslamcılarının ideolojilerini sisteme entegre etmek istediği bir yüzyıl olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle 2010 yılında yaşanan Arap Baharı'ndan sonra ortaya çıkan gelişmeler bugüne kadar baskılanmış ve siyasi sistemden dışlanmış muhalif gruplara sisteme dahil olma fırsatını yaratmış ve İslam'ın siyasallaştığı bir dönem başlamıştır. Arap Baharı'nda yaşanan gelişmeler küresel ve bölgesel düzeyde Mısır'ı anlamak açısından büyük önem arz etmektedir. 25 Ocak 2011 yılında ise Mısır'da yaşanan devrim hareketi sonrası iç ve dış aktörlerin ülkenin demokratikleşmesinin önüne nasıl geçtiği ve bununla birlikte Mursi'nin siyasi ve ekonomik olarak liberalleşmesini engellediği görülmüştür.

Bu tezde, 2012 yılında Mısır'ın en köklü muhalif hareketi olan Müslüman Kardeşler'in politik sisteme entegre olduktan sonra izlediği stratejileri, iktidarı boyunca gerçekleştirdiği siyasi politikalarını moderasyon teorisi bağlamında dönüşümünün davranışsal mı, yoksa ideolojik olarak mı gerçekleştirdiği analiz edilmektedir. Müslüman Kardeşler'in ilimlileştiği halde neden sisteme dahil olamamasındaki başarısızlığın nedenleri iç ve dış faktörler açısından incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Müslüman Kardeşler Hareketi, Mısır Devrimi, Moderasyon Teorisi, Arap Baharı, Siyasal İslam.

ABSTRACT

DEMİR, Pınar. Moderation of the Muslim Brotherhood in Egypt in the Context of the Theory of Moderation and Inclusion, Master Thesis, Ankara, 2021.

Along with being one of the most important countries of the Middle East and Africa, Egypt also constitutes one of the central countries of the Islamic world. Throughout history, the events that took place in Egypt have affected the entire Middle East. The 20th century appears to be a year when Islamists wanted to integrate their ideologies into the system. The developments that emerged especially after the Arab Spring in 2010 have been suppressed until today and the opposition groups excluded from the political system have created the opportunity to be included in the system, and a period of politicization of Islam has begun. The developments in the Arab Spring are of great importance in terms of understanding Egypt at the global and regional level. On January 25, 2011, after the revolutionary movement in Egypt, it was seen how of internal and external actors prevented the democratization of the country and prevented Morsi from liberalizing politically and economically.

In this thesis, it is analyzed whether the transformation of the Muslim Brotherhood, Egypt's most rooted opposition movement, after its integration into the political system in 2012, and the political policies it carried out during its rule, was behaviorally or ideologically transformed in the context of moderation theory. The reasons for the failure of the Muslim Brotherhood to be moderated but not included in the system are examined in terms of internal and external factors.

Keywords: Muslim Brotherhood Movement, Egyptian Revolution, Moderation Theory, Arab Spring, Political Islam.

TEŞEKKÜR

Yüksek Lisans eğitimim süresince bana her konuda yol gösteren, tez çalışmamın başından sonuna kadar beni destekleyen, tezimin konusunu belirlemede ilham kaynağı olan ve birlikte güzel bir çalışmaya imza atmaktan onur duyduğum değerli danışman hocam Sn. Dr. Öğr. Üyesi Nilgün ELİKÜÇÜK YILDIRIM'a, kıymetli bilgilerini aktararak araştırmalarımın katkı sağlayan hocam Sn. Prof. Dr. Çınar ÖZEN'e olumlu ve yapıcı görüşleriyle beni yönlendirerek çalışmamı ı ışık tutan tez jürisi üyeleri, Sn. Doç. Dr. Gözde YILMAZ'a ve Doç. Dr. Ali İbrahim AKKUTAY'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Hayatımdaki en büyük şansım, maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen, her kararımın arkamda duran çok kıymetli Ailem; annem Sn. Nuray DEMİR'e, babam Sn. Ünal DEMİR'e, ablam Sn. Burcu DEMİR ÇAMUR'a ve çocukluğumdan bu yana hakkını ödeyemeyeceğim üzerimde çok emeği olan canım anneannem Sn. Sevim ÜNLÜ'ye teşekkürü borç bilir, sonsuz minnet ve şükranlarımı sunarım.

Bu zorlu süreç boyunca motivasyon ve destekleri ile beni her zaman cesaretlendiren yakın çevreme ve arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

Tüm iyi şeylerin sabırdan sonra geleceğine olan inancım ile hayatta nice güzel çalışmalara imza atmak dileğiyle..

Pınar DEMİR
Ankara, 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZ	i
ABSTRACT	ii
TEŞEKKÜR	iii
İÇİNDEKİLER	iv
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	vi
TABLolar DİZİNİ	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM İLİMLİLİŞMA VE DAHİL OLMA İKİLEMİ

İKİNCİ BÖLÜM MÜSLÜMAN KARDEŞLER'İN MODERASYONU

2.1. Müslüman Kardeşler'in Siyasi Faaliyetleri	13
2.2. Arap Baharı'na Giden Süreç	28
2.2.1. Mübarek dönemi halk ayaklanması	30
2.2.2. Ocak devriminde Müslüman kardeşlerin rolü.....	34
2.2.3. Mübarek sonrası meclisin oluşturulması.....	39
2.2.4. Ocak devriminden sonrası parti kurma girişimleri.....	41
2.2.5. Mübarek'in görevi askeri konseye devri.....	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM MK'NIN SİSTEME ENTEGRASYONU

3.1. Müslüman Kardeşler Hareketinin İktidara Gelişi	49
3.1.1. Cumhurbaşkanlığı seçimleri (Haziran 2012)	49
3.1.2. Mursi' nin Cumhurbaşkanı seçilmesi.....	58
3.1.3. MK iktidarı süresince ideolojik mi davranışsal mı ılımlılaşma gösterdi?	62

3.2. Muhammed Mursi'ye Yöneltilen Eleştiriler	71
3.3. Müslüman Kardeşler'in Siyasal Meşruiyetini Kaybetmesi	74
3.4. Mursi'ye Yapılan Askeri Darbe (3 Temmuz 2013)	88
SONUÇ	93
KAYNAKÇA	99
TURNITIN RAPORU	121
ÖZGEÇMİŞ	127

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

MK: Cemiyetu'l İkhvanu'l Müslimin (Müslüman Kardeşler)

NDP: Ulusal Demokrasi Partisi

NSF: Ulusal Kurtuluş Cephesi

ÖAP: Özgürlük ve Adalet Partisi

PEC: Mısır Cumhurbaşkanlığı Seçim Komisyonu

SCAF: Mısır Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 3.1. Cumhurbaşkanlığı Seçim Adayları Listesi ve Kariyer Geçmişleri (2012).....	56
Tablo 3.2. Mısır Cumhurbaşkanlığı İlk Tur Seçim Sonuçları (23-24 Mayıs 2012)...	58

GİRİŞ

Ortadoğu'daki demokratik sistem eksikliğini anlayabilmek için, Ortadoğu ülkelerindeki siyasi, ekonomik ve toplumsal sorunlara bakılması ve uluslararası ve dış aktörlerin bu bölge ülkelerinde gerçekleştirmek istediği çıkar politikalarının analiz edilmesi gerekmektedir. Bir Ortadoğu ülkesi olan Mısır, geçmişten beri otokratik bir düzen ile yönetilmekle birlikte, 11 Eylül Hadisesi ve 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgal etmesi dolayısıyla bu düzenden memnun olmayan halk ve hareket alanı daraltılmış muhalif gruplar tarafından organize edilen bir ayaklanma ile demokratik bir düzene geçiş yapma girişiminde bulunmuştur.

ABD “Yeni Dünya Düzeni” projesi çerçevesinde Ortadoğu ülkelerini kendi çıkarları doğrultusunda yönetmeye ve şekillendirmeye çalışsa da bunu 11 Eylül Saldırısı sonrasında “İlmli İslam” kavramını dünyada egemen anlayış olarak benimsetmeye çalışmıştır. Bunun yanında Orta Doğu'da bir demokrasi eksikliği olduğunu sürekli olarak dile getirerek bu çevredeki diktatör rejimlerin yıkılması gerektiği algısı ile Orta Doğu'yu değişime sürüklemiştir. Dolayısıyla 2010 yılı Aralık ayında ortaya çıkan ayaklanmalar ile “Arap Baharı” başlamış, yıllarca otokratik rejimle varlığını sürdüren Tunus, Mısır ve Libya gibi Ortadoğu ülkelerinde rejimler yıkılmaya başlamıştır. Otokratik düzenden, demokratik düzene geçiş bir anlamda ılımlılaşmayı gündeme getirmiş, liberal düşünce politik sisteme entegre olmaya başlamıştır.

Bu çalışmada Orta Doğu toplumlarındaki demokrasi sorunu Mısır özelinde ele alınacak olup, İlmlileşme ve Dahil Olma Teorisi (Inclusion and Moderation) bağlamında demokratik yollarla seçilen bir iktidarın başarısızlığının nedenleri bu teori perspektifinden analiz edilmeye çalışılacaktır. Bu teorinin davranışsal değişim hipotezi Mısır'ın demokratik geçişi neden başarılı yönetemediği için temel analiz çerçevesi olarak kullanılacaktır. Ayrıca çalışmada Müslüman Kardeşler'in ılımlılaştığı halde siyasi sistemde başarılı bir entegrasyon süreci gerçekleştirememesinin nedenleri belirlenecektir.

Ortadoğu’da radikal hareketlerin sisteme entegrasyonu ancak kendi ideolojilerini ve fikirlerini değiştirip, ılımlılaşımlarıyla mümkün olmuştur. İlimlilik kavramından kısaca bahsetmek gerekirse, İlimlilik; bir takım siyasi grupların sistemin getirdiği şartlar doğrultusunda yıllardır izlediği ideolojik politikalardan kendi lehine eylemlerde bulunarak; çatışmacı, radikal tutumlardan uzlaşmacı tutumlara geçme politikasıdır. İlimlilik ya da moderasyon davranışsal ve ideolojik olarak iki farklı şekilde gerçekleşmektedir. Radikalleri, moderasyona iten temel nedenlerden biri ise davranışsal ya da ideolojik olması önemli olmaksızın geçmişte maruz kaldıkları baskıcı ve dışlayıcı tutumlardır.

2010 yılında Arap Baharı’nın ardından siyasi gruplar sisteme entegre olabilmek adına arayışlar içine girmeye başlamıştır. Bu arayışlar onları daha iyi siyasal şartlar içerisinde yaşamak ve kendi çıkarlarını gerçekleştirmek adına hem davranışsal olarak, hem de ideolojik olarak değişim sürecine itmiştir.

Yirminci yüzyılın en önemli İslami hareketlerden biri olan Müslüman Kardeşler (MK), (Cemiyetu'l İkhvanu'l Müslimin) Mısır’da 1928 yılında kurulmuştur (Somuncuoğlu, 2019, s. 2). Ortadoğu’da Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra bağımsızlıklarını kazanan ülkeler bölgesel sınırlarını çizmek istemişlerdir. Ancak Ortadoğu’yu kontrol etmek ve çıkarlarını gerçekleştirmek isteyen emperyalist güçler buna müsaade etmemiş, ülkeleri emperyalist, bir diğer deyişle sömürücü bir ideoloji ile yönetmeye çalışmışlardır. Bu dönemde ortaya çıkan siyasal İslam veya İslamcılık anlayışı, MK’nın ideolojisinde ve faaliyetlerinde etkili bir nitelik kazanmış olup, Mısır’ı bu çerçevede yönetmeye çalışmıştır. Mısır siyaseti içinde önceden yasaklı olan İslami grupların partileşmesi yasak olsa da daha sonra MK ve onun siyasi kanadı olan Özgürlük ve Adalet Partisi’nin siyasallaşması ve sisteme dahil olarak başarıyı yakalaması, Mısır halkı için büyük bir umut olmuştur. Özgürlük ve Adalet Partisi’nin lideri Mursi’nin cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte Mısır’ın demokratikleşeceği yönünde umutlar yeşermeye başlasa da sonuç istenilen nitelikte olmamıştır. Bir yıl kadar iktidarda kalan Müslüman Kardeşler, 2013’te iktidardan indirilmiştir. Mursi’nin başarısızlıklarının arkasındaki nedenler sadece ülkenin siyasi, ekonomik istikrarsızlıklarına bağlanmamalı, küresel düzeyde de ele alınmalıdır. Mursi’nin

ılımlılaştığı halde başarısız olmasının arkasındaki içsel, dışsal faktörler ve MK'nın kuruluş tarihinden 3 Temmuz 2013'te darbe sonucu iktidardan düşürülmesine kadar olan tarihi incelenecektir.

Çalışmada ele alındığı üzere, Mısır'da İslamcı partilerin siyasete katılmaları bir dönem yasakken, siyasi özgürlük ortamı sağlandığında bu partiler ideolojik anlamda moderasyon sürecine girerek aktif olmaya çalışmışlardır. Aslında partilerin veya grupların ılımlılaşmalarını, çıkarlarını elde edene kadar taktiksel olarak, davranışsal moderasyon çerçevesinde mi yoksa ideolojik olarak mı gerçekleştirdikleri tartışmalıdır. Müslüman Kardeşlerin siyasi kanadı olan “Özgürlük ve Adalet Partisi” (ÖAP) örneğine baktığımız zaman partinin ideolojileri ve politikaları dolayısıyla büyük bir başarı yakalamış, ancak ilerleyen süreçlerde lideri Mursi'nin baskıcı ve otoriter tutumundan dolayı bu değişimin taktiksel olabileceği ihtimali yadsınamaz nitelikte olmuştur.

Mısır'daki demokrasi anlayışının gelişmemesi bize yol gösterici bir niteliktedir. Ortadoğu'da modern kurumların oluşturulması, bölgenin demokratikleşmesi açısından önem taşımaktadır. Ancak demokratikleşme; ekonomik anlamda gelişmenin yanında, orta sınıfların ortaya çıkması ve siyasal anlamdaki liberalleşme ile mümkün olmaktadır (Barro, 1996, s. 2). Mısır özelindeki MK hareketi bu anlamda başarısız olmuştur. Mısır'daki demokratikleşme adına yaşanan bu deneyim modernleşmeyi ve demokratikleşmeyi doğuramamıştır. Moderasyon teorisine göre; seçimlere dahil olma, aktif bir şekilde siyasi alanda herkese eşit şartlar altında hareket edebilme yetisi verebilmektir. Arap halklarının ayaklanmaları beklenen sonucu yaratmamış, İslami gruplar veya muhalif gruplar sistemin kurallarını benimsemek zorunda bırakılmıştır.

Bu çalışmanın temel amacı, 2012-2013 yılları arasında Mısır'da iktidar olan Müslüman Kardeşler'in sisteme dahil olmasının ılımlılaşma teorisi bağlamında, MK'yı iktidara taşıyan süreç ve bir yıllık iktidarı boyunca nasıl bir yönetim sergilediği tarihsel anlatısıyla, davranışsal mı yoksa ideolojik mi bir ılımlılaşma olduğunun ele alınmasıdır.

Bu bağlamda, tezin birinci bölümünde, ılımlılaşıma ve Dahil Olma Teorisi perspektifinden MK hareketinin ılımlılaştığı halde neden sisteme dahil olamadığı ele alınmıştır. Neden başarılı olamadığı ise MK'nın iktidar olduğu dönem faaliyetlerinin ideolojik ılımlılaşmadan çok davranışsal ılımlılaşmaya benzer nitelikler göstermesi olarak değerlendirilmiştir. Yıllarca dini ideolojilerini Mısır'da yaymaya çalışan MK, radikalliğinden vazgeçip Mısır siyasetinde söz sahibi olmak istemiştir. Bunu parti kurma ve demokratik koalisyonlarla yerine getirmeye çalışsa da bir yıllık iktidar tecrübesi sonunda başarı yakalayamamıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Ortadoğu'da yıllarca antidemokratik bir anlayışla yönetilen halkın sokaklara döküldüğü ve protesto gösterilerinin başladığı Mısır'da Arap Baharı'na giden sürecin başlangıcı, Mübarek döneminde yaşanan halk ayaklanması, Siyasal İslamcılarının başarısı ve yükseliş dönemi, Ocak Devriminde MK'nın rolü, Hüsnü Mübarek'in görevi askeri konseye devir süreci, Ocak Devriminden sonra parti kurma girişim faaliyetleri ve ÖAP'in kuruluş süreci hakkında bilgi verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise; MK iktidara geldikten sonra yapılan cumhurbaşkanlığı seçimleri, Mursi'nin cumhurbaşkanı seçilmesi ve iktidara gelmesinin ardından MK ve Hamas iş birliği, MK'nın ordu ile iş birliğine gidişi, Mursi'ye yöneltilen eleştiriler, Mısır'da ılımlılaşıma teorisinin varsayımlarının gerçekleşmemesinin iç ve dış nedenleri, MK'nın siyasal meşruiyetini kaybetme süreci ve Mursi'ye yapılan askeri darbe süreci gibi konulara yer verilmiştir.

Bu çalışma bir iktidarın ılımlılaştığı halde siyasal meşruiyetini kaybetmesinin darbeye zemin hazırlamasını veya yol açtığını göstermesi, ılımlılık düzeyi ile siyasal meşruiyet ilişkisinin belirlenmesi açısından önem taşımaktadır. Ayrıca çalışmada, ılımlılığın sınırlarının Ortadoğu'da belirlilik göstermesi konusu örnek oluşturmakla birlikte, konu ile alakalı önceki tezlerden farklı olarak ılımlılaşıma ve Dahil Olma Teorisi bağlamında olaya ilk defa farklı bir açıdan yaklaşılması detayı literatüre katkı sağlamayı amaçlamıştır. Çalışmanın metodolojisini tüm bölümlerde literatür taramasına bağlı olarak ikincil kaynaklar oluşturmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ILIMLILAŞMA VE DAHİL OLMA İKİLEMİ

20.yüzyıldan itibaren radikal grupların zaman içinde değişerek ılımlılık sürecine girmesi literatürde moderasyon/ılımlılaşma teorisi ile açıklanmaktadır. İlimlileşme ve dahil olma literatürü Robert Michel (A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy, 1962), Anthony Downs (An Economic Theory of Democracy, 1957), Richard Joseph La Palombara/Myron Weiner (Political Parties and Political Development, 1966) ve Jillian Schwedler (Faith in Moderation: Islamist Parties in Jordan and Yemen, 2007) gibi sınırlı sayıda akademisyenin siyasi kısıtlamalarının radikal hareketlerin ılımlılaşmasına nasıl yol açtığı üzerine yaptıkları tartışmalardan oluşmaktadır (Schwedler, 2011, s. 353-354).

Buna göre dahil olma, dini grupların/hareketlerin veya örgütlerin siyasi aktör ya da yarışmacıların diğer siyasi aktörlerle yasal olarak aynı düzlemde bulunmasına izin verilmesi sonucu gerçekleşir. Fakat burada sistemin dini partilere açık olmasıyla eşit önemde olan husus dini parti ya da grupların da seçimlere katılım yoluyla siyasal sisteme dahil olmak istemeleridir (Gürses, 2014, s. 646). Bazı demokratik ülkelerde dini partilerin seçimlere katılması yasaklanmışken, bazı ülkelerde radikal grupların seçimlere yani siyasal sisteme katılmayı reddettiği bilinmektedir. Bazı radikal gruplar sisteme dahil olmanın beraberinde bazı köklü değişimlerin zorunlu hale getireceği için sisteme müdahil olmayı reddederken, bazıları ise sisteme dahil olmayı ideoloji ve inançlarına aykırı olduğu için reddetmektedirler (Tezcur, 2010, s. 15). Genel olarak radikal İslamcı grupların/partilerin mevcut sistemin/rejimin ideolojisine karşı çıktıkları için sisteme dahil olmayı reddettikleri bilinmektedir (Tezcur, 2010, s. 70). Bu noktada teorinin iki önemli bileşeninden biri olan ılımlılaşmanın gerçekleşebilmesi için öncelikle radikal hareketlerin sisteme dahil etmesi, yani hem mevcut sistemin buna izin vermesi hem de bu grupların dahil olmayı istemesi gerekmektedir (Brocker, 2013, s. 177). Bu nedenle radikal ya da siyasi grupların amaçlarına ulaşmak için siyasi sisteme dahil olma çabası içine girdikleri müddetçe radikallikten ılımlılaşmaya doğru geçiş yaptıkları varsayımı söz konusudur. Bu bağlamda siyasal sisteme dahil olabilme

dürtüsü radikal grupların yönelimlerini ve ideolojilerini değiştirmelerine neden olmuştur. Diğer bir deyişle, radikal grupların hem sistem içinde kalma arzusu hem de iktidar olma isteği radikal ideolojilerinin ılımlılaşmasına yol açmıştır. Bu varsayımına verilebilecek en güçlü iki örnek 1990'larda Türkiye'de ve İran'da ortaya çıkan Müslüman reformcu partilerdir. Ortaya çıkan yeni Müslüman reformcuların insan hakları, adalet, eşitlik, cinsiyet ayrımcılığı ve etnik eşitlik gibi kavramları savunmaları bu teori bağlamında ılımlılaşmanın örnekleri olarak değerlendirilmektedir (Tezcur, 2010, s. 69).

İlmlılaşma kavramının hangi parti ya da gruplar üzerinde kullanıldığına baktığımızda genellikle dışlanmış, siyasi olanaklardan mahrum kalmış ve sisteme dahil olmak isteyen aktörler karşımıza çıkmaktadır. Siyasi sisteme dahil olamama ya da sistemin getirdiği yasaklar ve kısıtlamalar bazı radikal grupların daha da radikalleşmesine yol açarken, kimi örneklerde ise sisteme dahil olabilmek için, katı ideolojik öğretilerinde vazgeçen ya da vazgeçmiş gibi görünen aktörlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Diğer bir ifade ile zaman içerisinde sistemin getirdiği yasaklar ve kısıtlamalar oyuncuların ılımlılaşmasına neden olmuştur (Schwedler, 2011:352-353).

İlmlılık kavramı, bir sürecin durağan olmayan süreklilik içeren hareketlerin bütünüdür. Diğer bir ifade ile ılımlılık kavramsal olarak siyasal süreç içindeki, hoşgörü, çoğulculuk ve işbirliği ile demokrasi kavramlarını özünde birleştirir. Basit bir ifade ile, sisteme uyum sağlamak amacıyla grupların sistem içine dahil olmasını teşvik eden ve sağlayan politik düşünce ve davranışların ılımlılaştırılması şeklinde ifade edilebilir (Schwedler, 2011, s. 355). Buna göre, ılımlılık iki şekilde gerçekleşebilir; Davranışsal ılımlılık ve ideolojik ılımlılık. Davranışsal ılımlılık, mevcut sorunların ve bu sorunlardan kaynaklanan ihtilafların barışçıl yollar kullanılarak uzlaşmacı bir tutum ile çözüme ulaştırılabilmesidir. İdeolojik ılımlılık ise bir davranışa ait, esnek ve değişken olabilen temel değer ve inançların, kademeli olarak hoşgörü ve anlayışa dönüşümüdür (Schwedler, 2006, s. 3).

Davranışsal ılımlılaşma, kışkırtıcı olmayan ve zorunlu olarak şiddeti teşvik etmeyen fakat çekişmeli eylemlerin uzlaşma yoluyla çözülmesini ve bu yönde stratejiler geliştirilmesini içermektedir. Tezcur'a göre, moderasyon/ılımlılaşma sürdürülebilir demokrasi açısından elverişli olabilecek ya da olamayacak iki ucu keskin bir kılıçtır (Tezcur, 2010, s. 72). Bu tanımlamaya göre, ılımlılaşma teorisi kurumsal ve örgütsel faktörlerin radikal partilerin strateji ve davranışlarını hangi yönde etkilediği üzerine yoğunlaşır. Diğer bir ifade ile davranışsal ılımlılaşmanın yanında ideolojik ılımlılaşmanın da mevcut olması gerekmektedir (Tezcur, 2010, s. 74). Her iki ılımlılaşmanın da birbirine paralel şekilde gelişmesi zorunludur. Davranışsal ılımlılık, demokratik sisteme dahil olabilmek, gücü paylaşabilmeyi kabullenmek ya da sistem gereği demokrasinin ilerlemesi veya güçlenmesi adına adımlar atılmasını sağlayabilmek olarak kabul edilse de ılımlılaşma ya da dönüşümün gerçekleşmesi için yeterli olmamıştır (Brockner, 2013, s. 179). Bu süreçte ideolojik ılımlılaşmanın da dahil olması gereklidir. Tezcur radikal aktörlerin aynı düzlemde hem ideolojik hem de davranışsal olarak ılımlılaşması gerektiğini, ancak bunun demokratikleşme ilkesini güçlendirmede ve partilerin bunu içselleştirmede süreci başarıya ulaşılamayacağını ortaya koymuştur (Schwedler, 2011, s. 364).

İdeolojik ılımlılaşma ise, siyasi aktörlerin halk egemenliğini, siyasi çoğulculuğu ve devlet sınırlamalarını kabul etmesi ve bunlara aykırı davranışlarda bulunacak fikirlerden vazgeçmesidir (Schwedler, 2011, s. 373). İdeolojik ılımlılaşmanın başarı sağlayabilmesi genel olarak mevcut parti yapısının yeniden yapılandırılmasına, strateji ve söylemlerinin değiştirilmesine, şiddetten vazgeçilmesine, azınlık haklarına saygı gösterilmesine ve en önemlisi verilen sözlerin sürdürülebilir olmasına ve dini mesajların içeriklerinin stabil olmasına bağlıdır (Brockner, 2013, s. 178). İlımlılaşma teorisi bağlamında radikal İslami görüşü savunan partilerdeki değişimi etkileyen iç ve dış motivasyonların da önemli etkenler olduğu bilinmektedir. Partinin liderinin değişmesi, destekçilerin inançları ve savundukları düşünceler, gerçekleşen koalisyonlar gibi etkenler, partinin ılımlılaşma sürecindeki stratejisinin, yapısının ve hedefinin değişmesine neden olabilir (Schwedler, 2011, s. 373). Kısaca ılımlılaşmanın seviyesi partiyi etkileyen iç ve dış faktörlere bağlı olarak değişebilir. Bunlardan iç faktörler; partinin iç yapısını, liderinin değişimini ve karar alma sürecini

etkilemektedir. Dış faktörlerden olan demografik değişim, seçmen sayısının düşmesi ve anayasal değişikliklerin varlığıdır. Jeopolitik bağlam ve uluslararası gelişmeler seçim sürecini, medya baskısını laikleşme sürecindeki alınan kararları etkilemektedir (Brockner, 2013, s. 179).

Radikal partilerin ılımlılaşma sürecinde bazı teşvik edici motivasyonlar söz konusu olabilir. Örneğin en basit şekilde radikal bir partinin çoğulcu demokratik bir sistem içinde seçimlere dahil olması ılımlılaşmayı teşvik edebilir. Çünkü parti üyeleri seçmeni kazanabilmek adına yeni politikalar geliştirmek zorunda kalacaktır. Michel ve Schumpeter bu durumu şu şekilde açıklamaktadır; radikal söyleme sahip partiler ve parti adayları kendi görüşlerini savunmayan seçmenleri kazanmak için ideolojilerini ılımlılaştırmak ve değiştirmek hatta yeniden oluşturmak zorunda kalacaklardır (Michels, 1915/1962, s. 333-341; Schumpeter, 1950/1975, s. 283). Diğer taraftan partiye üye olan yeni adayların farklı söylemleri ve istekleri de partinin uygulama ve ideolojilerinde ılımlılaşmaya neden olabilir. Jeopolitik bağlam açısından, radikal bir partinin iktidar olduğu dönem içerisindeki komşuları ile olan ilişkileri, özellikle demokratik ülkelerle olan bağlılıkları ılımlılaşmalarına teşvik edici motivasyonlardır (Brockner, 2013, s. 181).

Fakat kimi örneklerde katı İslami görüşü savunan siyasi partilerin bazen sisteme dahil olma yoluyla ılımlılaşmayı başaramadığı görülmüştür (Tezcur, 2010, s. 74). Buna verilebilecek en güzel örnek Türkiye'deki Saadet Partisidir. Saadet Partisi, ılımlılaşmayı başaramamış ancak siyasal sistemin izin vermesi ile sisteme dahil olabilmıştır. AKP ise ideolojik ılımlılaşmanın başarılı ürünü olarak doğmuştur. Türkiye'de katı siyasal İslamcılarının politikalarına duyulan tepki nedeniyle genç siyasetçilerin değişim istemeleri neticesinde, İslami gelenekler mevcut demokratik sisteme göre yeniden yorumlanmış, değişim geçirmiş ve ütöpik hedeflerden vazgeçilmiştir (Tezcur, 2010, s. 74). Yani Saadet Partisi'nin sisteme dahil olması bu parti içinde doğrudan bir değişikliğe yol açmamışsa da partinin oy tabanında sisteme ve siyasi karar süreçlerine daha çok müdahil olma arzusu doğurmuştur. Bu bakımdan AKP'nin doğuşu, partinin değil ama parti tabanının ılımlılaşması ve İslamcılık yerine muhafazkar-demokrasinin benimsenmesinin sistem içinde kalmanın tek yolu olarak

görülmesiyle açıklanabilir (Gumuscu, 2010, s. 846-847). Ayrıca devlet baskısının fazla olması da siyasal İslamcılarının daha temkinli olmasına neden olmuştur. Türkiye’de ordunun Kürt sorunu, dini ve siyasi konularda veto yetkisinin olması ve Anayasa Mahkemesinin İslami partilere 1998 ve 2001 yıllarında siyasi yasak getirmesi bu baskı mekanizmalarına örnek olarak verilebilir. ‘‘Türkiye’de laiklik konusundaki hassasiyeti en yüksek kurum olarak temayüz eden ordu, uzun yıllar boyunca genel olarak siyasetin özelde ise din politikalarının belirlenmesinde son derece önemli bir rol oynamıştır. Özellikle 28 Şubat darbesinin ardından rejimin korunması adına kendine büyük bir rol biçen askerler dini özgürlükler ve din eğitimi konularında atılacak adımlarda en büyük engellerden birini teşkil etmiştir.’’(Akyüz, 2016, s. 56). Bu nedenlerden dolayı AKP, iktidara gelebilmek için İslami siyasi kimlik ve ideoloji yerine muhafazakar demokrasiyi ön plana çıkaran ve öncülü İslami partilere göre daha uyumlu söylemler geliştiren bir aktör olmuştur (Gumuscu, 2010, s. 846). Ayrıca AKP’nin azınlık ve Kürt haklarına söylemlerinde daha çok yer vermesi, ordunun siyasetteki yerini azaltma çabası da ılımlılaşıma moderasyonu için pozitif değer sağlamıştır (Tezcur, 2010, s. 76). Muhafazakarlık, radikalizmin yerine ılımlılığın ortaya çıktığı istikrarlı bir hayatı ifade etmiştir. Ak Parti’ye göre radikal söylem ve üslup Türkiye siyasetine bir fayda sağlamamıştır; Türk siyasetinin çatışma, kamplaşıma ve kutuplaşma yerine uzlaş, bütünleşme ve hoşgörü üzerine kurulması gerekir ve ılımlılık toplumun genel bir talebidir (Akyüz, 2016, s. 43). AKP’nin ılımlılaştırmadaki en önemli etkenlerden biri de parti liderinden gelen motivasyon ve toplumla kurduğu organik bağıdır. Zira ılımlılaşıma da, parti liderinin karizmatik bir üsluba sahip olması ve teşkilatlanmanın geniş bir tabana yayılması önemli görülmektedir (Tezcur, 2010, s. 76). AKP hükümeti, bu süreçte "ılımlı" kimliğini koruyabilmek için, İslamcı seçmen tabanını hoşnut etmeye yönelik politikalarından geçici sürelerde geri adım atmak durumunda kalmıştır (Doğanay, 2007, s. 69).

Diğer taraftan parti her ne kadar başarılı bir ılımlılaşıma süreci yaşasa da radikal siyasi partilerin geçmişten gelen bağılılıkları nedeniyle inançları doğrultusunda hareket etmeleri muhtemeldir. Bu nedenle incelenecek olan partilerin ideolojik değişim süreçleri ve motivasyonları dikkatli şekilde ele alınmalı ve bu doğrultuda kavramsallaştırılmalıdır. Radikal parti ve liderinin söylem ve eylemlerinde her zaman

inanç ve kültürel mirasın varlığını sürdüreceği gerçeği göz ardı edilmemelidir. Bu nedenle inanç ve düşüncelerin, davranışları nasıl ve ne şekilde etkileyebileceği konusu radikal partiler hakkında karar vermek için kullanılabilecek önemli bir veridir (Wuthrick ve Çiftçi, 2020). Parti liderinin ideolojik olarak ılımlaşması ancak gerekli entelektüel donanım ve dünya görüşüne hâkim olması ile mümkün olabilecek bir süreçtir (Tezcur, 2010, s. 74). Tezcur'a göre, "asıl nokta davranışsal ılımlılışmanın ön koşulu olan ideolojik ılımlılışmanın başarılı şekilde kavranması ve uygulamaya geçirilmesidir. Siyasal İslami görüşü benimseyen partilerin gerçek ideolojik ılımlılığa sahip olduğu tartışma konusudur" (Tezcur, 2010, s. 73).

Partilerin ılımlılışması ya da radikal İslam'ın ılımlılışması kavramı açıklanırken daha çok Arap dünyası ülkeleri üzerinde çalışmalar yapılmıştır (Noueihed vd., 2013; Said, 1993). Arap ülkeleri arasında İslam'ın ılımlılışması birçok sebepten dolayı henüz tam manasıyla gerçekleşmemiştir. Bunun sağlanması için aşırı sağcı düşüncelerin yontulması ve siyasal İslam'ın daha uygulanabilir bir hal alması gerekmektedir (Bilgin ve Dikici, 2016, s. 125). Bu durum ise dünya genelinde hakim olan islamofobiden dolayı yakın gelecekte pek mümkün gözükmemektedir. Buna karşın Avrupa ülkelerinde yaşanan ılımlılışma süreci 21.yüzyılda tam anlamı ile evrimini bitirebilmiştir. Türkiye'de ılımlılışma Erbakan'ın kurduğu Milli Selamet Partisi ile başlamış, Erdoğan liderliğindeki AKP ile devam etmiştir (Gürses, 2014, s. 647). Türkiye'de İslam ve İslamcılığın ılımlılışması 1990'lı yıllarda seküler aktörlerin İslami görüşü savunanlara karşı geliştirdiği hoşgörüsüz tutumundan vazgeçerek ılımlılışması ve İslamcı hareketin moderasyon geçirmesi paralel şekilde olmuştur (Schwedler, 2011, s. 380).

İslamcı Partilerin ya da grupların demokratikleşme süreci yani ılımlılışma süreci uzun bir süreçtir. Demokratik olmayan politikalardan uzaklaşmak, ideolojik olarak tam anlamıyla değişmek ve liberal demokratik politikaları uygulayabilir olmak bir anda gerçekleşebilecek bir süreç değildir. 1980'ler de ve 1990'lar da İslamcı grupların ve partileri siyasal sisteme dahil edilmesinin yani İslamcı siyasi katılımın İslamcı ideolojide ılımlılığa yol açıp açmayacağı tartışılmaya başlanmıştır (Ranko, 2014, s. 493). Kimi örnekler bu tartışmalara moderasyon sürecine giren partiler ya da

parti liderlerinin gerçekten ideolojik ve toplumsal bir öğrenme yaşamadığı, asıl olan stratejik hedefleri doğrultusunda ılımlılaşma sürecine girdikleri konusunda katkıda bulunmuşlardır (Tezcur, 2010, s. 72).

Çalışmanın ılımlılaşma ve dahil olma teorisi bağlamında inceleyeceği Mısır örneği ise 1990'lı yıllar itibari ile ülkedeki siyasal İslam'da yaşanan dönüşümle teorisinin en güzel örneği olarak kabul edilmiştir (Schwedler, 2011, s. 355). Bu yüzden Mısır'da MK'nın zamanla nasıl değiştiği, siyasi kazançlarının önce davranışlarını sonra ideolojilerini nasıl etkilediği dahil olma ve ılımlılaşma teorisi bağlamında ele alınacaktır. Söz konusu ülke üzerinde yapılacak analizlerde sadece din, ekonomi ya da jeopolitik fırsatlar ele alınmayacaktır. MK'nın nasıl bir dönüşüm geçirdiği, bu dönüşümün stratejik, ideolojik ve organizasyonel boyutunun ne olduğu da ele alınmaya çalışılacaktır. ılımlılaşma kavramı bağlamında MK hareketini etkileyen motivasyonlar ve bunların sonuçları değerlendirilecektir. MK'nın ılımlılaşmayı ne kadar başarabildiğinin yanı sıra ayrıca ılımlılaşma sürecinin davranışsal mı, ideolojik mi olduğu sorusuna cevap aranacaktır.

Çalışmanın ana aktörü olan Mısır'da, son yirmi yıl içerisinde yaşanan değişim önemli bir incelemeyi gerektirmektedir. Bu ülkede geçmişte liberal olmayan dini partiler ve dini görüşleri ılımlı şekilde demokrasiye uygun yorumlayan partiler aynı platformlarda yan yana bulunmaktadır. İdeolojik ılımlılaşma temel değerlerin ve inançların katı ve sabit olandan kademeli olarak esnek ve hoşgörülü olana geçmesidir (Schwedler, 2006, s. 3). Dahil etme teorisi ise, yukarıda açıkladığımız şekilde dini grupların siyasal sisteme dahil edilmesi ya da başka bir deyişle kabul edilmesidir. Bu sayede dahil etme, ılımlılaşma yani moderasyona dönüşecektir. Dahil edilmeme ya da dışlanmanın radikalleşmeyi arttıracakı öne sürülse de, Mısır'daki MK İslami hareketi, merkezi hükümet tarafından dışlanmış, reddedilmiş ve baskı görmüş olmasına rağmen İslamcı hareketin ideolojisinde yumuşama ve değişimin olduğu bir örnektir (Tallmeister, 2013). MK'nın Mısır hükümeti tarafından gerçekleşen devlet baskısı ve kısıtlamalar neticesinde merkezi hükümet ile ilişkisi her zaman sorunlu olmuştur. MK'ye Nasır'a suikast düzenleme ve 1965 yılında rejime karşı komplo düzenleme suçları isnat edilmiş ve hatta birkaç üyesi idam edilmiştir. Bu nedenle üyelerinden

bazıları radikalleşmiştir. Ancak MK hareketi, karşılaştığı siyasi dışlanmalara rağmen ılımlılaşma eğilimi göstermiş ve zaman içinde katı İslami felsefesini ılımlılaştırarak demokrasi ile uyumlu hale getirmiştir (Leiken ve Brooke, 2007, s. 110). 1990 ve 2000’li yıllar arasında politikalarında yumuşama yaşanmış, yani ittifaklar kurulmuş, yeni demokratik pozisyonlar için kadrolaşmaya gidilmiş ve gayri-müslüm vatandaşlar için eşit hakları savunan söylemler geliştirmiştir (Pahwa, 2017, s. 2). Ayrıca, MK’nın, şiddeti reddetmesi ve kadın hakları konusunda savunucu rol üstlenmesi, davranışsal ılımlılaşmanın göstergeleri olarak kabul edilebilir. Ancak aynı grubun, hükümetin kararlarına karşı çıkması, suikast girişiminde bulunması, rejime komplo kurmaya çalışması ya da 1990 yılındaki Madrid Konferansına karşı çıkmaları da söz konusudur. Her iki durumda da hem şiddeti reddeden bir tutum sergilemiş hem de şiddet içerikli eylemlere imza atan MK iktidara gelebilmek amacıyla hiçbir siyasi fırsatı kaçırmamış, her şeye rağmen örgütsel ve ideolojik olarak ılımlılaşmıştır (El-Ghobashy, 2005, s. 390). Diğer taraftan 2011 ve 2016 yılları arasında yaşanan kademeli ılımlılaşmanın sağlanmasına rağmen birçok akademisyene göre ılımlılaşma sadece davranışsal düzeyde kalmış, dahil etme teorisinin tüm koşulları sağlanamamıştır (Pahwa, 2017, s. 4).

Diğer taraftan, MK’nın merkezi hükümet ile olan çatışmasına karşılık ılımlılaşma çabasını siyasi fırsatları yakalamak ve yeni siyasi kısıtlamalardan kaçmak amacıyla kullanmaya çalışıyor şeklinde de yorumlayabiliriz. Kısaca Mısır’daki MK hareketi, hükümet baskısına karşı radikalleşmek ve devlet baskısı ile karşılaşmayı değil devlet baskısından kaçmak amacıyla ılımlılaşmayı seçmiştir bir varsayım olarak karşımız çıkmaktadır. Bu bağlamda çalışma genel itibarıyla iktidara gelmeden önce sisteme dahil edilmese dahi ılımlılaşan MK tezlerine, yine ılımlılaşma teorisi üzerinde hareket ederek Mursi yönetimindeki MK’nın bir yıllık iktidarı boyunca hareketlerinin davranışsal mı ya da ideolojik mi ılımlılaştığını tespit etmeye çalışarak katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

MÜSLÜMAN KARDEŞLER'İN MODERASYONU

2.1. Müslüman Kardeşler'in Siyasi Faaliyetleri

Mısır'da kurulan ve bazı Ortadoğu ülkelerinde de faaliyet gösteren MK (İhvan-ı Müslimin) 1928 yılında Hasan al-Benna tarafından kurulan en köklü İslamcı harekettir (Kalyoncu, 2017, s. 62). İsmailiye kentinde kurulan MK'nın Arap dilindeki ismi Jamaat al Ikhwan al Muslimin'dir (Kalyoncu, 2017, s. 64). İsmailiye kenti İngiltere işgalindeki Süveyş bölgesinde yer almaktadır. 1927 yılında İsmailiye kentinde ilkokul öğretmenliği yapan Benna, bölgede yaşanan toplumsal ayrımcılığı, Mısır halkının yoksul yaşantısına karşılık İngiliz şirketlerinde çalışanların lüks yaşantının olumsuz etkilerine bizzat tanık olmuştur. Bu nedenle şehirde evlerde, kahvehanelerde ve derneklerde Müslümanlık ve gerekleri üzerine konuşmalar yapmaya aynı zamanda Müslüman gençlik dergisi El Feth'de yazılar yazmaya başlamıştır. Anlatmak istediği Mısır'ın işgal altındayken öz benliğini kaybettiği ve İslam'dan uzaklaştığıdır. Benna'ya göre Batılılaşma Müslümanların dinden uzaklaşmasına neden olmuştur (Ülger, 2016, s. 140). Bu nedenle eş zamanlı olarak hem İngiliz işgalinden kurtulması gerektiğini hem de halkın aynı süreçte eğitilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu düşünceler etrafına emperyalist güçlerin istilasından kurtulmak, İslam'ın gereklerini yaymak ve halifeliğin var olmayışına karşılık bir arayış olarak Müslüman Kardeşler Cemiyetini kurmuştur (Akkoyunlu, 2011, s. 17-21).

Benna'nın MK ile ilgili üzerinde durduğu en önemli unsur eğitimidir (Kalyoncu, 2017, s. 64-65). Hedeflerine ulaşmada kullandıkları araç da eğitim olmuştur. Bu nedenle sohbetler, basın organları, gazete, dergi, gezi, yazı ve spor faaliyetleri MK fikirlerini yaymak ve yeni taraftarlar toplamakta kullandığı eğitim araçları olmuştur (Said, 2012, s. 286-287). Benna tarafından yazılan risaleler (Kongre Risalesi, Cihad Risalesi, Biat Risalesi, Gençlik Risalesi, Müslüman Kadın, İslam Nizamı Işığında Sorunlarına Bir Bakış, Sanayi, Öğrencilere Hitap, Akaid gibi) ve diğer eserleri MK'nın yol haritasını oluşturmuştur. Risalelerinde her alanda özellikle

ekonomi, siyasi ve dini konular ele alınmış olsa da Benna, takipçilerine siyasetten uzak durmalarını tembih etmiştir (Sabasevicute, 2004, s. 40). MK'nın hiçbir zaman devleti yönetme isteği olmadığını ancak Kur'an ve İslami kurallara göre yönetebilecek kişilere de her zaman destek vereceklerini dile getirmiştir (Sabasevicute, 2004, s. 41). Ancak ilerleyen yıllarda MK'nın farklı partilerden meclise girme çabaları ve 2011 yılında ÖAP'yi kurlmaları bu söylemden uzaklaştıklarının göstergesi olarak kabul edilebilir. Benna Müslüman Kardeşleri, 'Selefi bir davet,... Sünni bir düşünce biçimi,... bir Sufi gerçeği,... bir siyasi örgüt,... bir spor takımı,... bir kültür ve bilgi kurumu, ...Ticari bir firma... ve ...bir sosyal sistem olarak tanımlamaktadır (Mulcaire, 2016, s. 25).

Kurulduğu ilk on yıl içinde daha çok sosyal yardım kurumu gibi hareket eden hareket, daha sonra toplumsal örgütlenmelere başlamış, İslam'ı daha iyi anlaşılması ve uygulanabilmesi için faaliyetlerde bulunmuştur. MK daha çok eğitim, fabrika açma, hastane kurma, cami kurma ve gençlik faaliyetleri ile uğraşmış ve siyasetten uzak durmuştur. Ortadoğu'daki milliyetçi ve sosyalist hareketlere karşı örgütlenmek ve İslami kuralları yaymak amaçları arasında yer almaktadır. Başarısının sırrı Ortadoğu coğrafyasındaki Batı karşıtlığı ve İslami değerleri başarılı şekilde öne çıkararak halkın her kesimine uygulamayı başarmış olmasından kaynaklanmaktadır. MK, dini sohbetler ve vaazlar, sadaka-zekat gibi yardımlar, okul, kurs, yurt, sağlık hizmeti, spor ve sosyal hizmetler vasıtası ile toplumu İslam'a yakınlaştırmaya çalışmıştır (Shehata, 2012, s. 96). Siyasi kolu olan ÖAP ise, seçimler yolu ile siyasete dâhil olarak mücadelesini bu minvalde ilerletmiştir.

1938 yılından sonra siyasi alanda etkin olmaya çalışan MK, Filistin sorunu ve 1948 yılında İsrail'in kurulmasına tepki göstererek siyasallaşmaya başlamıştır (Arı ve Koç, 2014, s. 227). Benna'ya göre, cihad sadece savaşla olmamaktadır, İslam sadece Allah ile ilişkileri düzenlemez aynı zamanda siyasal ve sosyal boyutu da vardır, düşüncesindedir (Ülger, 2016, s. 141). MK 1947 yılındaki taksim kararının ardından Filistin Kurtuluş Örgütü için cihad ilan ederek Mısır ve Suriye'de birlikler oluşturup, fiilen savaşa destek vermiştir (Arı ve Koç, 2014, s. 228).

MK kurulduktan birkaç yıl sonra ülke genelinde beş yüz bin üyeye ulaşmış ve merkezi Kahire olmuştur (Ülger, 2016, s. 140-41). MK bağlantıda olduğu halkın tabanı sağlık, eğitim ve benzeri olanaklardan faydalanma, fabrikalarda iş fırsatı bulabiliyordu. Devlet içinde devlet olarak adledilmeye başlanan MK, sağlık, eğitim ve sosyal yardım politikaları, çözölemeyen Filistin sorunu, Marksizim, sosyal eşitsizlikler, Arap milliyetçiliği, İslam ve sömürge politikaları ile ilgili mesajlar vermeye başlamıştır (Sabaseviciute, 2004, s. 38).

MK'nın siyasallaşmasının bazı sebepleri vardır. Bunlardan ilki İtalya'nın Habeşistan işgali sonrasında Mısır İngiltere ile anlaşma yapmak istemiştir. 26 Ağustos 1936 yılında Mısır ve İngiltere arasında imzalanan ittifak anlaşması ile İngilizler Süveyş Kanalı bölgesi ile sınırlı bir alanda kalmış, işgal tedricen kalkmış buna karşılık İngiltere'nin İmparatorluk Yolu güvence altına alınmıştır (Abushouk, 12 May 2010: 2015). İngiltere ile 1936 yılında imzalanan anlaşma MK'nın sınırlı hareket alanını genişlemesine neden olmuş, MK İngiltere'nin Süveyş Kanalı'nda on bine yakın asker bulundurmasının kabul edilemez olduğunu belirtmiş ve bunun Mısır'a tam bir bağımsızlık kazandırmadığını vurgulamışlardır (Arı ve Koç, 2014, s. 227). Diğer bir husus ise, Filistin sorunun çözölememesidir. Benna, Balfour Deklarasyonunu ve Filistin'in bölünmesini reddetmiş, sorunu İslam meselesi olarak görmüştür (Arı ve Koç, 2014, s. 227).

Diğer taraftan, MK'yı siyasete yönelten diğer etkenler Mısır'daki siyasi istikrarsızlık ve İkinci Dünya Savaşı'nın ekonomik etkisi, İngiliz sömürgesi ve din/mezhepsel karışıklıklar olmuştur. MK'nın kuruluş yasasında siyasete kesinlikle karışamayacağını belirten “Kanun-u İhvan'il Müslimin'il Amm” yasası kaldırılmış ve MK siyasallaşarak 1942 yılında ilk defa Parlamento seçimlerine katılmıştır. Benna, İskenderiye'den seçimlere aday olmuş ancak İngilizlerin Kral Faruk'a baskı yapması sonucunda adaylıktan çekilmiştir (Örtlek, 2015, s. 62).

Siyasette istediği başarıyı elde edemeyen MK, halkın yardım işleri ile uğraşmaya yoğunlaşmıştır. Ekonomik sıkıntıların yaşandığı 1950'li yıllarda halk İslami değerlere daha fazla bağlanmış, MK bu yolla daha fazla taraftar toplamıştır

(Nasuhbeyoğlu, 1993, s. 3). 1948 Arap-İsrail Savaşında Mısır'ın yenilmesi toplumsal gerginliğe neden olmuştur. İsrail'e karşı cihad çağrısında bulunan MK, Batılı devletlerin baskısı ve rejimin tehlikeye gireceği düşüncesi ile kapatılmış ve mallarına el konulmuştur. Bu olayın ardından Başbakan Nugrashi Paşa, MK'nın bir üyesi tarafından öldürülmüş, karşılık olarak 12 Şubat 1949 yılında da Benna hükümet tarafından bir suikastta kurban edilmiştir (Aly ve Wenner, 1982, s. 341). Hasan Al Hudeybi yeni lider seçilmiştir (Ülger, 2016, s. 141). Benna'nın ölümünden sonra da Müslüman Kardeşler üzerindeki baskılar devam etmiş ancak Nahhas Paşa hükümeti ile birlikte 12 Ocak 1950 yılında yasaklar kaldırılmıştır (Rubin, 1990, s. 12). Görüldüğü üzere MK'de önceleri siyasi katılıma karşı bir anlayış söz konusu iken, ülkedeki siyasi ve sosyal sebepler onu sisteme dahil olmaya isteğine itmiştir. Ancak merkezi sistemin ve emperyalist güçlerin buna izin vermemesi onun sosyal alanda yükselmesine zemin hazırlamış ve Benna döneminde MK'nın siyasi sisteme dahil olmasına izin verilmemiştir.

Hür Subaylar ve MK arasındaki yakınlaşma İkinci Dünya Savaşı sırasında başlamış, 1948 Arap-İsrail savaşında pekişmiştir. İçlerinde Enver Sedat'ın da bulunduğu Hür Subaylar İngiltere'ye karşı taviz vermekten ve Mısır halkının haklarını savunmaktan aciz olan krala karşı darbe girişiminde bulunmuşlardır. 23 Temmuz 1952 yılındaki darbe girişimi sonucunda 26 Temmuz tarihinde Kral I. Faruk görevinden uzaklaştırılmış ve sürgüne gönderilmiştir. Darbe girişiminde fiilen bulunmadığını söyleyen MK diğer taraftan darbeyi desteklediklerini de belirtmiştir (Ülger, 2016, s. 142).

07 Ağustos 1952'de General Necib başkanlığında yeni hükümet kurulmuş, 10 Aralık'ta Anayasa kaldırılmış ve 16 Ocak 1953 yılında tüm siyasi partiler kapatılmış, 13 kişilik Devrim Komuta Konseyi kurulmuş ve MK'de konseye davet edilmiştir. Konsey 18 Haziran 1953 yılında monarşiyi kaldırıp Cumhuriyeti ilan etmiş ancak aynı dönemde basın ve yayın kuruluşlarına sansür uygulanmış ve siyasiler tutuklanmıştır. Yeni dönemde Hür Subaylar arasındaki bölünme Nasır'ın Cumhurbaşkanı olması ile sonuçlanmıştır (Özkan, 2014, s. 14). Nasır ve MK arasındaki yakınlaşmanın etkileri bu dönemde hissedilmiştir. Nasır hükümeti MK dışındaki diğer siyasi partilerin

hepsini kapatmıştır. Ancak ilerleyen aylarda rejim ve MK arasında fikir ayrılıkları ortaya çıkmıştır. MK rejimin idare şeklinin İslami kurallara uygun olmadığını ileri süren açıklamalar yapmış bunun karşılığında MK de siyasi bir parti olarak kabul edilmiş ve kapatılmıştır (Aly ve Wenner, 1982, s. 342).

MK ve Nasır arasında yaşanan en son fikir ayrılığı Mısır ve İngiltere arasında yapılacak bir anlaşma metni üzerinde yaşanmıştır. Nasır anlaşma metnini incelenmesi için İhvan'ın üyesi hukukçu Abdülkadir Udeh'e vermiş, Udeh metnin İngiliz çıkarlarını koruduğunu ve anlaşma sonucunda bir İngiliz işgalinin olabileceğini söylemesi üzerine İhvan üyeleri hükmet karşıtı protestolara başlamıştır. 26 Ekim 1954 yılında MK'nın Nasır'a başarısız suikast girişimi gerçekleşmiş ve tarihte ikinci kez MK yasaklanmıştır (Kalyoncu, 2017, s. 67). MK'ye göre ise bu suikast girişimi tamamen kurgudur. MK'nın kapanması ülke içinde huzursuzluğun ve güvensizliğin artmasına neden olmuştur (Arı ve Koç, 2014, s. 229). İhvan üyelerinden lider Hudeybi ile birlikte yedi kişi ağırlaştırılmış müebbet hapse mahkûm edilmiş, Abdülkadir Udeh ve beş kişi daha idam edilmiştir (Murr, 2004, s. 7). Bu sayede Nasır ülkede iki milyondan fazla üyesi olan MK hareketinden kurtulma fırsatı bulmuştur.

MK faaliyetlerine gizli şekilde devam etmiştir. Yasaklar 1954 yılında başlamış ve 1964 yılında Nasır'ın genel af ilan etmesine kadar devam etmiştir (Aly ve Wenner Summer, 1982, s. 342). 1965 ve 1966 yıllarında benzer sebeplerle MK üyeleri tekrar tutuklanmış ve ileri gelenler yeniden yer altına çekilmiştir. Nasır'ın Anayasa değişikliği ile 'Devletin dini İslamdır' maddesini eklerken, devlet politikalarında seküler davranmış ve MK hareketi ile ideolojik olarak çelişmiştir. MK'nın yasaklı olması üyelerinin ülke dışına çıkmasına ve zenginleşmesine vesile olmuş, bu zenginler daha sonrasında MK'yı ekonomik olarak desteklemeye başlamıştır.

Yasaklı olan İslami görüş içinde kısa süre sonra radikalleşmeler başlamıştır. Bunların öncüsü olan Seyyid Kutub, ABD'deki eğitimini tamamlamış, buradaki yaşam şeklindeki yanlışları görmüş ve İslam'ın gerekleri üzerinde yoğunlaşmıştır (Murr, 2004, s. 6-7). 1952'de Mısır'a dönen Kutub, daha sonra MK'ya katılmış ve eğitim kollarında görev almıştır. Hür Subaylar Darbesi sonrasında ise tutuklanıp hapse

girmiş, hapisteyken radikal İslamcıların el kitapları olan “Yoldaki İşaretler” ve “Kur’an’ın Gölgesinde” kitaplarını yazarak Nasır’ın tepkisini çekmiştir (Murr, 2004, s. 9). MK’nın zaman zaman ilham aldığı Kutub, Hasan El Benna’dan sonra ortaya çıkan ideolojik boşluğu dolduran, 1970’lerden sonra Arap ve İslam toplumlarına yol gösteren İslami uyanışın ve Radikal İslam’ın en önemli temsilcisi olmuştur. O, İslami bir düzen/devlet kurulması hedefini, hakimiyya ve cahiliyye kavramlarına dayanarak açıklarken Dar’ül Harb ve Dar’ül İslam tanımlamasını, yani dünyayı savaş (kafirlerin temsil ettiği) ve barış (Müslümanların temsil ettiği) olarak ikiye ayıran eski kuramsal yaklaşımı yeniden gündeme getirmiştir (Somuncuoğlu, 2019, s. 125). Kutub’un özellikle “Yoldaki İşaretler” eseri İslami hareketler için bir dönüm noktası olarak belirlenmiş ve El Benna’dan daha keskin ve daha radikal düşüncesi anlayışı ile tarafların ideolojileri başka tarafa kaymaya başlamıştır (Pargeter, 2016, s. 155-156). MK’nın siyasi olarak kısıtlandığı ve tutuklandığı dönemlerde Kutub’un ideolojilerini benimsemeleri söz konusu olsa dahi ihvan ılımlı çizgisi üzerinden ilerlemeye devam etmiştir. MK için iki önemli düşünür olan El Benna ve Kutub’un İslami açıdan anlayışları çok farklılık göstermektedir. El Benna, ihvanın dini bir dernek olarak kalmasını ve ılımlı bir siyaset izlenmesi gerektiğini düşünürken, Kutub daha radikal ideolojiler ile iktidarın ele geçirilmesi gerektiğini düşünmekteydi. Bu nedenle Kutub’un yazılarında ve eserlerindeki fikirleri MK’yı militanlaşmaya itmiştir. Aynı dönem içerisinde Nasır’ın iç politikadaki başarıları onu halk arasında kahramanlaştırmıştır. Süveyş Kanalı’nın millileştirilmesi, kanal geliri ile Asvan Barajı’nın yaptırılması, ülkedeki İngiliz, Fransız ve Yahudilerin sınır dışı edilmesi ve Mısır, Suriye ve Yemen’in 1958’de Arap Cumhuriyetini kurması bunlardan bazılarıdır (Özkan, 2014, s. 15-16). MK hareketi bu dönemde; MK, Kutubcular ve Kutubcular’dan ayrılan Tekfir grubu olarak üçe ayrılmıştır.

Nasır’ın İslami yönetime sosyalizmi dahil etmesi İslami görüşü savunanlar tarafından ateizme yaklaşmak olarak değerlendirilmiş ve Altı Gün Savaşları’nda Nasır’ın kaybetmesini yine bu doğrultuda değerlendiren İslamcı gruplar, Allahtan uzaklaşan idarenin yine Allah tarafından cezalandırıldığı görüşünü öne sürmüştür. MK’nın yorumu ise, İsrail karşısındaki bu yenilgi sonrasında Kur’an’dan uzaklaşan, şeriat yerine sekülerleşen ve ateist SSCB ile ittifak yapan idarenin savaş yenilgisi

Allah'ın bir cezasıdır şeklinde olmuştur. Buradan anlaşılması gereken ise, İsrail'in Yahudilik dini üzerine kurulan bir devlet olmasına karşılık, Mısır'ında İslami kurallara uygun bir İslam devleti olması gerekliliğidir (Örtlek, 2015, s. 76). Nasır döneminde ülke Nasırcılar ve MK arasında ikiye ayrılmıştır. Nasır'ın 1970 yılında ölmesi ile iktidara Enver Sedat gelmiştir. Nasır dönemi genellikle MK için olumlu gelişmeleri taşımamıştır. Nasır'ın batı ile yakın ilişii içerisinde olması ve İslami kurallarla yönetilme anlayışına mesafeli duruşu MK'yi siyasetten uzaklaştırmıştır. MK zaman zaman Kutubçu ideolojiye yönelse de ılımlı çizgisinden ayrılmamıştır. Bu faktörlere rağmen MK'nın sisteme entegre olmasına tam anlamıyla imkan verilmemiştir.

Nasır'ın karizmatik kişiliği karşısında daha sönük bir portre çizen Sedat, liderliğinin meşrulaşması için İsrail ile yeni bir savaş için SSCB'den destek aramış ancak ABD ve SSCB arasındaki SALT I (Strategic Arms Limitation Talks) Anlaşması gereğince SSCB Ortadoğu'da bir savaş istemediğini belirtmiştir. Aradığını bulamayan Sedat, MK'ye yakınlaşmış, Nasır'ın eski devlet kadrosunu hükümetten uzaklaştırmış ve İslami radikal grupların yeşermesine izin vermiştir. Tutuklu olan MK üyeleri serbest bırakılmış, dernek, vakıf ve üniversite gibi yapılanmalarına karışılmamıştır (Armaoğlu, 2009, s. 860-861).

11 Eylül 1971 tarihli Anayasa ile devlet dini İslam, dili Arapça ve Meşruiyetin kaynağı İslami şeriattır maddeleri eklenmiş ve MK ile Sedat rejimi birbirlerine daha da yakınlaşmaya başlamıştır (Constitutional History of Egypt). Her iki tarafın yakınlaşmasına neden olan diğer bir olay 'Yom Kippur' savaşı olmuştur. 6 Ekim 1973 yılında Suriye ve Mısır'ın askerlerinin İsrail'e saldırması sonucu Sina yarımadasındaki topraklarını geri alan Mısır yenilmişlik psikolojisinden kurtulmuş ve Sedat liderliğinin meşruiyetini kanıtlamıştır. Yahudilere karşı bu savaşın kazanılması MK ve rejimi daha da yakınlaştırmıştır.

MK ve Sedat arasındaki yakınlaşma ne yazık ki MK'nın yasal statüsünü geri almasına ve partileşerek siyasete katılmasına yardımcı olmamıştır. 1973 Petrol Krizi ile gelen ekonomik sıkıntılar Sedat'ın liberalleşmesine neden olmuştur. Serbest piyasa ekonomisine geçiş yapmak isteyen, dışa açılarak (infitah) yabancı sermayeyi ülke içine

çekmeye çalışan Sedat, Nasır'ın sosyalist ekonomisinden liberal ve serbest ekonomiye geçmekte oldukça zorlanmış, Nasır dönemindeki millileştirme politikaları ile kazandıklarını inftah ile kaybetmiştir (Topol, 2014, s. 11). Bu başarısızlık İslami görüşü savunanların eleştirilerine sebep olmuştur.

1975 yılında Sedat, MK'nın Ed-Da'vet dergisini çıkarmalarına izin vermiştir. Bu izin MK'yi eski statülerini kazanmak adına umutlandırırsa da yasak kararına karşı açılan dava reddedilmiştir. 1976 seçimlerine girmek isteyen MK, 1975 yılındaki yasal düzenlenmeye tabi tutulmuştur. 1977 yılında ise Sedat, siyasi partiler yasasında değişiklik yaparak İslamcı grupların parti kurmasına yasak getirmiştir. Yasaklara karşı MK içindeki radikaller (Kutub) batılı demokrasi ve İslam'ın uyuşmadığını, iktidarın silah kullanılarak ele geçirilmesi gerektiğini dile getirmelerine karşılık Hudeybi, MK içindeki ideolojik kaymayı önlemek için “Davetçiyiz, Yargılayıcı Değil” kitabını yazmıştır (Aksakal, 2015, s. 76). Buna rağmen MK içindeki radikallerden Al Tekfir ve'l Hicre ve Cihad adlı iki radikal İslamcı grup ortaya çıkmış, 1978 yılında İsrail ile imzalanan İsrail'i resmen tanıyan Camp David Anlaşması sonrasında ilişkiler iyice gerilmiş, Sedat Ed-Da'vet dergisinin önce yayınlarını durdurmuş, 1981 yılında tamamen kapatmıştır (Dalar, 2010, s. 55).

Camp David Anlaşması ile İslam dünyasından uzaklaşan ve içerde hem radikal İslamcılar, hem MK ve hem de Nasırcılar tarafından sert muhalif tepkilere maruz kalan Sedat, 1979 seçimlerinde sol taraftarı Tagammu Partisi'nin seçimlere katılmasını engellemiş, sosyalist İşçi Partisinin seçimleri kazanmasına yardım etmiştir (Canbegi, 2013, s. 139). 1981 yılında baskılara ve tutuklamalara devam eden Sedat, 06 Ekim 1981 yılında bir suikast sonucu öldürülmüştür. MK, rejim/Sedat karşıtı muhalif ayaklanmalarda mesafeli durmuş, eğer yasaklanmalar olmasaydı gençlerin İslami eğitim sayesinde radikalleşmeyeceğini ve bütün bu ayaklanmaların olmayacağını dile getirmiştir. Ayrıca Sedat'ın ölümünden sonra muhaliflere sükûnet çağrısında bulunmuş diğer taraftan muhalifleri olaylar nedeniyle eleştirmiştir (Canbegi, 2013, s. 139). Sedat döneminde siyasi olarak gelişmeyen MK, sosyal olarak gelişme şansı bulmuş, Sedat'ın SSCB yakınlaşması ya da İsrail ile anlaşma yapması sonucu oluşan İslami ideolojik boşluğu iyi kullanmıştır. 1981 yılında Sedat'ın öldürülmesi ile iktidara

yardımcısı Mübarek gelmiştir. Nasır, Sedat ve Mübarek Mısır'ın 60 yıllık geçmişine iz bırakmış liderler olarak, Mısır'ın devlet ideolojisinin de temellerini oluşturmuşlardır (Zeghal, 1999, s. 371-379). Sedat döneminde Nasır döneminde olduğu gibi ekonomik sıkıntılar dolayısıyla dışa açılım gerçekleşmiştir. Bu durum MK'yi hoşnut etmemiş ve ilişkiler yine istenilen düzeyde olmamıştır. Siyasi alanda baskıya maruz kalan MK, Sedat döneminde de siyasi anlamda bir baskı politikası ile karşı karşıya kalmıştır.

Hüsnü Mübarek'in iktidara gelmesi ile ılımlı İslamcılara yakın davranması sonucunda tutuklu olan MK üyeleri serbest bırakılmıştır. Mübarek, radikal İslamcılara oldukça sert bir tutum içinde iken, ılımlı İslamcıların “de facto” olarak faaliyet göstermelerine göz yummuştur. Liwa'Al İslam ve Al I'tisam isimli iki gazete çıkarmalarına ve kitaplarının satışlarına izin verilmiştir. Mübarek döneminde daha fazla hareket kabiliyeti kazanan MK bu sayede meşruiyet kazanmaya çalışmıştır. Sedat tarafından kapatılan, Vafd Partisi, Sosyalist İşçi Partisi ve Ulusal İlerici Birlik Partileri yeniden açılmıştır (Wickham, 2013, s. 31). Mübarek İslamcı olmamak şartı ile parti kurulabileceğini ya da parti kuramayanların diğer partilerin listelerine girebileceklerini ifade eden yasal düzenleme ile seçim sisteminde 1983 yılında değişiklik yapmış ve 1984 seçimlerine MK bu sayede farklı partiler altında katılma şansı yakalamıştır. Mayıs 1984 yılındaki seçimlere Vafd Partisinden katılan MK yasal olarak siyasete katılma şansı yakalamıştır. Vafd Partisi 58 sandalye ile meclise girmiştir. Bu sandalyelerden 8 tanesi MK ve 2 tanesi farklı İslamcılardan olmuştur (Wickham, 2013, s. 31).

MK'nın 1984 seçimlerine katılması yasal-meşru bir zemin yakalamasını sağlamış, şiddetten uzak duran MK siyasi yollarla hedefine ulaşmayı amaçlamıştır. Diğer taraftan seçimlere katılabilmesi halk arasında güven tazelemesine neden olmuş, dini eğitim ve diğer İslami söylemleri konusunda rejim ile karşılıklı diyalog kurma fırsatı yakalamış ve muhalefetle birlikte çalışarak rejime etki edebileceğini ortaya koymuştur. Bunun sonucunda ise rejimin onayı ile yeniden kamusal alana dönmüştür (Ghanem ve Mustafa, 2011, s. 397-398).

1987 seçimlerine İslami İttifak adı verilen ortak bir liste ile giren MK seçim propagandalarında İslami motiflere yer vermiş, sloganlarını “oyunu Allah’a ver, oylar MK’e” şeklinde belirlemiştir. İttifak meclise 58 sandalye ile girmiştir (Bekaroğlu ve Kurt, 2015, s. 18). Bu sandalyelerin 36 tanesi MK’ye aittir. MK’nın oy oranını arttırmasının nedenleri arasında Mübarek rejiminde “de facto” olarak sosyal hayatta yerini almasına bağlamış ve karşılığında Mübarek’in ikinci kez yüzde 97 oy oranı ile Cumhurbaşkanı seçilmesine göz yummuştur (Ghanem ve Mustafa, 2011, s. 397-398). Kazandığı başarı ile siyasi bir aktöre dönüşen MK, Mübarek’in tehdit algılamasına karşılık baskılara maruz kalmıştır. Siyasi baskı MK’nın siyasete daha fazla tutunmasına ve İslami geleneklere daha fazla bağlanmasına neden olurken radikallerin daha fazla sertleşmesini de sağlamıştır.

Mübarek dönemi, önceleri MK’nın kendisini gösterebilmesi için bir fırsat niteliğinde olmuştur. ılımlılığın ön koşulunun radikallikten uzaklaşma şartı olduğunu kabul edersek, Mübarek MK içindeki bölünmeyi kategorize etmiş ve ılımlı tarafa siyasal sistemde bir şans vermiştir. Mübarek’in MK’nın yasal seçimlere katılmasına izin vermesi onların muhalefet ile birlikte hareket etmesine imkan sağlamıştır. İş birliği ve uzlaşma moderasyonun kilit noktalarını oluşturmaktadır. Buna göre dahil olma MK için kısa süreli de olsa ılımlılığını teşvik etmiş ve kendisini ispat etmeye çalışmıştır.

Dahil olma- ılımlılaşma hipotezine göre, bir siyasi grubun demokratik sürece dahil edilmesi, bu grubun düşünce ve politikalarında bir ılımlılık oluşturacaktır. Siyasal islamın yükselişinin ve gittikçe daha tutulur bir hale gelmesinin en önemli nedenlerinden bir tanesi MK’nın seçimleri kazanarak parlamentoda kendisini temsil etme fırsatı bulmasıdır demek dahil olma- ılımlılaşma hipotezine göre doğru bir bakış açısı olacaktır. Bu durumun etkisi daha çok Mübarek rejiminin sona erdiği 2011 yılından sonra MK’nın politik sisteme dahil olma seviyelerinin çok yukarılara çıkmasından da anlaşılmaktadır. Genel anlamda Mübarek rejimi esnasında MK’ye istenilen düzeyde esnek davranılmamış ve siyasete dahil olmalarının önü sürekli olarak kesilmiştir. Fakat Mübarek koltuktan ayrıldıktan sonra MK kendini daha fazla ön plana çıkarmıştır (Kirkpatrick, 2012).

MK'nın 1990'lı yıllarda yok sayılma politikası dönemlerinde siyasi anlamda yasaklı olmaları onları dini cemaat olarak toplumda var olmasını sağlamış ve kimi zaman benimsediği Kutubçu görüşlerinden ve bu yılda hızla artan terör eylemlerinden dolayı terör örgütleriyle ilişki kurmaları baskıların artırılmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu sebeplerden dolayı MK, siyasi çalışmalarını geri plana atmıştır. Varlığını toplumsal hizmet ve vaaz gibi etkinliklerinde öne çıkarmasını, devletin baskısı altında taktiksel bir adım olarak görebiliriz (Somuncuoğlu, 2019, s. 209).

1990 Parlamento seçimlerinde Mübarek seçim yasasında değişiklik yaparak parti çoğulculuğuna kısıtlama getirmiştir. Böylece parlamentoda sadece çoğunluğu Mübarek'in partisi Ulusal Demokratik Parti elde etmiştir. Tek partili sisteme geri dönüş eleştirileri ile karşılaşan Mübarek, seçimi boykot eden MK ve diğer gruplar üzerinden seçim propagandası yaparak durumu lehine kullanmıştır. MK ise 1993 yılındaki Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Mübarek'e destek vermemiştir (Ghanem ve Mustafa, 2011, s. 399). Bu dönemde sosyal hayatta konuşmalarını arttıran MK, özellikle ekonomi, yerli sanayi, eğitimin iyileştirilmesi, maaşların yükseltilmesi gibi konulara yoğunlaşarak rejimin dikkatini çekmeyi ve bu konuları gündeme taşımayı başarmıştır (Wickham, 2013, s. 55). Mübarek radikal İslami grupların şiddet eylemleri karşısında İslamcılara yönelik baskı uygulamaya başlamış, MK'nın üyeleri tutuklanmış ve Mübarek'e yapılan başarısız suikasttan İslamcılar sorumlu tutulmuştur (Bekaroğlu ve Kurt, 2015, s. 18).

1995 Parlamento seçimlerini seçim yasasındaki düzenleme nedeniyle protesto eden MK seçimlere katılmamıştır. 1996 yılında MK'nın liderinin ölmesi ve yeni liderin seçilmesi içeride bazı ayrışmaların olduğunu da ortaya çıkarmıştır. Demokratik kavramlara daha yakın olan ve eski kuşağı eleştiren genç bir grup MK'den ayrılarak Vasat Partisini (Hizb'ul Vasat) kurmuştur. Merkez/orta görüşe sahip olan parti, liberal politikaları ve demokratik fikirleri savunmuştur. Ancak siyasi statü talebi 1996 ve 1998 yıllarında reddedilmiş, 2004 yılında yasal pozisyona geçebilmiştir. Vasat, 2011 devriminde MK'yı ve ÖAP'yi desteklemiştir.

2000’li yıllara gelindiğinde Ortadoğu genelinde Mısır özelinde halkın yıllar boyunca devam eden özgürlük ve demokrasi talepleri kısıtlı reformlarla geçirilmeye çalışılmıştır. Bu yıllarda ortaya çıkan işçi uyanışlarının da 25 Ocak Devrimi’nin alt yapısını oluşturmada büyük etken olduğunu söylememiz gerekir (Kazak, 2018, s. 59). Öte yandan uluslararası gelişmeler bağlamında 2000’lerde Arap sokakları önce el-Aksa intifadası, ardından ABD’nin Irak’ı işgalinin etkisiyle hareketlenirken, kitleler otoriter Arap rejimlerini hedef alan demokratikleşme taleplerini yüksek sesle dile getirmeye başlamışlardır (Özkoç, 2016, s. 31). Bu yıl içerisinde Mübarek, seçimlerin adil ve demokratik olacağını ilan etmiş, radikal İslam’ı gruplar ise rejimle görüşerek şiddet içeren eylemler yapmaktan vazgeçtiklerini söylemişlerdir. Mübarek’in bu açıklaması umutları yeşertmiş ve seçimlerin yargı denetiminde yapılacağını açıklanmıştır. Yıllardır yasaklı olan MK üyelerinin 2000 seçimlerine katılması ülkeye demokrasi getireceği umudunu doğursa da ihvan yine kısıtlama ve tutuklama politikalarına maruz bırakılmıştır. Seçimlere katılma fırsatı Mübarek’in baskı politikasını hafifletmesi açısından bir fırsat doğurmuştur. Meclis seçimlerinde 444 sandalyeli meclisin 33’ünü muhalefet partileri kazanırken 388 sandalyenin 218’ini bağımsız adaylar kazanmış ve MK bunların 17 bağımsız aday ile elde etmeyi başarmıştır (Güvenilir, 2016, s. 127). Bu sayede iktidar olan Mübarek ve partisi UDP ağır bir yenilgi almıştır. Ancak ikinci ve üçüncü turlarda yargı denetçileri sandıkların başından alınmış ve usulsüz sayımlarla eski seçimlere benzer olaylar neticesinde lider yeniden Mübarek olmuştur (Bekaroğlu ve Kurt, 2015, s. 19-20).

MK’nın 2000 seçimleriyle birlikte parlamentoya girmesiyle 2004 yılında ilk olarak, "Mısır için Reform İlkeleri" başlıklı siyasal bir programı yayımlanmıştır. MK’nın bu programı ile örgüt siyasi reform konusunda yaptığı çağrılarını arttırmıştır. Reform çağrısı, Mübarek’in başta MK olmak üzere muhalif aktörlere karşı daha ılımlı bir tavır takınmasını zorlarken, örgütün kamusal alandaki görünürlüğüne katkı sağlamıştır (Somuncuoğlu, 2019, s. 215). MK’nın bu girişimi ilk kez mevcut siyasal sürece entegrasyonunu profesyonel bir şekilde ifade ettiği girişim olarak kabul edilmiş, bu program örgütün demokrasi ve toplumsal değerleri dini İslami perspektiften açıklanmasını ve El Benna’nın İslam anlayışının tekrarlanmasını içermiştir

(Somuncuoğlu, 2019, s. 213). Mübarek bu program ve uluslararası gelişmelerin etkisiyle ihvan üzerinde baskı politikalarını hafifletmiş ve MK için umut doğmuştur.

Ortadoğu’da 11 Eylül’de gerçekleşen saldırılar bölge ülkeleri üzerinde oldukça etkili olmuş ve Mübarek uluslararası baskının artacağı endişesi ile birlikte ABD’nin bölgedeki etkinliği sebebiyle de ilk dönemlerde İslamcılara karşı bir duruş sergilemiştir. Mübarek, MK’nın yasaklı konumundan dolayı dünya kamuoyundan gelecek tepkileri önlemek için, 2005 seçimlerine kadar sürecektutuklama dalgasını yeniden başlatmıştır (Somuncuoğlu, 2019, s. 212). İhvana bu derece baskı yapılmasının diğer bir sebebi ise MK’nın iktidarı devirmek için gizli örgüt faaliyetlerini sürdürdüğü gerekçesidir. 2000’li yıllarda daha çok artan şiddetli baskıya rağmen MK seçimde başarı sağlamıştır. Ayrıca ABD’nin önceki dönemlerden farklı olarak Irak için geliştirdiği demokrasi söylemi, Mısır’da da kendisine alan bulmuş ve İslamcılara karşı hükümet tarafından gerçekleştirilen baskıcı politikalarda yumuşamaların oluşmasını sağlamıştır (Güvenilir, 2016, s. 127).

Kasım-Aralık 2005 yılında MK’nın seçime gittiği zamanda yüksek meslek gruplarının oluşturduğu Mısır’da hükümete karşı değişim hareketi “yeter” olarak da bilinen “Kifaye Hareketi” ortaya çıkmıştır (Tıgılı, 2011) Bu hareket Mısır’da yıllardır süregelen işsizlik, ekonomik sıkıntılar, yolsuzluk gibi sorunlara çare bulmak amacı taşıyan siyasal aktörler yerine popüler olan kadın hakları temsilcileri, sivil toplum kuruluşları, insan hakları aktivistlerinden oluşmaktadır. Seçim sürecinde MK’ye bu hareket sayesinde bir özgürlük ortamı doğmuş ve harekete katılarak istek ve taleplerini gerçekleştirme fırsatı bulmuştur. Bu sayede MK kendi lehlerine birçok protesto organize etmiştir (Aubrey, 2004). Kifaye Hareketi kısa süre sonra siyasal bir harekete dönüşmüş ve bu hareket ile birlikte de sosyal medyanın gücünün her kesimden grupları hızlı bir şekilde organize edip nasıl birlik haline getirdiği ispatlanmıştır. Mübarek kısa sürede bu hareketleri kısıtlama girişimine başlamış, sert önlemler almaya devam etmiştir.

2005 Parlamento seçimlerinde, siyasi hürriyetlerin verileceğini, demokratik reformların hayata geçirileceğini söyleyen Mübarek, Anayasada değişiklik yaparak

devlet başkanı seçimlerinde birden fazla adayın katılabileceğini açıklamıştır (Ranko, 2012, s. 156). Buna göre aday olan liderin partisi bir sonraki seçimlerde yüzde 5 oy almalıdır, ayrıca bağımsız adaylar ise Parlamento’da en az 65 milletvekili tarafından desteklenmelidir. Engelleyici bu maddelere karşılık Mübarek’in karşısına çıka en güçlü aday Kifaye hareketinin lideri Ayman Nur olmuştur. 2005 başkanlık seçimlerinde Ayma Nur’un yüzde 7,6 oranında oy alması Mübarek tarafından tehlike olarak kabul edilmiş ve Ayman Nur tutuklanarak hapse gönderilmiş, 2009 yılında sağlık nedeniyle serbest bırakılmıştır. Bu kısıtlamalar ve engellemeler sonuç vermiş ve Mübarek yeniden lider seçilmiştir (Ranko, 2012, s. 157). 2005 seçimleri MK’nın 101 sandalye kazanıp, en fazla milletvekili ile meclise girdiği seçim olmuştur (Ghanem ve Mustafa, 2011, s. 400).

2004-2005 yılını söz konusu gelişmeler çerçevesinde Mısır için demokratikleşme umudunun doğduğu yıl olarak kabul edebiliriz. Tabii ki bunda 11 Eylül 2001’de gerçekleşen saldırılar ve arkasından ABD’nin Büyük Orta Doğu Projesi (BOP) olarak tanımlanan teşebbüslerini Radikal İslam’ın gücünü kırarak ılımlı İslami hareketlerin önünü açılmasına ve Batı karşıtlığını azaltmayı teşvik etmek gibi otoriter Arap rejimlerine baskı yapılması da en büyük etkenlerdendir. Bu nedenden dolayı 2005 seçimlerinin ABD’nin Büyük Ortadoğu Projesi çerçevesinde başlattığı demokratikleşme söyleminin etkisi altında yapıldığının altını çizmek gerekir (Bekaroğlu ve Veysel, 2015, s. 19).

Mübarek döneminde yaşanan yoksulluk, yolsuzluk, İsrail yanlısı politikalar, İsrail’in Gazze işgaline tepkisiz kalınması gibi nedenlerle MK 2008 seçimlerini boykot etmiştir. 2010 Parlamento seçimlerine toplumsal huzursuzluk ve siyasi kısıtlamalarla hazırlanan Mısır’da Mübarek muhaliflerin seçim öncesi faaliyetlerini yasaklamıştır. Ancak bu yasağa uyulmamış karşılığında sert rejim engellemeleri yaşanmıştır. Muhaliflerin toplu şekilde tutuklanması ve insan hakları ihlalleri altında seçime girilmiştir. Bu dönemde MK seçime girmeme kararı almasına rağmen bir grup bağımsız olarak seçime girmiştir. Ancak ilk turda 221 sandalyenin 209’nu Mübarek’in kazanması nedeniyle MK ve Vafd Partisi seçimi boykot ederek diğer turlara katılmamışlardır. 2010 seçimlerinde yaşanan usulsüzlükler ve Mübarek’in yerine oğlu

Cemal Mübarek'i hazırlaması toplumsal huzursuzluğun patlama noktasına gelmesine neden olmuştur. Toplumsal ayaklanmanın yaşandığı 2011 Tahrir olaylarından sonra Mübarek istifa etmiştir (Bekaroğlu ve Kurt, 2015, s. 20-21).

İlımlı İslam anlayışı 11 Eylül saldırılarından sonra popüler bir nitelik kazanmıştır. MK'nın seçimlere katılım yoluyla siyasal sisteme entegre olmak istemesi dahil olma teorisi ile açıklanabilir. Çünkü dahil olma teorisine göre dini grupların ılımlılaşması onların sisteme katılmayı kabul etmesi, katı ideolojik dönüşümlerini terk etmeleri ve siyasi sisteminde buna izin vermesi ile mümkün olacaktır. Geçmişte dışlanmış ve baskılanmış olan MK'nın diğer gruplarla eşit şartlarda seçimlere katılmasının izin verilmesi onların davranışsal olarak ılımlılaşmasına yol açmıştır. Özellikle MK'nın 2004 yılında yayınlamış olduğu Mısır için 'Reform İlkeleri' başlıklı siyasal programı ihvanın liberal ilkelere bağlılığının ve dönüşümünün önemli bir kanıtı, ılımlılığının başlangıcıdır. MK zaman zaman karşılaştığı siyasi baskı ve yasaklara rağmen sisteme dahil edilmese dahi ılımlılaşmayı tercih etmiştir.

25 Ocak Devriminden sonra Hüsnü Mübarek'in devrilmesiyle birlikte önceden yasaklı olan birçok grup siyasi parti kurma girişimleri göstermiştir (Karpas, 2013, s. 236). Bu gruplardan bir tanesi olan MK hareketi de 'Özgürlük ve Adalet Partisi' adı altında İslami ideolojileri referans alan bir parti kurmuşlardır (Telci, 2013, s. 22). Partinin önem verdiği toplumun yeniden inşa edilmesi, sivil toplumun güçlendirilmesi, insan hakları, gençlere yönelik reform uygulamaları düşünce ve ideolojileri halk için umut olmuş ve ihvan önemli ölçüde destek kazanmıştır. Devrim sonrası orduya devredilen Mısır'ın yönetimi ordunun çıkarlarını gerçekleştireceği bir fırsat bulmasını sağlamıştır. Askeri Konseyin yönetimi devralması ve sözlerini tutmaması Mısır'daki kaos ortamını daha da alevlendirmeye başlamıştır. Sivil bir yönetimin kurulması için bazı anayasal değişiklikler yapan askeri konsey, seçimlerin yapılmasına karar vermiştir. Yıllardır siyasi anlamda yasaklı olan Müslüman Kardeşler'in kurduğu ÖAP girdiği seçimlerde birinci olarak önemli bir başarı elde ederken, selefi grupların temsilcisi olan Nur Partisi, seçimlerden ikinci olarak çıkarak sürprize neden olmuştur (Kazak, 2018, s. 89).

2.2. Arap Baharı'na Giden Süreç

Küresel ve bölgesel güçlerin odak noktası haline gelen Ortadoğu coğrafyasında özellikle 21.yy itibariyle toplumsal hareketlerin rolü her geçen yıl daha fazla önem kazanmaya başlamıştır (Mazman, 2014, s. 491). Ortadoğu coğrafyasının jeopolitik konumu, enerji kaynakları ve üç semavi dine ev sahipliği yapması hem bölgesel hem de uluslararası aktörlerin bölgede yıllardır bir güç mücadelesi vermesine sebep olmuştur. 2. Dünya savaşıdan sonra Ortadoğu'da bağımsızlıkları ilan eden bölge ülkeleri anti demokratik, eşitsiz ve adaletsiz bir şekilde yönetilmeye başlamıştır (Bulaç, 2003, s. 38). Zamanla bölgede hâkim olan yoksulluk, yolsuzluk, adaletsiz gelir dağılımı ve bölgedeki önemli kaynakları özelleştirme girişimleri, bölge halklarının demokrasi talepleri ile birlikte sokaklara dökülerek ayaklanmasına neden olmuştur. Arap Baharı olarak adlandırılan bu ayaklanmalar 17 Aralık 2010 yılında Tunus'ta bir gencin işsizlik nedeniyle kendisini yakmasıyla başlayıp daha sonra Mısır, Libya, Suriye, Bahreyn, Ürdün, Yemen gibi diğer Ortadoğu ülkelerine de sıçrayan bir bunalım dönemidir.

Tunus'ta yaşanan bu olay birçok Arap ülkesinde yıllardan beri yaşanan adaletsiz düzeni, ekonomik sıkıntıları ve haksızları tüm dünyaya duyurma ve İslamcıların kendilerini gösterebilmesi açısından önemli bir fırsat niteliğinde olmuştur. Çalışmanın ana konusu olan Mısır özelinde Müslüman Kardeşler hareketinin bu süreci nasıl fırsata çevirdiği ve politikalarını ılımlılaştırarak siyasete nasıl dahil olduğu aşağıda detaylı bir şekilde açıklanacaktır.

Mısır, gerek 80 milyon civarındaki nüfusuyla gerek kültürel, siyasal, ekonomik dinamikleri ve jeopolitik konumuyla Arap dünyasının önemli bir gücüdür. Dolayısıyla "Arap Baharı" olarak nitelenen toplumsal hareketlenmeler içerisinde de Mısır müstesna bir örnek oluşturmaktadır (SDAM, 2016, s. 1). 2011 yılında Mısır'da başlayan ayaklanma 19.yy daki siyasi ve sosyal alanda meydana gelen dördüncü büyük hareket olarak kabul edilmiştir. Modern Mısır tarihindeki ilk siyasi ayaklanma 1881-1882 yıllarında Urabi Paşa İsyanıdır. İkinci hareket dalgası 1919-1922 yılları arasında Britanya yönetimi sırasında savaş yıllarında yaşanan ekonomik sıkıntılara

karşı yaşanmıştır. Üçüncü hareket ise, 1952 monarşi rejimine karşı Hür Subaylar hareketidir. Hür Subayların yönetime el koyması ile sonuçlanmıştır. Son olarak 2011 yılında Hüsnü Mübarek döneminde yaşanan kitlesel başkaldırı, işsizlik, yolsuzluk ve ekonomik sıkıntıların baş gösterdiği dönemde Mübarek rejiminin baskıcı ve otoriter yönetimine karşı sivil ve parlamenter yönetim isteği ile ortaya çıkmış ve kısa bir sürede milyonların sokaklara dökülmesine neden olmuştur (Anderson, 2011, s. 4-5).

2011’de Mısır’ın Tahrir meydanında Arap Baharı’nın etkileri görülmeye başlamış, halk sokağa dökülerek memnuniyetsizliklerini ve taleplerini sloganlar eşliğinde duyurmuştur. Öfke Günü olarak da bilinen 25 Ocak günü ile birlikte Mısır büyük bir değişim sürecine girmeye başlamıştır (Kazak, 2018, s. 13). Arap toplumlarında, otoriter iktidarların yıllardır halkları baskıya maruz bırakması siyasal İslamcıları halk nezdinde iktidarlara karşı alternatif hale getirmiştir. Mısır’daki MK bunun temsil gücü yüksek en iyi örneklerden birini oluşturmaktadır (Kazak, 2018, s. 13). MK zaman içerisinde siyasallaşarak Mısır siyasi hayatında en önemli aktör haline gelmesi bunun somut bir örneği niteliğindedir. Arap Baharı, İslami hareketler için önemli bir fırsat olsa da bugüne kadar hep muhalefet olarak görevlerini yerine getiren bu hareketler iktidara geldikleri zaman zorlanmış ve birçok sıkıntı yaşamışlardır. MK’nın siyaset alanındaki bu tecrübesizliği emperyalist ülkelerin Mısır üzerindeki nüfuzu ile birleşince ülke içinden çıkılmaz bir hal almış ve bu fırsat kaosa dönüşmüştür. Yıllar boyunca yapılan seçimler ve sonrasında yaşanan olaylar, Batılı ülkelerin demokrasiyi kendilerinin destekledikleri yönetimlere uygun olduğunu ortaya çıkarmıştır (Şahinoğlu ve Ateş, 2017, s. 109).

Çalışmanın bu bölümünde, Mısır’da Arap Baharı’na giden sürecin başlangıcı, Mübarek döneminde yaşanan halk ayaklanması, Ocak Devriminde MK’nın rolü, Hüsnü Mübarek’in görevi askeri konseye devir süreci, Ocak Devriminden sonra parti kurma girişim faaliyetleri ve AÖP’nin kuruluş süreci hakkında incelemeler ele alınacaktır.

2.2.1. Mübarek dönemi halk ayaklanması

Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ın 1981'de suikasta kurban gitmesiyle Mısır'da yeni bir dönem başlamış, dönemin başkan yardımcısı Hüsnü Mübarek yönetimi devralmıştır. Başkanlığını otuz yıl boyunca devam ettiren Mübarek dönemi rejimin sahip olduğu gücün ve reform-baskı oyununun istikrara kavuştuğu ve kurumsallaştığı dönem olarak karşımıza çıkmaktadır (Bekaroğlu ve Kurt, 2015, s. 15). Mübarek döneminin tüm dünyada yaşanan demokratikleşmenin üçüncü dalgasına¹ denk gelmesi, Mısır'ın demokratikleşme ihtimalini akla getirmiş ve Mısır halkı için umut olmuştur (Amin, 2011). Bu durum ister istemez Mısır'ın siyasi iklimini etkilemiş, Mübarek önceden yasaklı olan siyasi partilerin tekrar aktif hale gelmesine izin vermiştir. Ayrıca 1980'lerde Mısır'da sivil toplum kuruluşlarının ve siyasi partilerin sayısında önemli ölçüde artış olması Mısır'ın demokrasiye geçiş aşamasında olduğu izlenimi yaratmıştır. Ancak 1990'lar, Mısır'da tüm Ortadoğu ülkelerinde olduğu gibi uzun süredir devam eden demokratik olmayan ilkelerin uygulandığı yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır. Dönem boyunca keyfi sebeplerle seçimlere müdahale edilmiş, muhalefete baskılar yapılmış ve birçok kuruluş sebepsiz bir şekilde kapatılmıştır. Özellikle 1990'ların ortalarından itibaren ekonomik problemlerin ortaya çıkması ile birlikte muhalefete açılan kısıtlı alanı sistemli bir şekilde daraltılmış ve terör odaklı iç tehdit olarak lanse edilmişlerdir (Sınmaz, 2019).

Bu dönem Mübarek-ordu ilişkisi devrimin nedenlerini anlayabilme açısından büyük öneme sahiptir. Çünkü ordu, Mısır'da her zaman başat konumda olmuş ve Mısır'ın siyasal ve toplumsal hayatını şekillendirmiştir. Mübarek, geçmiş dönemlere nazaran daha profesyonel politikalar izleyerek orduya geniş imtiyazlar vermiş ve onu Mısır siyasetinden uzak tutma çabası içine girmiştir. Mübarek iktidarda kaldığı süre içerisinde otoritesini asla muhalefet ile paylaşmayı tercih etmese de çıkarlarının ve gücünün tehlikeye girmemesi için zaman zaman ordu ile iş birliği içinde hareket etmiştir. Eğer gücünü muhalefet ile paylaşmayı kabul etseydi üçüncü demokratikleşme

¹ Huntington, S (2011), Geç Yirminci Yılda Demokratikleşmeyi, demokratikleşmenin üçüncü dalgası olarak adlandırmıştır.

dalgasının doğasına uygun bir demokratikleşme süreci Mısır'da da yaşanabilirdi (Bekaroğlu ve Veysel, 2015, s. 18).

Mısır'ın siyasal ve toplumsal yaşamına baktığımızda 25 Ocak Devrimine zemin hazırlayan birçok faktör vardır. Mısır'da yaşanan hadiseleri sadece Tunus'ta ortaya çıkan olayların devamı olarak değil de Mısır'ın yıllardır yaşadığı sorunların giderilmesi için ortaya çıkan talepler olarak düşünmeliyiz. Tunus devriminin sadece bu süreci hızlandırıp halkı devrim yapma teşebbüsü için motive ettiğini söyleyebiliriz.

Mısır'da 25 Ocak devrimine zemin hazırlayan nedenlerin başında ekonomik sebepler ve Mübarek'in dış politikası gelmektedir. Mısır'ın halkının temel problemlerin biri Mübarek rejiminin ulusal ekonomik sistemi neoliberal piyasa ekonomisine entegre ederken, demokratikleşmenin diğer önemli ayağı olan siyasi açıklığı yani şeffaf ve hesap verebilirlik üzerine kurulu politik bir sistem kurmayı göz ardı etmesidir (Roccu, 2013, s. 5-38).

25 Ocak devriminden sonra akıllara gelen asıl soru bu devrimin neoliberalizme karşı yapılan bir ayaklanma olup olmadığı mı, yoksa neoliberalizmin kendi doğurduğu bir sonuç mu olduğudur (Armbrust, 2012). Bu durumda Mısır'daki iç karışıklığın asıl sebebi mal sahipliğinin ve mülklerin kimler tarafından sahip olunduğunu Adam Smith'in bahsettiği kamuyu aydınlatacak bilgilerin şeffaf bir düzen içerisinde olması, yani şeffaflık kavramı ile gösterilememiş olunması, ekonomide neoliberal politikaların da tam manası ile uygulanmaması ve demokrasi eksikliğinden kaynaklı olduğu öne sürülmektedir (Tett, 2012). Burada neoliberalizmin Batılı anlatısı ve İslami anlayışı arasındaki farklılıklar da göz önünde bulundurulduğunda, aslında neoliberalizmin hem 25 Ocak devriminin sebebi hem de sonucudur demek yanlış olmayacaktır. Çünkü Ortadoğu'da çıkarılan bu tür iç karışıklıklar da neoliberal görüşlere sahip Batılı devletlerin, özellikle ABD'nin bölgeyi demokratikleştirmek adına yaptığı girişimlerin bir sonucu olarak görünmektedir.

Mısır'ın tam anlamıyla neoliberalizme eklemelenme süreci Nasır'dan sonra iktidarı devralan Enver Sedat döneminde başlamış, 1981'de devlet başkanı olan Hüsnü

Mübarek döneminde ise hız kesmeden devam etmiştir (Özkoç, 2016, s. 39). Tüm dünyada demokratikleşme dalgasının yaşandığı post-kolonyal dönemde, neoliberalizme eklemlenme dönemi orta sınıfın iyice yoksullaşmasına neden olmuş ve bu durum uzlaşıya darbe indirmiştir (Özkoç, 2016, s. 40).

25 Ocak Devrimini hazırlayan pek çok itici güçten bahsetmek mümkündür. Bunlardan en önemlisi, Mübarek rejiminin iktidarı bırakmak istemeyişi ve ülkeyi zorbalıkla yönetmiş olması. Diğer taraftan toplumsal sorunların en başında gelen yoksulluktur. Ülkedeki doğal kaynakların sınırlı olmasına karşın artan nüfusla birlikte yoksulluğun ve yolsuzluğun tetiklenmesine neden olmakta ve devlet sosyal sorumluluklarını yerine getirememiştir. Bir diğer faktör ise, ülkedeki sivil toplum kuruluşlarının yok denecek kadar az olmasına karşılık silahlı kuvvetlerin her alanda hâkimiyet kurması iktidarın yönetimi ordu ile paylaşır duruma gelmesidir (Ülger, 2016, s. 135-136).

2011 yılında sokaklarda birleşen gençler hem rejimin hem de Cumhurbaşkanının değişmesini istemiştir. Düzenin değişmesindeki asıl talep, iktidarın babadan oğula geçmesini engellemek olmuştur. Çünkü Suriye’de Hafız Esad’ın yerine oğlu Beşer Esad’ın geçmesi, Ürdün’de mütveffa kralı Hüseyin’in yerine II. Abdullah’ın geçmesi Mısır halkında aynı olayların gerçekleşeceği korkusu ve tedirginliği yaratmıştır (Boztemur, 2011, s. 57). Bu nedenle sadece Mübarek değil oğlunun da gitmesi ve rejimin tamamen değişmesi istenmiştir.

Ayaklanmalara neden olan diğer faktörlerinden birisi de Mübarek döneminde izlenilen dış politika kaynaklı sorunlardır. Söz konusu sorunlar çoğu zaman ülkenin en örgütlü siyasal İslamcı hareketi olan MK’nın ideoloji veya çıkarları ile de ters düşmüş, bunun sonucunda ise ilişkiler iyice gerilmeye başlamıştır (Efegil, 2013). Mübarek’in dış politikasında her zaman Batıcı bir anlayış egemen olmuştur. Bunu İsrail ile yapılan Camp David anlaşmasına açık destek vermesinden anlayabiliriz. Mısır’ın İsrail ile imzaladığı bu antlaşma ile İsrail devletinin tanınması ve Sina yarımadasının silahsızlandırılması gibi kazançlar elde etmiştir. Bu durum Mısır’ın milli çıkarlarından ziyade Amerika’nın bölgesel çıkarlarına ve İsrail’in güvenliğine de hizmet etmiştir

(Uysal, 2020). Mübarek'in İsrail yanlısı bu tutumu hem Mısır yönetiminin devamını sağlama garantisi vermiş hem de ABD'nin askeri ve mali yardım sağlamasına imkan tanımıştır. Mübarek, karşılıklı çıkar anlayışı ile bir yandan ABD ile iyi ilişkiler içine girmiş bir yandan da önceki dönemlerde arasının bozulduğu İsrail ile ilişkilerini normalleştirmiştir. Daha önce sıkıntı yaşadığı Suudi Arabistan ile de ilişkilerini artırmış, 1989'da Arap Birliği'ne tekrar kabul edilerek birliğin merkezi Kahire'ye taşınmıştır (Küçükkeleş, 2012).

Mısır rejimi ile halk arasında bölgesel gelişmeler konusunda da ciddi görüş ayrılıkları söz konusu olmuştur. 2009 yılında İsrail'in Gazze saldırılarına verdiği destek halkın büyük tepkisine neden olmuş, Mübarek karşıtı eylemler patlak vermiştir. Binlerce kişinin katıldığı eylemlerde Mübarek'in kendileriyle birlikte mi yoksa kendilerine karşı mı olduğu ile alakalı sloganlar atılmıştır (Yılmaz, 2015). Diğer taraftan Filistin meselesi Mısır'ın dış politikası açısından önemli bir noktadır. Yıllardır Filistin sorununun hamiliğine bürünmüş olan Mısır, Nasır döneminde Filistinlilerin desteğini almıştır. Ancak Enver Sedat ve Mübarek döneminde Mısır'ın dış politikası İsrail yanlısı bir tutum sergilemiştir. Mübarek'in Filistin konusunda da İsrail yanlısı bir politika izlemesi Mısır'ın bölgesel olarak nüfuzunu kaybetmesine yol açmıştır. Ancak MK'nın iktidara gelmesiyle birlikte, Filistin meselesinin Filistinliler lehine değişeceği inancı doğmuştur. Bundan dolayıdır ki Mısır'ın Filistin üzerinde yoğun baskı kurması beklenmiştir (Şahinoğlu ve Ateş, 2017, s. 120).

Mübarek ve Enver Sedat döneminde olduğundan daha fazla Batı ile yakın ilişkiler kurmuştur. Bu sayede ABD, Mısır'a her yıl maddi yardımda bulunmuş; Mısır'da bunun karşılığında Filistin sorununda İsrail'e yakın tavırlar sergileyerek Hamas'ı terör örgütü olarak kabul etmiş ve Filistin'e yardım akışını engelleyecek tedbirler almıştır (SDAM, 2016, s. 4). 2001 yılında ABD'nin Irak'ı işgal etmesine sessiz kalınması milliyetçi kesimlerin de tepkisine yol açmıştır. Mısır üzerinde ABD ve İsrail'in etkinliği göz önüne alındığında 11 Eylül sonrası dönemde ABD'nin Irak ve Afganistan'ın işgaliyle somutlaşan İslamcılara yönelik düşmanca tavırları, İsrail'in Lübnan ve Gazze'de kendisini gösteren yayılmacılığı, Mısır'daki siyasi iktidarın MK hareketine yönelik şiddet politikasının artmasında etkili olmuştur (Dalar, 2010, s. 69).

Mübarek bu tutumuyla MK'nın radikalleşerek Mısır halkının gözünde prestij kaybetmesini istese de MK ılımlı çizgisinden vazgeçmemiş hatta halkın gözünde mağdur durumuna düşerek destek kazanmıştır.

2.2.2. Ocak devriminde Müslüman kardeşlerin rolü

Mısır'daki halk ayaklanmasının bir sonucu olan Hüsnü Mübarek rejiminin sona ermesinde MK'nın payı oldukça büyüktür. Ancak bu devrimin tek belirleyici aktörünün de o olmadığını belirtmek gerekir. Hareket, kurulduğu günden beri hem siyasi hem de toplumsal alanda kendisini göstermiş, sosyal yardım kuruluşları çatısı altında Mısır'da geçmişten beri süregelen ekonomik, siyasi ve toplumsal sorunlara çözüm bulmaya çalışmıştır (Atacan, 2014). Mısır'ın en etkili muhalif hareketi olan MK, 1970'te Enver Sedat'ın yönetimi devralması ve ardından solcu politikaların izini silmek amacıyla MK üyelerine af getirmesi ile birlikte örgütlenme ve yükselme konularında üstün bir el kazanmıştır. Dahil olma- ılımlılaşıma hipotezine göre, bir siyasi grubun demokratik sürece dahil edilmesi, onun düşüncesinde ılımlılık düzeyini artıracaktır. Bu hipotezin MK için de geçerli olup olmadığını değerlendirmek için, siyasi sürece dahil olma düzeyi ve MK'nın düşüncelerindeki ılımlılık düzeyi belirlenmelidir.

1984'ten 2010'a kadar MK ve rejim arasındaki ilişki, rekabetçi bir sıfır toplamı oyun olarak nitelendirilebilir. Mübarek, sürekli olarak MK'nın etkisini anayasal, adli ve askeri yollarla sınırlandırmayı hedeflemiştir. Bu süreçte MK, dine dayalı parti kurulmasını yasaklayan anayasanın 44. maddesi nedeniyle siyasi parti kurma imkânına sahip olmamıştır. MK'nın parlamentoya (sırasıyla 1983'te 144 ve 1986'da 188 sayılı yasalar) ve sendikalara (1993'te 100. sendika yasası) katılımını sınırlandırmak için bazı seçim yasaları kabul edilmiştir (Kassem, 2004, s. 59). 2007 yılında, dini grupların siyasi faaliyetlerinin yasaklandığı yeni bir anayasa değişikliği onaylanmıştır. Bu değişiklikle hükümet, MK üyelerine yönelik keyfi tutuklama kampanyalarını yasadışı bir dini hareketin üyesi olmalarına dayanarak gerekçelendirmek için gerekli anayasal çerçeveyi oluşturmuştur (Statcher, 2008, s. 1). 1980'lerde MK'nın varlığı kısıtlansa da, 1990'lar MK üyeleriyle açık bir yüzleşmeye tanık olmuştur. Politikadaki bu tersine

dönmenin nedeni, artan İslamcı şiddet seviyesi ve MK'nın siyasi ve sosyal hayata sızmasıdır. Siyasi mevcudiyeti artırmaya yönelik herhangi bir girişimi durdurmak için 1995, 1996, 1999, 2001 ve 2006'da MK'nın önde gelen üyeleri askeri mahkemelerin önüne çıkarılmıştır (SCHR, 2009, s. 79). 11 Eylül olaylarından sonraki dönem, MK ile rejim arasındaki ilişkide görece bir iyileşmeye tanık olurken, 2005 parlamento seçimlerinde MK'nın seçim zaferinden sonra rejimin askeri gücü yoğunlaşmıştır. 2003 yılından itibaren siyasi sürece etkili bir şekilde katılan MK hareketinin 2005 yılındaki seçimlerde parlamentonun %20'si oranında koltuk kazanması bu partiyi Mübarek'in yarı otoriter rejimine karşı güçlü bir muhalefet kumuna getirmiştir. Faaliyetlerin yasaklandığı ve yasa dışı ilan edildiği 1954 yılından itibaren kendisine karşı engelleri aşmış ve yasal bir parti haline gelmek için hedef belirlemiştir (Dalar, 2010, s. 59). Ancak Mübarek rejimi yapılacak seçimlerde MK'nın başarısını engellemek için anayasanın 5. Maddesinde değişiklikler gerçekleştirmiş ve böylelikle dini siyasi partilere yasak gelmiştir. Bu değişikliğin, iktidarın Siyasal İslamcıların eline geçmesini önlemek amacı taşıdığı çok açıktır. 2005 yılında yapılan seçimlerde yasaklı olan MK seçimlere bağımsız adaylarla katılmış ve başarı sağlamıştır. Yapılan seçimler Müslüman Kardeşlerin ülkede ne kadar nüfuzlu olduğunu ve mevcut iktidara alternatif olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bundan dolayıdır ki Mübarek, 2007 yılında MK'nın terörizm suçundan yargılanmasını sağlamıştır. Bu faktörler MK'nın istek ve amaçlarını gerçekleştirmesini engellemiştir (Dalar, 2010, s. 57).

Fakat MK'nın Mübarek iktidarından gördüğü baskı onu Mısır halkının gözünde önemli bir noktaya taşımış ve 25 Ocak Devrimi'nde sonra halkın desteğini alarak iktidara gelmesine vesile olmuştur. MK, Mübarek'in gitmesi ve rejimin değişmesi yönünde ideolojiden uzak bir dil benimsemiştir ki bu sebepten dolayı gösterilerin başlangıcında yer almamış fakat üyelerinin bireysel katılımlarına izin vererek bir orta yol politikası izlemiştir (Kazak, 2018, s. 72). MK'nın bu politikası, hareket içinde devrime yeterince destek vermemesi, hareketin ideolojisine aykırı hareket etmesi ve harekete ihanet etmesi söylemleri ile suçlansa da Mübarek'in gideceği kesinleşince protestolara doğrudan katılarak kendisini göstermeye başlamıştır. Nitekim, MK Mübarek'in istifasına giden süreçte, zamanla ayaklanmalara katılmış, sokak hareketine destek vermeye başlamış; fakat ordunun yönetimi

devralmasıyla beraber sokaktan çekilerek kurulu düzen ile iş birliğine gitme yolunu tercih etmiştir (Özkoç, 2016, s. 46).

Devrim sürecinde ordunun önemi ve tavrı da büyük önem taşımaktadır. Mısır ordusu 1952 darbesiyle birlikte ülke ekonomisinde önemli bir nüfuza ve ayrıcalıklara sahip olmuştur. Nitekim Enver Sedat dönemi ile başlayan ekonomideki liberalleşme hareketleri (infitah-açılım) Mübarek döneminde hız kazanmış ancak söz konusu politikalar ordunun ülke ekonomisi üzerindeki etkinliğini azaltamamış, ordu zamanla önemli bir ekonomik güce dönüşmüştür (Şahinoğlu ve Ateş, 2017, s. 114).

Hür Subaylar darbesi ile kurulan Mısır'daki otoriter rejim, ordu ile siyasal nüfuzunu ve dış politika alanlarında da öncü durumunu korumayı başarmıştır. MK, Mısır'da Hür Subaylar'ın darbesi ile iktidarı ele geçirmesinde önemli katkılar sağlamakla birlikte, hareket, yayımladığı bir belge ile Hür Subaylar Devrimi'ni "mübarek eylem" ifadesi ile selamlamıştır (Kazak, 2018, s. 36). Nasır dönemi ile başlayıp, Sedat ve Mübarek dönemine kadar ordu hep siyasetin merkezinde kalmaya devam etmiştir ve iktidara gelecek kişilerde söz sahibi olmuştur. Mısır ordusu eylemlerin ilk günlerinde "bekle-gör" siyaseti izlemiş ve eylemcilere müdahale de bulunmamıştır (SDAM, 2016, s. 9). Ordunun bu tavrını halk karşısında prestij kaybetmemek ve çıkarlarının tehlikeye girmemesi için izlediği bir strateji ile açıklayabiliriz. Kendisini rejimin koruyucusu ve garantörü olarak gören ordu, ülkenin siyasetini kontrol etmeyi de stratejik bir görev olarak görmüştür (Diamond, 2010, s. 93-112). Devrim sürecindeki yaşanan gelişmeler şunu göstermektedir ki Mübarek karşıtı gösterilerin başarıya ulaşması ve Mübarek'in yönetimi bırakmasında ordunun göstericilere müdahale etmemesi önemli rol oynamıştır (Kurt, 2014).

25 Ocak Devriminin yukarıda da anlatıldığı üzere birçok sebebi vardır. Ülkedeki işsizlik, ekonomik sıkıntılar, yolsuzluk kuşkusuz bu devrimin en temel nedenlerini oluşturmaktadır. 25 Ocak 2011'de başlayan ve Mısır halkının taleplerini ve hoşnutsuzluklarını dile getirdiği protestolar 18 gün sürmüştür. MK, bu protestolara 28 Ocak'tan sonra katılmayı tercih ederek ordu ile halk arasında stratejik bir yol

izlemiştir. Asıl önemli nokta şudur ki ordu protestolara sessiz kalarak Mübarek'in gidişine onay vermiştir.

25 Ocak Devrimi ya da 2011 Devrimi olarak adlandırılan ve halk isyanına dönüşen hareketin temsilcileri arasında eğitimli orta sınıf ve sivil toplum kuruluşları yer almıştır (Chalcraft, 2014, s. 164). Ancak göstericiler aynı ideoloji veya toplumsal tabana sahip değildir. Sosyal medya üzerinden örgütlenen kitlelerin tek ortak noktası Tahrir Meydanı'nda toplanarak rejim ve hükümetin değişmesini talep etmeleri olmuştur (Kalyoncu, 2017, s. 65).

Toplumun farklı kesimlerinin bir araya gelerek gerçekleştirdiği hareket, rejimin kolluk güçlerine karşı hep birlikte hareket ederek, rejim karşıtı isteklerini dile getiren göstericilerle dolmuştur. Milyonları bulan göstericilerin talepleri ise, “siyasal hak ve özgürlüklerin sağlanması, siyasetin üzerinde hukukun üstünlüğünün hâkim olması, siyasî rejimin bir avuç elitin elinden alınması, ekonomik sorunların giderilmesi, gerçek bir demokratik temsil sisteminin kurulması gibi daha çok demokrasi ve ekonomi içerikli talepler” olmuştur (Öztürk, 2018, s. 168).

Mübarek rejimini yıkan 25 Ocak hareketi sırasında kolluk kuvvetlerinin her türlü müdahalesine rağmen devrim hareketi başarılı olmuş, Mübarek istifasını açıklamak zorunda kalmıştır. On sekiz gün süren ayaklanmaları bastıramayan rejim güçleri, özellikle sosyal medyayı kullanarak mobilize olan muhalifler karşısında başarısız olmuştur.

Devrim hareketine mesafeli duran MK'nın öncelikli sebebi, iktidara en yakın aday olarak muhaliflerin taleplerinin kendi ideolojisi ile uyuşmamasıdır. Diğer taraftan. MK, rejim kolluk güçlerinin devrimci harekete nasıl tepki vereceğini bilememesidir. Sokağa çıkan halkın talepleri MK'nın programına ve ideolojisine aykırı kabul edilmiştir. Grubun istekleri daha çok seküler yani çağa uygun taleplerdir. Rejimin devamı yani İslamcı yeni bir rejim değil liberal yeni bir rejim istemektedirler. MK'nın, muhalefet içinde yer almış olsa da rejimi destekleyen politikaları ne yazık ki

25 Ocak Devrimini gerçekleştiren halk arasında kabul görmemiştir (Boztemur, 2011, s. 60).

MK'nın yerine Tahrir'deki lokomotif güç gençler, sol gruplar, sosyalistler, ekonomik talepleri olan orta sınıf, sendikalar ve liberal menşeli sivil toplum kuruluşları olmuştur (Öztürk, 2018, s. 168). MK özellikle Nasır döneminde yaşadığı tecrübelerle dayanarak temkinli davranmıştır. Mübarek gibi MK de böyle bir ayaklanmaya hazırlıksız yakalanmıştır. Tunus'ta meydana gelen devrime destek veren İhvan, Mısır'daki devrim yanlısı ayaklanmaya dahil olmaktan kaçınmıştır. Bunun nedenlerinden en önemlisi, Mübarek güçlerine karşı halkın ne kadar dirençli olabileceğinin bilinmemesi nedeniyle eğer devrim hareketi başarılı olamaz ve Mübarek rejimi devam ederse var olan kazanımlarını kaybetmekten korkmuştur. MK ancak eylemlerin hız kazandığı ve güçlendiği 28 Ocak günü ayaklanmalara destek verme kararı almıştır. Bu karar üzerine hükümet ise İhvan'dan yirmi beş kişiyi tutuklamıştır (Somuncuoğlu, 2019, s. 233-234). MK, 25 Ocak Devrimi'nde sokak gösterilerine ilk etapta katılmamış radikal teşebbüslerden uzak bir tutum sergileyerek halkın gözündeki konumunu pekiştirmek istemiştir. MK'nın bu tutumu onun taktiksel bir yaklaşım benimseyerek kendini güvence altına almak istemesinin ispatıdır. Bu da onun ideolojik ılımlılıktan ziyade davranışsal ılımlılığı benimsediğini göstermektedir.

MK'nın endişelerinden bir tanesi de 15 Ocak'ta Tunuslu lider Bin Ali'nin devrilmesi gibi Mübarek rejiminin de devrilmesi ve yeni kurulacak sistemin dışında kalabilecek olmalarıdır. Bu sebeple, 20 Ocak tarihinde bir bildiri yayınlarak Mübarek rejiminin halkın isteklerine kulak vermesini aksi davranışın Tunus'takine benzer bir sonuç doğuracağı dile getirilmiş ancak Mübarek'in istifasının isteniyor olmasına değinilmemiş, risk almaktan korkulmuştur (Ikhwanweb, 2011a). Ayaklanmalar sırasında geri planda kalmayı tercih eden ihvan, muhaliflerin, Mübarek istifa etmeden herhangi bir pazarlığa girmeyeceğini dile getirmiş olmasına rağmen 6 Şubat tarihinde hükümet tarafından düzenlenen toplantıya katılmıştır. Ancak bir gün sonra hükümetin halka şiddet uygulaması nedeniyle daha fazla tepki toplamamak adına görüşmelerden çekilmiştir (Somuncuoğlu, 2019, s. 235). 7 Şubat günü bir bildiri yayınlayan MK bu sefer halkın yanında olduklarını, taleplerin yerine getirilmesini, bu

taleplerin hem halkın hem de ülkenin geleceği için önemli olduğunu ve hükümetin hemen istifa etmesi gerektiğini söylemiştir (Ikhwanweb, 2011b). Bu söylemlerinden vazgeçmeyen ihvan, klasik örgüt propaganda söylemlerini terk ederek devrimin İslami görüşün dışında olduğunu, birçok farklı görüş ve ideolojiye sahip insan tarafından Mısır'ın geleceği için yapıldığını vurgulamıştır. Ayrıca Tahrir Hareketinin İslam devleti hedeflemediği, İslam hukukunun uygulanmayacağı yönünde açıklamalar yapmıştır (Anani, 2015, s. 532). Bu yüzden MK, 25 Ocak Devriminin tetikleyici aktörü ya da devrim sırasında itici gücü olmamış ancak devrim sonrasındaki en etkili aktör olmuştur.

2.2.3. Mübarek sonrası meclisin oluşturulması

Mübarek sonrasında yetkiler Yüksek Askeri Konsey'e (SCAF) devredilmiş, Konsey bir gün sonra yol haritasını içeren bir bildiri yayınlamıştır. Buna göre, Anayasa askıya alınmış, yasama ve şura meclisleri feshedilmiş, ordu geçiş sürecinde yani parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılana 15 Ağustos 2011 tarihine kadar olan altı aylık sürede yönetimi ele almıştır. Geçiş sürecinde Konsey'in kanun yapacağı ve Savunma Bakanı Tantavi'nin Cumhurbaşkanı yetkilerini devraldığı kesin şekilde ilan edilmiştir ("Text of Communique No. 5 Issued by the Egyptian Military").

Tahrir Meydanı'ndaki gösteriler devam ederken Mısır ilk kez özgür bir şekilde parlamento seçimleri için sandık başına gitmiştir (BBC, 2011). Seçimlere katılım oranı yüksek olmuştur. Seçim yasasında herhangi yeni bir düzenleme olmaması nedeniyle eski seçim yasası uygulanmış ve bu nedenle seçimler 28 Kasım'da başlamış ve Mart ayına kadar devam etmiştir (Tanrıverdi, 2013, s. 7). Meclisin alt kanadını oluşturan Halk Meclisi'nin seçilmesi üç tur seçimden oluşmaktadır. Nispi çoğunluk usulü uygulanan seçimlerde, adaylardan hiçbiri seçilmek için yeterli olan oyu alamayınca seçimler yenilenmek zorunda kalınmış ve süreç uzamıştır (Elections in Egypt, 2011, s. 3). Aralıklarla sürekli sandık başına gitmek zorunda kalan seçmenin yorulması seçimlere katılma oranında düşüşe neden olmuştur. Diğer taraftan bu seçimlerde hem partiler için hem de işçi ve çiftçilerden oluşan bağımsız adaylar için iki ayrı liste oluşturulmuştur (Elections in Egypt, 2011, s. 1). Ancak seçim yasasına göre bağımsız

adaylar herhangi biri partiye üye olamaz ya da parlamento seçimleri sonrasında da bu adayların bir partiye geçmesi, üye olması yasaktır (Elections in Egypt, 2011, s. 3-4). Yüksek Anayasa Mahkemesi ise, adayların partilere üye olduğunu tespit ederek parlamentoyu feshetmiş ve seçimlerin yenilenmesini talep etmiştir. Gerçekte ise adayların partilere üye olması, seçimlerin yenilenme sürecinden önce olmuştur. Ancak Mübarek'in devrilmesinde güç birliği yapan siyasi İslam'ın kendi arasında çatışmaya başlaması, Anayasa Mahkemesinin bu usulsüz kararına karşı muhalif bir söylemin gelişmesini engellemiştir. Yüksek Anayasa Mahkemesinin haksız uygulamasına ya da SCAF'ın buna göz yummasına karşı çıkan hiçbir hareket olmamıştır.

Geçiş sürecindeki meclis oluşturma çalışmalarında MK meclisteki koltuk sayısının yarısını temsil eder duruma gelmiş, ancak bu başarısını güçlü ve etkili bir başkanlık seçim aracı olarak kullanmayı başaramamıştır. SCAF ile örtülü bir anlaşma yapan MK, başkanlık seçimlerinde aday göstermeyeceği sözünü vermiş, buna karşılık meclis içinde MK'nın çoğunlukta olmasına ve parlamentoyu domine etmesine izin verilmiş, SCAF'da kendi destekleyeceği adayın devlet başkanlığını yapmasını istemiştir. İki taraf arasındaki anlaşma ile seçim yasasına uymayan uygulamalar SCAF tarafından göz ardı edilmiştir. Ancak MK örgütü üyesi olan Ebul Futuh'un bireysel olarak Başkanlık için adaylığını ilan etmesi ve daha sonra Mursi'nin adaylığının ilan edilmesi ile ilişkiler bozulmuş, yapılan örtülü anlaşma sona ermiştir (Tanrıverdi, 2012, s. 70).

Sonuç olarak, MK parlamento seçimlerinde tabanına tam olarak erişememiş ve başkanlık seçimlerine giden süreci iyi yönetememiştir. Ancak 19 Mart 2011 Anayasa referandumunda selefler, MK ve diğer İslami grupların iyi örgütlenmesi sonucunda yüzde 77 oranında yüksek bir evet oyu alınmış, ancak başkanlık seçimlerinde aynı başarı yakalanamamıştır (SETA, 2011, s. 5).

Üç aşamalı gerçekleşen seçimlerde 28 Kasım 2011 ve 28 Ocak 2012 Şura Meclisi seçimlerine 22 siyasi parti ve 25 bağımsız aday katılmıştır. 498 sandalyesi olan meclise MK'nın Özgürlük ve Adalet Partisi 225 milletvekili ve Selefî Al Nur Partisi 109 milletvekili seçilmiştir (Milat Gazetesi, 2015, s. 1). Seçimlerde MK yüzde

37,5 oy oranı ile parlamentoda yüzde 45,8 temsil hakkı, Selefi Nur Partisi ise yüzde 27,8 oy alarak mecliste yüzde 25,5 temsil hakkı kazanmıştır (Yıldırım ve Abdulcelil, 2012, s. 11).

Parlamento seçimleri sırasında gücünü yineleyen bürokratik otoriter rejim varlığını devam ettirmiş, ordu bu rejim içerisinde hem bu dönemde hem de öncesinde elde ettiği hem ekonomik hem de politik imtiyazlarını kaybetmemek adına devlet içerisindeki en üst güç olma özelliğini korumaya yönelik adımlar atmıştır. Geçiş sürecinde ordu alanını ve gücünü genişletirken, eski bir siyasi aktör olan ancak ÖAP ile yeni bir görünüm kazanan MK, 2011 öncesi kazanımlarını kaybetmemek ve değişimden kaynaklanan fırsatları da kaçırmamak adına ikilemler yaşamış ancak var olan kilit pozisyonunu da kaybetmekten korkmuştur. Bu sebeple hem yenilenme yanlısı bir siyaset izlemek zorunda kalmış hem de rejim elitleri ile ortak hareket ederek statüko yanlısı bir tutum sergilemek zorunda kalmıştır (Tanrıverdi, 2012, s. 77).

2.2.4. Ocak devriminden sonrası parti kurma girişimleri

Mübarek sonrasında iktidarı yöneten SCAF'ın seçim kanununda değişiklik yapması ile 1977 yılında siyasi partiler kanundaki kısıtlamalar ve otoriter rejimin baskısından kurtulan MK, ÖAP partisini kurmuş, seçimlere ilk defa kendi partileri ile katılmışlardır. Daha önceki seçimlere başka partilerden adaylar göstererek giren MK için bu yeni bir dönemim başlangıcı olarak kabul edilmiştir (Ülger, 2016, s. 158).

Geçiş süreci içinde ÖAP, kırk kadar parti ile birlikte Mısır Demokratik İttifakı'nı kurmuştur. İttifakın içinde yer alan Vafd ev Ayman Nuri'nin Ghad Partisi ve birçok üye parti ittifak içinde MK'nın baskın olmasından rahatsızlık duymuş ve ittifaktan ayrılmıştır. MK'nın dine yaklaşımını ılımlı olarak kabul eden Selefiler ise, dine toplumda ve siyasette belirleyici rol verilmesini, dinin toplumsal ve siyasal hayattan ayrılmayacağını, şariat kanunlarının ise toplumun ihtiyaçlarına yeniden uyarlanması gerektiğini savunmaktadır. Bu nedenle Selefi Partiler İslami Blok adı ile bir araya gelmiştir. Bunlar; El-Nur Partisi, el-İslamiye örgütü tarafından kurulan İnşa ve Kalkınma Partisi ve Asalet Partisini kurmuşlardır (Boztemur, 2011, s. 66).

Diğer taraftan, Özgürlük ve Adalet Partisi'ni siyasette dengelemek amacıyla sol ve sosyalist güçler birleşerek Mısır Bloğunu oluşturmuştur. Bu blokta yer alan partiler, Sosyalist Tagammu Partisi ve Hür Girişim Partisi'dir. Farklı ekonomik programlarla gündeme gelen partiler, Özgürlük ve Adalet Partisi'nin Mısır'ın çıkarlarını ve ortak değerlerini gasp ettiğini öne sürmüştür (Boztemur, 2011, s. 66-67).

MK seçime hazırlık yaparken hızla teşkilatlanmaya çalışmış aynı zamanda muhalif güçlerle de uğraşırken kendi iç dinamiklerinde de sorunlarla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Tahrir ayaklanmaları sırasında örgüt önceleri direnişe mesafeli yaklaşırken, parti içerisindeki genç ve liberal görüşü savunan üyeler örgütten bağımsız şekilde direnişe katılmayı tercih etmiştir. MK'nın lider kadrosunun geçiş sürecinde de SCAF ile pazarlık yapması ve ordunun etkin rolünü kabul etmesi, anlaşma yoluna gitmesi genç ve liberal görüşü savunan üyeler tarafından tepki ile karşılanmıştır (Sika, 2012, s. 74). Bu grup Özgürlük ve Adalet Partisi ile hareket etmeyi reddederek yeni bir parti ile seçimlere girmeyi tercih etmiştir. Ancak kurulan yeni parti yeterli desteği toplayamamıştır. MK'nın yasaklı olduğu dönemde toplumsal kitlelere yardımlar sayesinde ulaşmış olması örgütlenmesini hızlandırmış ve çok kısa bir zamanda toplumun tabanına yayılabilmektedir. Bu nedenle MK'nın devrim sonrası siyasallaşması hızlı olmuştur (Telci, 2015, s. 68).

Nasır sonrası yasaklanan MK "de facto" olarak her zaman siyasetin içinde yer almıştır. MK'nın siyaset içindeki gücünü önemseyen Nasır, Sedat ve Mübarek hükümetleri bu örgütü kendilerine alternatif olarak görmüşler ve bu nedenle kontrol altında tutmak için belli başlı tavizler vermişlerdir (Ghanem ve Mustafa, 2011, s. 398). Örneğin, yasaklı olmalarına rağmen başka partilerden aday olmuşlar ve mecliste faaliyet göstermişlerdir. Diğer taraftan sendikaların kontrolü, yardım kuruluşları, eğitim ve sağlık hizmetlerinin sağlanması gibi birçok kamu hizmetini sağlayan MK toplumun şekillenmesinde de büyük rol oynamış, devleti yapının dışına itmiştir.

Meclis'in çalışmaya başlaması ile yasama yetkilerinin kimde olacağı sorunu ortaya çıkmıştır. SCAF 30 Mart 2012'de bir deklarasyon düzenleyerek Anayasa'da yeni düzenlemeler yapılması gerekliliğini ortaya koymuş ve yasama gücünü ele

almıştır (Güçtürk, 2016, s. 38). Muhalefet MK'nın ve SCAF'ın ülkeyi yönetemediğini ve örgütün kendi çıkarları doğrultusunda meclisi yönlendirdiğini ileri sürmüştür. MK ise, ilk defa muhalefet tarafında değil, iktidar cephesinde yer alarak yeni düzen içerisinde siyaset üretmeye, savunduğu İslami düzeni kurmaya çalışmıştır (Owen, 2014, s. 303).

6 Haziran 2011 tarihinde kurulan Özgürlük ve Adalet Partisi başkanı Muhammed Mursi, başkan yardımcısı İsam el İryan ve başkan yardımcısı ılımlı Kıpti olan Dr. Refik Habib'dir. Partinin genel sekreteri ise İrşad Bürosu eski üyesi Dr. Muhammed Said el Ketatini'dir (Yıldırım ve Abdulcelil, 2012).

MK'nın siyasi uzantısı olan ve bu şekilde bilinmesi istenen parti, örgütün tarihsel süreçteki politikalarını benimsemekle birlikte aynı zamanda tedrici reform sürecine inanmakta ve halkın bilinçlendirilerek köklü reformlar yapılmasından yana olmuştur. Partinin dış politikadaki olaylara bakış açısı ise şu şekildedir; İsrail'in meşruiyetini kabul etmemekte ve Filistinlilere yapılanları eleştirmektedir. (Boztemur, 2011, s. 68-69). ABD hegemonyasını ve Mısır'ın içişlerine karışmasından rahatsız olmakta ve özellikle Batı yönetimlerinin İslam dünyasını domine etmesine muhalif bir tutum sergilemiştir İran'ı Ortadoğu'da eksen ülke olarak kabul eden parti, işbirliğine dayalı ikili ilişkilerin arttırılmasından yana tavır sergilerken diğer taraftan, İran'ın hem Mısır hem de Arap Dünyasında hegemon olmasını istememekte ayrıca İran'daki İslami yönetim şeklinin ideal olan İslami yönetim şekli olmadığını düşünmektedir (Yamaç, 2015, s. 59).

Mübarek'in istifası sonrasında kurulan Özgürlük ve Adalet Partisi üç aşamalı seçimlerle ilk defa liderliğe sahip olmuştur. ÖAP'nin savunduğu din ve laiklik söylemleri ve Tahrir olaylarında halkın talepleri farklılık göstermektedir. ÖAP, dinsel kurum ve ordu vesayetinde bir devlet amaçladıklarını, şeriata uygun sivil bir devlet kurulması gerektiğini, dinsel hukukun karar alma sürecinde referans olması gerektiğini savunmuştur (Boztemur, 2011, s. 67). Bu idealler özgürlük, demokrasi ve insan hakları talepleri ile Tahrir'e çıkan halkın istekleri ile örtüşmemektedir.

ÖAP, demokrasi kavramına yaklaşımı ve uygulama şekli ile MK'ye göre bazı farklılıklar barındırmakta ve tartışmalara neden olmaktadır. Demokrasi ve İslam arasındaki kavramsal çatışmaya yoğunlaşan parti, özellikle demokratik uygulamalar çerçevesinde İslami kurallara göre yargılamanın doğruluğunu açıklamaya çalışmıştır. ÖAP, demokrasiyi tam anlamıyla kabul etmeleri ya da reddetmeleri yönünde yapılan eleştirileri reddetmiştir. MK'nın da inandığı şekilde dünyadaki tüm iyi ve güzel fikirlerden yararlanılması gerektiği düşüncesindedir. Aynı şekilde demokrasinin de insan deneyimleri sonucu oluştuğunu unutmadan yeni düzeni bu kavram üzerinde inşa etmenin gerekliliği üzerinde durmuşlardır. Onlara göre, demokrasiyi İslam hukukuna ve günümüze uyarlamak mümkündür. Demokrasinin getirdiği eşitlik ve vatandaşlık bakış açısı önemlidir (Atavna, Othman ve Haris, 2014, s. 890).

MK'nın parti programın içeriği şu şekildedir; MK, eşitlik ve vatandaşlık kavramı için, eşitliğin en önemli insani ve demokratik değerlerden biri olduğuna inanmıştır. Bireylerin dini, ırkı, rengi, ekonomik ve sosyal sınıfı ne olursa olsun herkesin eşit olduğuna inanmak gereklidir. Herkes, bireylerin hem iyi hem de kötü yönlerinin olduğuna yani kimsenin ideal olmadığına inanmalıdır. Tüm insanlar eşittir ve aynı haklara sahiptir (Atavna, Othman ve Haris, 2014, s. 890). İnsanlar ırk, cinsiyet, dil, renk, din, fikir, ekonomik durum, etnik köken ve doğum yeri gibi farklılıklar ayrımcılığa neden olmamalı ve bu sebeple ayrımcılığa neden olan unsurlar aşamalı olarak kaldırılmalıdır. Her vatandaş eşit eğitim ve gelir kaynağı olabilecek iş olanaklarına sahip olmalıdır. Demokratik ülkelerde her vatandaş eşit çalışma, sağlık, eğitim, sosyal hizmetler, oy kullanma ve mülk edinme hakkına sahiptir (Atavna, Othman ve Haris, 2014, s. 891).

ÖAP'ye ve MK'nın ideolojilerinde ve politik bakış açılarında tüm insanlar eşittir. İslam dini insanlar arasında herhangi bir ayrıcalık yapmamış, insanları etnik kimliklerine, cinsiyetlerine, renklerine ve uyruklarına göre sınıflandırmamıştır (Atavna, Othman ve Haris, 2014, s. 891).

2.2.5. Mübarek'in görevi askeri konseye devri

25 Ocak Devrimi sonrası iktidarı bırakan Mübarek'ten sonra yönetimi 23 üyeden oluşan SCAF almış, Haziran 2012'de gerçekleşen seçimlere kadar yürütme organı gibi ülkeyi yönetmiştir. Geçiş sürecinde değişimlere kapalı olan SCAF, ülkenin güvenliği ve düzenini sağlamada tek yetkili güç olmuştur (Mercan, 2017, s. 124). Ordunun mevcut düzeni devam ettirme arzusunun karşılık halkın taleplerinde ısrarcı olması nedeniyle 2012'de yapılacak seçimlere yönelik 21 Mart 2011 tarihinde Yüksek Askeri Konsey Partiler Kanununu, Siyasal Haklar Kanununu, Meclis ve Cumhurbaşkanlığı Seçimleri Kanunlarını yeniden düzenlemek zorunda kalmıştır (Mercan, 2017, s. 124). Anayasal düzenlemenin kabul edilmesinin ardından siyasi gruplar arasında ayrışma yaşanmaya başlamış, bu durumdan faydalanmak isteyen ordu, yönetimi sivillere kolay geri teslim etmeyeceği yönünde sinyaller vermeye başlamıştır (Güvenilir, 2016, s. 139).

Mübarek'in devrilmesinden sonra siyasi arenada bazı ayrışmalar ve çekişmeler yaşanmıştır. Ordu denetiminde olan MK, Selefiler, milliyetçiler, liberaller ve Mübarek rejimi yandaşları arasında oldukça güçlü bir siyasi güç yarışı başlamıştır. Diğer taraftan, geçiş sürecinde protestocu halka karşı sert bir tutum içine giren ordu, halkın ordunun meşruiyetini sorgulamasına neden olmuştur (Güvenilir, 2016, s. 139).

SCAF'ın devraldığı yönetimde tek söz sahibi olmasının altında bazı geçerli sebepler yatmaktadır. Mısır'da ordu tarihsel süreçte her zaman ön planda olmuş ve yönetimle iktidar mücadelesine girdiği bile olmuştur. Aslında kapalı şekilde iktidarın ortağı ve karar verme mekanizmasının önemli bir aktörü olarak kabul edilen ordu üzerinde sivil denetim yani Mısır Parlamentosu'nun göstermelik pozisyonunun dışında hiçbir hükmü yoktur. Gerektiğinde de şiddet uygulayabilmektedir. Örneğin, ülke dışında olduğu gibi içeride de düzeni sağlamak adına polis değil genellikle asker müdahalesi kullanılmıştır. Bu nedenlerden ötürü, Mübarek rejimi sonrasında ordu içinden kurulan SCAF 2012 seçimlerine kadar ülkeyi yönetmiştir. İlk dönemlerde halkın demokratik isteklerinin koruyucusu ve devrim muhafızları olduğunu iddia eden

konsey, geçiş sürecindeki siyasi boşluğu dolduran tek aktör olmuştur (Ülger, 2016, s. 135-136).

SCAF geçiş sürecinde kendi kazanımlarını kaybetmemek ve garanti altında tutmak adına Mübarek'in yargılanma sürecinde rejimin tüm uygulamalarını ve ihlallerini kovuşturma altına almayı engelleyen bir strateji izlemiştir (Tanrıverdi, 2012, s. 75). Mübarek ve İçişleri Bakanı dışındaki tüm yetkililer beraat etmiştir. Üst düzey yetkilileri mahkûm etmekten sakınan ordu ve bürokrasi gelecekte kendi yapısını da koruma altında tutmak istemiştir. Ancak buna karşılık iktidarı altı ay içinde sivil yönetime devredeceğinin de sözünü vermiştir (Aly, 2011, s. 4-5). Mübarek'in istifası sonrasında ayaklanmaların bastırılmasında sert müdahaleler uygulayan ordu birçok kişinin ölmesine ve yaralanmasına neden olmuş, halkın protestoları ordunun yönetimi sivillere bırakması yönünde olmaya başlamıştır (Amar ve Prashad, 2014, s. 56-57).

Mısır yönetiminde ordunun her zaman imtiyazlı bir yeri vardır. 1952 darbesi sonrasında kazandığı imtiyazlarla hem ekonomi hem de siyasette önemli bir yere sahip olan ordu bazı dönemlerde rejimi savunurken bazen muhalefet yanlısı bir tutum sergilemiştir. Örneğın, 10 Şubat 2011 yılında Tahrir Ayaklanmaları sırasında Silahlı Kuvvetler Yüksek Şurası, Mübarek hükümetinden habersiz toplanmıştır. Bu toplantı halk tarafından yumuşak darbe şeklinde değerlendirilmiş ve Mübarek'in istifasının arkasından yönetimi SCAF devir almıştır. Özellikle 1952 darbesinin ardından kazandığı ekonomik ayrıcalıklar sayesinde holdingleşen ordu, ülkedeki büyük bir ekonomik sermayeyi yöneten ve uluslararası firmalar tarafından muhatap alınan kurum haline dönüşmüştür (Bekaroğlu ve Kurt, 2015, s. 24). Mübarek, orduya yani askeri mensuplara verdiği bu imtiyazlar sayesinde onların sadakatini kazanmıştır (Şahinoğlu ve Ateş, 2014, s. 115). Kazandığı siyasi imtiyazlar sayesinde kendini ülke yönetiminde hükümetin üzerinde gören ordu, ülkedeki siyasi iktidarı yönlendirmeyi ya da yönetmeyi kendi stratejik bakış açısına göre görev kabul etmiştir.

Ordunun sert müdahaleleri ve yönetimi terk etmesi yönündeki protestolar siyasi partilerin hızla teşkilatlanmasını ve seçimlere hazırlanmasında tetikleyici rol oynamıştır. Siyasal partiler kanununun yeniden düzenlenmesi yasaklı durumda olan

MK örgütünün işine yaramış, bu sayede geçiş süreci içinde 2012 seçimlerine kadar teşkilatlanmasını tamamlayan ÖAP kurulmuştur. Bu parti ile MK ilk defa kendi partileriyle seçimlere katılabilmektedir (Wickham, 2013, s. 174).

Mübarek, protestoların git gide hız kazanması sonucunda görevini geçici bir süreliğine orduya devrettiğini duyurmuştur. Ancak bu durum ilgi çekicidir. Anayasaya göre devlet başkanının istifası ya da görevini yapamayacak bir duruma gelmesi halinde meclis başkanının görevi devralması gerekirken Mübarek görevi orduya vermiştir. Bazı kurumsal yaklaşımlara göre ordu özel bir konuma sahiptir (Ordunun kurumsal çıkarları) Öyle ki Schmitter'in deyişiyle "Silahlı kuvvetler, rejime karşı muhalefet ile işbirliği yoluna gitmeseler bile, rejim karşıtı hareketleri tolere ederek değişimin önünü açabileceklerdi" (Bekaroğlu ve Veysel, 2015, s. 8). Mübarek'in bu girişimi, kendisinin asker kökenli olması dolayısıyla konumunu koruma altına almak istemesinden kaynaklanmaktadır (Kazak, 2018, s. 74). Bu durum ülkede ikinci cumhuriyetin başladığı şekilde adlandırılmıştır. Yönetimi devralan SCAF geçiş sürecinden sonra tüm yetkilerini demokratik bir hükümete devredeceğini duyursa da devir 17 ay sürmüştür. Dolayısıyla bu durum çok kısa süre içinde dini ve ideolojik tartışmaların daha da keskinleştiği bir kaos ortamına dönmüş, iktidar üzerindeki güç mücadeleleri kendini göstermeye başlamıştır. Bugüne kadar en çok can ve mal kaybının yaşandığı dönem olduğunun da altını çizmek gerekir. Ülkedeki siyasi istikrarsızlık ve ekonomik sıkıntılar yükselmeye başlamıştır. Yaşanan bu süreç göstermiştir ki; Devrimlerin gerçekleşmesi kadar devrim sonrası kazanımların hayata geçirilmesi de önem taşımaktadır (Kazak, 2018, s. 77).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MK'NIN SİSTEME ENTEGRASYONU

3.1. Müslüman Kardeşler Hareketinin İktidara Gelişi

3.1.1. Cumhurbaşkanlığı seçimleri (Haziran 2012)

Mısır, Mart 2011'de yapılan referandumun sonrasında yayınlanan anayasa bildirgesinin hükümlerine göre yönetilmekteydi. 2011/12 parlamento seçimlerinden hemen sonra parlamento tarafından 100 üyeli bir meclis kurulmuştur. Mısır Silahlı Kuvvetleri Yüksek Konseyi (SCAF), 30 Haziran'da gerçekleşecek olan yetkinin yeni cumhurbaşkanına devredilmesinden önce anayasa taslak hazırlama sürecinin tamamlanması gerektiğinde ısrar etmiştir (Güvenilir, 2016, s. 141). Çoğu siyasi parti, başka bir "firavunun" ortaya çıkmasını önlemek için cumhurbaşkanlığının yetkilerinin sınırlandırılmasını istemiştir (Feşîr, 2013, s. 117). Mısır seçimlerini takip eden analistler, parlamentoya daha fazla yetki verilmesini ve karma bir parlamento veya başkanlık sisteminin ortaya çıkmasını beklemişti. Ancak süreç başından itibaren zorluklarla kuşatılmıştı ve bir sonuca varılamaması geçiş için açık bir tehlike oluşturmuyordu. Mart ayına gelindiğinde, liberal ve sol partiler parlamentoyu boykot etmek için harekete geçmiş, Nisan ayında ise Kıpti Kilisesi parlamentodaki katılımını geri çekmiştir. Daha sonra Kahire'deki idare mahkemesinin yapısının temsili olmadığı ve kuruluşunun anayasaya aykırı olduğu şikâyeti üzerine parlamento askıya alınmıştır (Center, 2012, s. 4).

2011 yılına gelindiğinde MK, Cumhurbaşkanlığı seçimleri için aday çıkarmayacağı sözünü vermiştir. MK yöneticilerinin bu kararı almasının nedeni, İslami partilerin Şura Meclisi seçimlerindeki başarısı sonrası, ordu ve muhalefetin endişelenmesinden kaynaklanmaktaydı. Muhalefet İslami yapının tüm devlet iktidarını ele geçireceğinden korkarken, ordu siyasi ve ekonomik alandaki ayrıcalıklı konumunun baltalanacağından endişelenmiştir. Başka adayı göstermemelerinin diğer bir sebebi cumhurbaşkanlığı seçimlerini büyük bir oy farkıyla kazanma olasılığının,

ordunun darbe yapmasına neden olacağı korkusundan kaynaklanmıştır. Başka bir nedeni de Mısır'daki beklentilerin çok yüksek olması, demokrasi ve sosyo-ekonomik reform için İslami ilkeleri dengeleme zorluğuyla yüzleşmekten korkmalarıdır (Smith, 2012, s. 3). 25 Ocak 2011 tarihinden itibaren Mısır'da kendisine pozisyon belirlemeye çalışan ordu, özellikle Mübarek'in istifasının ilan edildiği andan itibaren sivil demokrasiye geçiş sürecini açıklayarak, 11 Şubat'ta Mübarek'in istifasının kabul edildiğini kamuoyuna duyurmuştur. Daha sonra yayınladığı ikinci bildirgede, ülke normal şartlara döner dönmez mevcut olağanüstü halin kaldırılacağı, seçim taleplerinin yerine getirileceğine dair teminatlar yer almıştır. Ayrıca bildiride, anayasal düzenlemelerin yapılacağı ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinin bu yönetmeliğe uygun yapılacağına dair garantilere yer verilmiştir. Mevcut hükümetin, yeni bir hükümet ve tam demokratik bir siyasi sistem kurulana kadar işlemeye devam edeceğine dair güvence beyanları yapılmıştır (Bekaroğlu, 2017, s. 113). Bunun üzerine 31 Mart'ta MK, Khairat al-Shatir'i seçimlerde başkan aday olarak çıkaracağını duyurmuştur. Partinin genel başkan yardımcısı, SCAF'ın kamuoyuna açıkladığı bildirilerde deklare ettiği " sivil demokrasiye geçiş güvencesi" nedeniyle, 2011 başkan aday göstermeme kararından vazgeçerek Shatir'i aday gösterdiklerini açıklamıştır (Smith, 2012, s. 3). MK'nın cumhurbaşkanı aday gösterme kararındaki bir diğer etken de eski MK üyesi Abdul Munim Ebu Fatih'in seçim yarışına girmesi olmuştur (Farrag, 2013, s. 297).

MK ile SCAF arasında sık sık yaşanan çatışmalar sonrası, bir aday çıkarma kararı Mısırlı liberaller arasında, ordu ile MK'nın liberallerin iktidara gelmesini önlemek amacıyla "kutsal olmayan bir ittifaka" girdikleri konuşulmaya başlanmıştır. Fakat parlamento seçimlerinde liberal adayların zayıf performansı ve özellikle Selefî (aşırı İslamcı) Nur partisinin beklenmedik derecede güçlü yükselişinden sonra, SCAF'ın liberallere karşı korku ve endişeleri azalmıştır (Yumitro ve Estriani, 2017, s. 158).

Nur partisi, parlamento seçimlerinde gösterdiği başarı ile Mısır siyasi sahnesine çıkmış ve MK'dan sonra ikinci sırada olan İslamcı Blok'taki müttefikleriyle birlikte % 28 oy almıştır. Nur partisi, seçimlerde oy desteğini büyük ölçüde tercihleri anketlerde ve haber medyasında yeterince yer almayan kırsal alanlardan hem Yukarı

Mısır'da hem de Nil Deltasında yaşayan insanlardan almıştır. Solcu ve sosyal olan liberal partiler, parlamento seçimlerinde kötü performans göstermiş ve başkanlık seçimlerinde etkili olamamışlardır (Karkazis, Baltos ve Balodis, 2018, s. 216).

15 Mayıs'ta parlamento, meclisin nasıl yeniden formüle edileceği konusunda geçici bir anlaşmaya varmıştır. Mısırlı seçmenler Mayıs 2012'de yeni bir cumhurbaşkanı seçmek için sandık başına giderken, gelecek cumhurbaşkanının yetkileri büyük ölçüde belirsiz kalmıştı. Yeni bir anayasa henüz yazılamamış üstelik anayasa yapma süreci büyük ölçüde askıya alınmıştı. Buna ek olarak, ülke baş döndürücü bir dizi sosyal, ekonomik, politik zorluk ve sıkıntılarla kuşatılmıştı. Bu zorluklarla birlikte seçim süreci, darbeci askerlerin yönetiminde gerçekleştirilmiştir. Mısır'daki siyasi atmosfer, sivil yönetime geçişin doğasında bulunan gerilimler ve yüksek riskler nedeniyle daha da kötüleşmişti. Yine de Cumhurbaşkanlığı seçimleri Mısır'ın geleceğini etkileyen önemli olaylardan biri olarak kabul edilmektedir (Pioppi, 2013, s. 52). Mısırdaki ilk cumhurbaşkanlığı seçimi iki nedenden dolayı önemlidir. Birincisi Mısır'da gerçekleştirilen ilk özgür başkanlık seçimidir. İkincisi Mübarek rejiminin devrilmesinin ardından otoriterlikten demokrasiye dönüşüm yolunda önemli bir kilometre taşını temsil etmesinden kaynaklanmaktadır (Létourneau, 2016, s. 303).

Hüsnü Mübarek'in Şubat 2011'de devrilmesinin ardından, anayasal ve demokratik bir rejime geçiş konusundaki belirsizliğin ortasında ilk Cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılmıştır (Attallah, 2017, s. 185). Mübarek'in istifasından sonra askıya alınan 1971 anayasasını değiştirmesi için SCAF tarafından bir anayasa komitesi seçilmiştir. Askıya alınan 1971 anayasasının dokuz maddesinde yapılacak değişiklikler, 19 Mart 2011'de yapılacak referanduma konu olmuştur. Halk ve Şura Meclisi seçimlerinden sonra yasama yetkisine sahip olan SCAF, bu yetkilerini parlamentoya devretmiştir (Attallah, 2017, s. 188). Yeni seçilen parlamento, 26 Şubat 2012'de yeni anayasanın hazırlanmasından sorumlu 100 üyeli bir Anayasa Komisyonu kurmuş, söz konusu durum İslamcı cephenin mecliste çoğunluğu elde etmesi endişeleri artırmıştır. Bu durumdan rahatsız olan muhalefet partilerinin temsilcileri komisyonu terk ederek komisyonun feshi için Mısır İdare Mahkemesi'ne başvurmuştur (Koçak, 2013, s. 38). Mahkeme bu bağlamda 10 Nisan 2012'de anayasa komisyonunu askıya

almıştır. MK ve Nur Partisi bu karara karşı çıksa da muhalefet partileri kararı memnuniyetle karşılamıştır. 25 Ocak Devrimi'nin amacına ulaşması için büyük önem taşıyan anayasa hazırlığı, komisyonun askıya alınmasıyla ertelenmiştir. 30 Mart'ta SCAF tarafından açıklanan geçici anayasanın geçerlilik süresi uzatılmıştır (Güvenilir, 2016, s. 141). SCAF tarafından yapılan değişikliklerle, yeni anayasa referandumunun Cumhurbaşkanı seçiminden sonra yapılması gerektiği öngörülmüştür. O dönemde, birçok liberal, laik, solcu ve devrimci grup kendilerine bir konum sağlamak için bir an önce anayasanın yazılması ve seçimlerden önce referanduma götürülmesi gerektiğini savunmuştur. Referanduma karşı yoğun bir kampanya yürütülmüştür. Askeri vesayet ve İslamcı gruplar da referanduma güçlü destek vermişlerdir. Ordu, kendisini hızlıca meşrulaştırmak isterken, MK ise kazanmayı istediği seçimlere hemen geçmek istemiştir (Farrag, 2013, s. 297).

Referandumda yapılan oylama sonucunda dokuz değişiklik referanduma katılan seçmenlerin çoğunluğu tarafından onaylanmıştır. Seçmenlerin %41'i, 19 Mart 2011 anayasa referandumunda oy kullanmıştır. Katılan seçmenlerin %77'si ise önerilen anayasa değişiklikleri lehinde oy kullanmıştır. Mübarek iktidarına karşı ayaklanmanın ardından yapılan ilk referandum, kimileri tarafından demokrasiye yönelik tarihi bir adım olarak görülmüştür (Attallah, 2017, s. 191). Ancak, 30 Mart 2011'de SCAF, 1971 anayasasının geçici ikamesi olarak 63 maddelik geçici bir anayasa yayınlamıştır. 30 Mart Anayasa Bildirgesi olarak bilinen olayda, SCAF, esasen 1971 anayasasının referandumunda oylanmayan hükümlerine dayanan birkaç madde eklemiş, resmen yasama ve yürütme yetkisini kendisinin çatısı altında toplamıştır (Özdemir, 2013, s. 43). Dahası, 19 Mart'taki referandumda oylan bazı değişikliklerin lafzı, yeni bir cumhurbaşkanının seçilip seçilemeyeceğini veya yeni bir anayasanın yazılıp yazılamayacağını belirsizleştirmiştir (Karkazis, Baltos ve Balodis, 2018, s. 221). Mısır Silahlı Kuvvetleri Yüksek Konseyinin Anayasa Bildirgesinde yaptığı değişiklikler Mısır halkının farklı kesimleri arasında kafa karışıklığına ve endişeye neden olmuştur. Sivil yönetim ve demokrasiye geçişin temellerini zayıflatarak, yapılacak seçimlerin anayasaya uygunluğunu tartışmaya açmıştır. Tüm bu tartışmalar, gelecekte yaşanacak zorlukların başlangıcı sayılmıştır. SCAF daha

sonra parlamento seçimlerini 2011 sonbaharına ertelemiş ve iktidarda kalma süresini de uzatmıştır (Saleh, 2018, s. 170).

Yeni bir anayasanın hazırlanmasından önce Cumhurbaşkanlığı seçiminin yapılması tartışmalı olsa da, seçim tarihi aylarca belirsiz kalmıştır. 1 Ocak 2012'de askeri hükümet, Cumhurbaşkanlığı seçimlerini ancak bir anayasa taslağı hazırlandıktan sonra onaylayacağını ve başkanlık seçimleri için resmi adaylıkların Nisan 2012'ye kadar başlamayacağını ilan etmiştir. Duyuru, aktivistlerin sivil demokrasiye geçişini kısaltmak ve askeri yönetimin bir an önce başkanlık seçimlerini düzenlemesi gerektiği yönündeki önerileri yaydığı bir zamanda gelmiştir (Farrag, 2013, s. 301). Bazıları Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin anayasanın başarılı bir şekilde hazırlanmasına ve onaylanmasına bağlı olduğunu savunurken, bazıları askeri yönetimin Haziran 2012'de demokrasinin vesayetini bırakmayacağı görüşünde olmuştur. Çünkü kurucu meclis üyelerinin tahmin edilen zamanda cumhurbaşkanlığı seçimlerini yapabileceklerine inanılmamaktaydı (Koçak, 2013, s. 24). Sonunda, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin, parlamento seçimlerinin ardından, anayasa taslağı hazırlama sürecinin tamamlanmasından önce yapılmasına karar verilmiştir. Halk Meclisi (alt meclis) ve Şura Konseyi (üst meclis) için parlamento seçimleri Kasım 2011'den Şubat 2012'ye kadar aşamalı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. 2012 Şubat ayının sonunda parlamento seçimlerinin tamamlanmasının ardından, Mısır'da seçim atmosferi tamamen Cumhurbaşkanlığı seçimine odaklanmıştır (Saleh, 2018, s. 171).

Halk Meclisi ve Şura Konseyi Şubat ayı sonunda toplanarak bir kurucu meclisin seçimine devam etmek için Anayasa Bildirgesi'nin bir şartını yerine getirmiştir. Bu zamana kadar, birçok Parlamento üyesi, bir kurucu meclis kurma, bir anayasa taslağı hazırlama ve onu 30 Haziran 2012'de planlanan devri öncesinde referanduma sunma olasılığına şüpheyle yaklaşmıştır. Bununla birlikte SCAF, yönetimi devretmeden önce siyasi ve ekonomik ayrıcalıklarının yeni anayasada tanımlanıp korunmasını isteyerek, anayasa hazırlıklarının Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden önce yapılmasını talep etmiştir. MK ise anayasa hazırlama sürecini Anayasa Bildirgesi ile parlamentoyu güvence altına alan bir ayrıcalık ve sandıklarda kazanılan bir hak olarak görmüştür (El Shamy, 2017, s. 23). Cumhurbaşkanı göreve

başlamadan önce parlamentonun yetkilerini tanımlamayı seçmiştir. Bunun sebebi SCAF'ın yeni cumhurbaşkanının siyasi gündemine ve parlamentodaki başarılarına düşman olmasını istememesinden kaynaklanmaktaydı. Anayasa referandumu, kurucu meclis üyelerinin seçilmesi, anayasa yazımı üzerinde müzakere ve anayasa taslağının seçilmiş organ içinde onaylanması süreçlerini düzenleyen kuralları tanımlamamıştır (örneğin, çoğunluk egemenliğine karşı üstünlük kuralı). Ayrıca, başta anayasanın temel ilkeleri olmak üzere tüm taraflar arasında mutabakata varılmış çeşitli önerilere rağmen, ilk yıl siyasi partiler taslak hazırlama sürecini kısaltacak anayasal ilkeler konusunda uzlaşmaya varamamışlardır. Tartışmalı konular arasında, askeri düzenin statüsü, hükümet biçimi ve İslam hukukunun rolü de bulunmaktaydı (Center, 2012, s. 7).

Mart 2012'nin sonunda, parlamento bir kurucu meclis seçmek için toplanmıştır. Ancak siyasi bölünmeler devam etmiştir. İslamcıların çoğunlukta olduğu parlamento, kurucu meclisin yüzde 50'sinin parlamento üyelerinden oluşması gerektiğine karar vermiştir. Bu durum İslamcı olmayan partileri kızdırmış ve bazı üyeler kararı protesto ederek istifa etmişlerdir. Nihayetinde parlamento tarafından oluşturulan kurucu meclis, 10 Nisan 2012'de idare mahkemesi kararıyla askıya alınmıştır. Anayasa taslağının hazırlıklarının ne zaman ve nasıl sonuçlandırılacağı konusu netlik kazanmadan cumhurbaşkanlığı seçim hazırlıkları başlamıştır (El-Baradei, 2014, s. 2).

Cumhurbaşkanlığı seçimi hazırlıkları, seçmen listelerinin hazırlanması ve adaylık başvuru sürecinin başlamasıyla Mart ayı başında başlamıştır. Adaylık başvuru süreci birçok siyasi manevraların yaşanmıştır. Adaylık başvuru süreci başladığında, MK bir cumhurbaşkanı adayı çıkarmama kararını tersine çevirmiş ve sürecin sonunda bir değil iki aday göstermiştir. MK'nın adayları, MK'nın yardımcısı ve ana finansmanı olan Khairat El Shater ve diğer adayları o zamanlar Özgürlük ve Adalet Partisi genel başkanı olan Muhammed Mursi' dir (Attallah, 2017, s. 191). Kısa bir süre sonra, eski istihbarat şefi Omar Süleyman Cumhurbaşkanlığı adaylığını açıklamıştır. Birçoğu Süleyman'ın aday olma sebebini Kardeşler'in etkisine karşı koyma gibi açık bir hedefle yarışa girdiğini söylemiştir. Fakat daha sonra Shater ve Süleyman'ın adaylıkları teknik gerekçelerle Mısır Cumhurbaşkanlığı Seçim Komisyonu (PEC)

tarafından iptal edilmiştir (Hamad, 2014, s. 206). Shater, Mübarek tarafından hapis cezasına çarptırıldığı için diskalifiye edilirken, Süleyman ise adaylık kayıt başvurusunda 31 imza eksik olduğu gerekçesiyle adaylık başvurusu reddedilmiştir (Hamad, 2014, s. 206). Ayrıca siyasi olarak iyi motive olduğu düşünülen, 2005'te Mısır'ın ilk defa yapılan çok adaylı seçimlerinde Mübarek'le karşı karşıya kalan Ayman Nur, PEC tarafından eski mahkûmiyetinden dolayı diskalifiye edilmiştir. Sonuç olarak, adaylık süreci başlangıcında aday olarak kaydolun 23 cumhurbaşkanı adaylarından bazılarının, PEC tarafından adaylıkları askıya alınarak, yalnızca 13 adayın Cumhurbaşkanlığı Seçimleri ilk turuna katılabileceğine karar verilmiştir (Abadeer, Blackman ve Williamson, 2018, s. 29).

Tablo 3.1. Cumhurbaşkanlığı Seçim Adayları Listesi ve Kariyer Geçmişleri (2012)

	Adayın Adı	Siyasi Parti	Doğum tarihi	Kariyer Geçmişi
1	Abul Ezz Hassan Ali Al Hariri	Sosyalist Popüler İttifak Partisi	2 Mayıs 1944	İskenderiye'deki bir seçim bölgesinden 1976, 2000 ve 2012'de Parlamento Üyesi. Tagammu Partisi üyesi ve parlamento seçimleri sırasında Devrim Devam Ediyor Koalisyonu üyesi Sosyalist Popüler İttifak Partisi'nin kurucularındandır.
2	Muhammed Fevzi Eissa	Al Geel (Nesil) demokratik Parti	14 Ocak 1945	Polis memuru; Hukuk alanında doktora yaptı. Minya'daki Samallout Şehri belediye başkanı (atandı).
3	Ahmed Hossam Khairallah	Barış Demokratik Partisi	22 Haziran 1945	İstihbarat Teşkilatı'nın eski yardımcısı; Emekli Ordudaki son görevi korgeneral (Hava).
4	Abdül Munim Ebul Fatih	Bağımsız	15 Ekim 1951	Arap Doktorlar Birliği Genel Sekreteri; Müslüman Kardeşler Rehberlik Bürosu'nun eski üyesi (1987–2009). Mayıs 2011'de cumhurbaşkanlığına aday olma niyetini açıkladığında Müslüman Kardeşler'den ihraç edildi.
5	Hisham Al Bastawisi	Al Tagammu Parti	23 Mayıs 1951	Yargıtay eski başkan yardımcısı. Hükümetin yargıya müdahalesine karşı yargı hareketinin bağımsızlığının kurucusu olarak bilinmektedir (2005).
6	Mahmut Hossam Galal	Bağımsız	11 Eylül 1964	Kısa bir süre polis memuruydu (1995'te istifa etti); resmi sayfasına göre o zamandan beri iş ve insan hakları alanında çalışmıştır.
7	Muhammed Saleem Al Awa	Bağımsız	22 Aralık 1942	Hukuksal ve İslami düşünür. Eski Uluslararası Müslüman Alimler Birliği genel sekreteri.
8	Ahmet Şefik	Bağımsız	25 Kasım 1941	2011 ayaklanması sırasında Mübarek tarafından atanan son başbakan; eski sivil havacılık bakanı; eski korgeneral (Hava Kuvvetleri).
9	Hamdin Sabbahi	Bağımsız	5 Temmuz 1954	Nasırcı politikacı ve gazeteci. Karama Partisi'nin kurucu ortağı; Parlamento üyesi 2000–2010.
10	Abdallah Al Ashaal	Al Assala Partisi	8 Nisan 1945	Burundi'nin eski büyükelçisi; uluslararası hukuk işleri dışişleri bakanının eski bakan yardımcısı; çeşitli üniversitelerde antlaşmalar ve uluslararası hukuk profesörü.
11	Khaled Ali	Bağımsız	26 Şubat 1972	İnsan hakları savunucusu / avukatı, özellikle işçi hakları; Mısır'da iki tanınmış insan hakları örgütünün kurucu ortağı; eski Cumhurbaşkanı Mübarek de dahil olmak üzere kamu görevlilerine karşı çok sayıda dava açtı.
12	Muhammed Morsi	Özgürlük ve Adalet Partisi	20 Ağustos 1951	Zagazig Üniversitesi'nde mühendislik profesörü; Müslüman Kardeşlerin rehberlik bürosu üyesi; Özgürlük ve Adalet Partisi başkanı 6 Haziran 2011 - 24 Haziran 2012 ve Parlamento üyesi 2000–2005.
13	Amr Musa	Bağımsız	3 Ekim 1936	Mübarek rejimi altında eski dışişleri bakanı (1991–2001) ve Arap Devletleri Ligi'nin eski genel sekreteri (2001–2011).

Kaynak: (Center, 2012, s. 10).

Mısır'da Şura Meclisi ve Halk Meclisi seçimlerinden sonra cumhurbaşkanlığı seçimine sıra gelmiştir. 23-24 Mayıs 2012 tarihlerinde yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimlerine toplam 13 aday katılması, seçime katılacak adayların oyların % 50'sinden

fazlasını alamaması halinde ikinci turun Haziran ayında yapılması kararlaştırılmıştır (Koçak, 2013, s. 38).

Cumhurbaşkanı seçim adayları hakkında kısa bilgiler vermek gerekirse, Ahmed Şefik, eski Hava Kuvvetleri komutanıdır ve Şubat 2011 krizinde kısa bir dönem başbakanlık yapmıştır. Birçok Mısırlı için Ahmet Şefik, SCAF'ın desteklediği aday olarak bilinmektedir. Şefik'in adaylığı başlangıçta engellenmiş, ancak temyizden sonra yeniden başlatılmıştır (Center, 2012, s. 11). Diğer aday Abdul-Munim Ebul Fatih ise, MK'nın önde gelen bir üyesiydi. ÖAP'nin ilk başlarda Cumhurbaşkanlığı seçimi için bir aday çıkarmayacağı kararı üzerine parti üyeliğinden ayrılmış ve Cumhurbaşkanlığı seçimi için adaylığını açıklamıştı. Abdul-Munim Ebul Fatih, adaylık sürecinde Selefî Nur Partisinin desteğini almıştır (Center, 2012, s. 11). Cumhurbaşkanlığı seçim adaylarından Amr Musa, eski dışişleri bakanı ve bir zamanlar Arap Birliği Genel Sekreterliği yapmıştır. Mısırlılar arasında popüler olduğu ve tanındığı bilinmektedir (Center, 2012, s. 12). Cumhurbaşkanı adaylarından diğer bir isim ise Muhammed Mursi'dir. Mursi, Müslüman Kardeşlerin siyasi kanadı olan ÖAP'nin başkanı olarak seçilmiştir. Mursi'den ÖAP'nin parlamento seçimlerinde performansını tekrarlaması ve daha yüksek bir başarı mücadelesi beklenmiştir (El Shamy, 2017, s. 27). Diğer adaylardan İslam teorisyeni Muhammad Selim al-Awwa, yargıç Hisham al-Bastawisi, Sosyalist İttifak aday milletvekili Ebu el-İzz el-Hariri, işçi avukatı Halit Ali, Nasırcı Karama partisinin kurucu ortağı Hamidin Sabbahi, Demokratik Barış Partisi üyesi ve eski istihbarat görevlisi Hussam Khairallah olmuştur (El Shamy, 2017, s. 28).

Nihayet Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin birinci turu, 23-24 Mayıs 2012 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Her biri yaklaşık yüzde 25 oy'a yaklaşan ve ikinci tura kalan iki aday, Muhammed Mursi ve eski general, havacılık bakanı ve Mübarek yönetimindeki son başbakan Ahmed Şefik olmuştur. Mursi ve Şefik'i yüzde 20 oy alan Nasır aday Hamidin Sabahi takip etmiştir. Ardından Abdülmünim Ebu'l Fatih yüzde 17 ile ve yüzde 11 ile Arap Birliği eski başkanı Amr Musa gelmiştir. Diğer adaylar Halit Ali, Hişam Bastawisi; ve Abul-Ezz El-Hariri cumhurbaşkanlığı birinci tur seçimlerinde daha az oy almışlardır (El-Baradei, 2014, s. 4).

Tablo 3.2. Mısır Cumhurbaşkanlığı İlk Tur Seçim Sonuçları (23-24 Mayıs 2012)

PARTİ	ADAYLAR	ALDIKLARI OYLAR	OY ORANI (%)
Hürriyet ve Adalet Partisi	Muhammed Mursi	5.764.952	24,7
Bağımsız Aday	Ahmet Şefik	5.505.327	23,6
Onur Partisi	Hamdin Sabahi	4.820.273	20,7
Bağımsız Aday	Abdülminim Ebu'l Fatih	4.065.239	17,5
Bağımsız Aday	Amr Musa	2.588.850	11,1

Kaynak: <http://pres2012.elections.eg/round1-results>, (E.T. 12.12.2020).

Tablo 3.2 de görüldüğü üzere 23-24 Mayıs 2012 tarihinde yapılan seçimlerde Özgürlük ve Adalet Partisi adayı Muhammed Mursi %24,7 oy alırken, Mübarek dönemi başbakanlarından bağımsız aday olarak seçime katılan Ahmet Şefik %23,6 oy alarak seçim kararları gereği Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ikinci tura katılmaya hak kazanmıştır. Nasırcı söylemi olan milliyetçi Onur Partisi adayı Hamdin Sabbahi % 20,7 oy, MK'den ayrılan bağımsız Aday Abdülminim Ebu'l-Fütuh % 17,5 oy alırken ve Mübarek dönemi Dışişleri Bakanlığı yapmış olan bağımsız Aday Amr Musa % 11,1 oy almıştır. Diğer adaylar %1' altında az oy almışlardır.

Seçimin ilk turuna katılan tüm seçmenlerin yaklaşık yüzde 50'sinin ne MK ne de Mübarek rejimine bağlı adaylara oy vermemeyi tercih ettiğini belirtmekte fayda vardır. Bunun yerine "devrimci" olan ve Mübarek rejimine karşı uzun bir muhalefet geçmişi olan ya da en azından ılımlı ve reformist olan adayları desteklemişlerdir. Bu "üçüncü kamp" ın ortaya çıkışı, birçok Mısırlı seçmenin MK adayı veya Mübarek rejimine bağlı bir adayı tercih etmediklerini göstermektedir. Nihayetinde, en iyi kurulmuş siyasi mekanizmaya sahip iki aday galip gelmiş ve seçmenler ikinci turda kutuplaştırıcı bir seçimle karşı karşıya kalmışlardır (Farrag, 2013, s. 299).

3.1.2. Mursi' nin Cumhurbaşkanı seçilmesi

Birinci ve ikinci tur arasındaki siyasi gelişmeler seçimle ilgili olmamakla birlikte, seçimin birinci ve ikinci turları arasındaki ara dönemde Mısır'da çeşitli olaylar

yaşanmıştır. Zamanlama açısından, seçim sürecinde yaşanan memnuniyetsizliğin yanı sıra, askeri vesayet, sivil yönetime geçiş bağlamında seçim süreçlerinin rolü ve önemi konusundaki belirsizliğin sürmesine katkıda bulunmuş ve böylece oyları çarpıtan boykot çağrıları ve kampanyalara yol açmıştır. SCAF, Parlamento tarafından atanacak kurucu meclisin oluşumu ve yeni bir kalıcı anayasa taslağı hazırlama yönergesi üzerinde bir anlaşma sağlamak için siyasiler üzerinde baskısını artırmıştır (Saleh, 2018, s. 173).

İktidardaki askeri yönetim, Yüksek Anayasa Mahkemesi'nde parlamentonun feshedilmesini talep eden bir davaya dayanarak yeni bir kurucu meclis oluşturmak için İslamcı olmayan ve İslamcı partiler arasında müzakerelere başlanmasını istemiştir. Ayrıca askeri yönetim, SCAF lehine anayasa mahkemesinin değişiklik yapmasını beklemiştir. Cumhurbaşkanı'nın yetkilerinin belirlenmesi ve tanımlanması için Anayasa hazırlama çalışmalarına başlanması konusunda baskılarını artırmıştır (Kazak, 2018, s. 119). Ancak müzakereler başladığında, kurucu meclisin İslamcı olmayan üyeleri, İslamcılarının yüzde 50'den fazla kendilerinden oluşan bir meclise sahip olmak istediklerini iddia etmişlerdir. Kurucu meclisi oluşturma süreci çıkmaza girmiştir. İslamcı partilere ve bazı dini kurumlara mecliste teorik olarak İslamcı olmayanların yarısından fazla koltuk verilmesine itiraz edilmesi, kurucu meclisi oluşturma çalışmalarını çıkmaza sokmuştur (Saleh, 2018, s. 174).

14 Haziran 2012'de, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ikinci tur oylamasına sadece iki gün kala, Yüksek Anayasa Mahkemesi'nin Siyasi Tecrit Yasasına karşı açılan davayı sonuçlandırmıştır. Siyasi Tecrit Yasası'nın Mayıs 2012'de Parlamento'dan geçtiğini ve askeri konsey tarafından üst düzey eski rejim yetkililerini dışlamak için imzalandığına karar vermiştir. İkinci tur seçimlerinin başlangıcında, Mısır Yüksek Anayasa Mahkemesi, Siyasi Tecrit Yasasını anayasaya aykırı olarak değerlendirmiş ve Şefik'in adaylığının devam etmesine karar vermiştir. Mısır Yüksek Anayasa Mahkemesi'nin Şefik'in adaylığı kararı, hem karar vermeyi hızlandırılması hem de kararın zamanlaması siyasi karışıklığa neden olmuştur (Pioppi, 2013, s. 58). Ayrıca Mısır Yüksek Anayasa Mahkemesi, Halk Meclisinin üçte birini seçmek için kullanılan seçim yasasını kusurlu bulmuş ve seçim yasasının anayasaya aykırı

olduğuna karar vermiştir. Önceden yapılan tüm seçimler, bu seçim kanuna göre yapıldığından Halk Meclisi'nin tamamının feshedilmesine karar vermiştir (Kazak, 2018, s. 119). Mısır'ın demokratik olarak seçilmiş ilk yasama organının kaldırılması siyasi bir deprem niteliğindedir. Mısır'ın askeri vesayet rejiminden sivil yönetime geçiş süreci, geçiş sürecindeki seçim sreclerinin değeri ve işlevi ile yargı bağımsızlığı hakkında ciddi endişeler uyandırmıştır. Genel olarak, seçim yasasının iptal edilmesi, İslamcıların çoğunlukta olduğu Parlamentoyu ve Muhammed Mursi'nin seçimi kazanması halinde zayıflatması ya da şefik'in zaferi durumunda eski rejimin “restorasyonu” na zemin hazırlamak amacıyla kaldırılmış olduğu Mısır halkı tarafından yaygın bir şekilde kabul edilmiştir (Farrag, 2013, s. 297).

16-17 Haziran 2012 tarihleri arasında yapılan cumhurbaşkanlığı ikinci tur seçimleri, Mısırlı seçmenlerin son 16 ayda sandık başına gittiği beşinci seçim olmuştur. Bu durum Mısır halkının demokratik seçimlere ve sivil hükümete sarsılmaz bağlılıklarının bir başka kanıtı olarak hizmet ettiğinin göstergesidir. Ancak seçmenler, seçecekleri Cumhurbaşkanının rolleri ve sorumlulukları konusunda netlik olmadan bir başkan adayı seçmeye zorlanmıştır. İlk tur oylama ve sonrasında gelişen olaylar, anayasa taslağı hazırlama süreci, parlamentonun feshedilmesi sivil yönetim demokrasiye geçişin doğası ve gidişatı etrafındaki belirsizlikleri artırmıştır (Pioppi, 2013, s. 56).

En büyük üzüntülerden biri, ikinci tur başkanlık seçimlerinin yapılmasından kısa bir süre sonra 17 Haziran'da yaşanmıştır. Bu üzüntüye neden olan olay Mısır Yüksek Anayasa Mahkemesi'nin kararı ve SCAF'ı, 30 Mart Anayasa Bildirgesi'ne bir zeyilname yayınlamasıdır. Zeyilnamede, ordu bağımsız, özerk bir birim olarak görülmekte ve cumhurbaşkanının personel değişikliği yapma yetkisini ve ordunun i işleyişiyle ilgili diğer kararları ortadan kaldırmaktaydı. Zeyilname ayrıca SCAF'a yasama yetkisi vermekteydi. Anayasa Mahkemesi'nin kararı ile yenisi seçilene kadar feshedilen Halk Meclisinin görevleri SCAF'a devredilmesine karar verilmiştir (Farrag, 2013, s. 297). Parlamento yerine SCAF'ı, "mevcut meclisin görevlerini yerine getiremediği takdirde" yeni 100 üyeli kurucu meclisi atayabilecek bir organ yapmıştır. SCAF ve diğer partilerin itiraz edebilecekleri kuralları değişirmiştir. Son olarak, yeni

bir anayasa taslağı, referandum ve gelecekteki seçimleri içeren geçiş için yeni bir zaman çizelgesi belirlemiştir (Pioppi, 2013, s. 58). Zeyilname genel olarak siyasi partiler tarafından, özellikle de MK tarafından reddedilmiştir. SCAF'ın yeni bir geçici anayasa hazırlama, ileri sürme yetkisi olmadığını savunmuştur. Mısır halkının çoğu Mısır Yüksek Anayasa Mahkemesi'nin kararı hareketini "anayasal bir darbe" olarak nitelendirmiş ve ardından geniş çaplı protestolara başlamıştır. Öte yandan, bazı Mısırlılar İslamcıların çoğunlukta olduğu bir parlamentonun dağılmasını görmekten mutlu olmuştur. SCAF liderliğinde demokrasiye geçişi, İslamcı bir cumhurbaşkanının liderliğindeki geçişe göre daha güvenli olacağını savunmuşlardır (Abadeer, Blackman ve Williamson, 2018, s. 31).

Mısır Yüksek Anayasa Mahkemesi'nin kararları, değiştirilen yasadaki belirsizlikler, seçilen cumhurbaşkanına birçok zorluk yaratmıştır. Yeni cumhurbaşkanı, hesap verebilirlik mekanizmaları olmayan seçilmemiş askeri konsey ile iktidarı paylaşacaktır (Al-Anani, 2015, s. 527). SCAF'ın görevlerinin, sandıkların kapatılmasından hemen sonra yeniden tanımlaması, Mısır'ın mevcut olan siyasi karışıklığını daha da artırmıştır. 24 Haziran'da, oylamanın sonuçlanmasından bir hafta sonra, Halk Eğitim Merkezi Başkanı Faruk Sultan seçim sonuçlarını açıklamıştır. Nihai sonuçların açıklanmasını geciktiren çeşitli şikâyetlere yönelik kararları özetledikten sonra Sultan, Mursi'nin Mısır'ın yeni cumhurbaşkanı olduğunu Mısır halkına duyurmuştur. Şefik'in toplam oyların yüzde 48.27' aldığını, Mursi'nin toplam oyların yüzde 51.73'ünü kazandığını söyleyerek Mısır'ın yeni cumhurbaşkanının MK adayı Muhammed Mursi olduğunu ilan etmiştir (El-Baradei, 2014, s. 5).

2012 yılı Mayıs ayında Mısır'da başlayan ve önceki sene devrilen Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'in yerine kimin geçmesi gerektiğini belirleyecek Cumhurbaşkanlığı seçimleri, Haziran ayında iki turla yapılan cumhurbaşkanlığı seçimleri ikinci turun tamamlanmasıyla neticelenmiştir (Abadeer, Blackman ve Williamson, 2018, s. 32). İlk turda en çok oyu alan iki aday, Ahmet Şefik (ordunun desteklediği aday) ve Muhammed Mursi (Müslüman Kardeşler adayı) arasında yapılan seçim yarışında, MK adayı Muhammed Mursi rakibine küçük bir fark atarak birinci olmuştur. Mursi, resmi cumhurbaşkanlığı yemininden önce Tahrir Meydanı'nda halka

hitap ederek, halkın önünde sembolik bir yemin etmiştir. Daha sonra üst düzey davetlilerin çağrıldığı Anayasa Mahkemesi'nde yargı mensupları önünde yemin eden Mursi, yaptığı konuşmada, MK yönetimindeki Mısır'ın din eksenli bir seyir izleyeceği endişelerine değinerek, "din ile anayasaya ve hukuka saygı arasında hiçbir çelişki olmayacağını" iddia etmişti (www.cumhuriyet.com.tr). Mursi anayasaya saygı duyacağı, hukukun üstünlüğüne saygı göstereceği, Mısır halkının çıkarlarını, ülkenin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü koruyacağına söz vermiştir. Mursi Anayasa Mahkemesi'nde yaptığı yeminin ardından, Kahire Üniversitesine giderek, üniversiteden de halka hitap etmiştir. Konuşmasını tamamladıktan sonra Yüksek Askeri Şura üyelerinin bulunduğu karargaha giden Mursi, resmi olarak görevi Mareşal Hüseyin Tantavi'den devralmıştır (Çelik, 2016, s. 178). Görüldüğü üzere Mursi'nin yapmış olduğu bu konuşma davranışsal olarak ılımlılığı yansıtmaktadır. Önceleri radikal İslami görüşlere sahip olan ve anayasanın dahi din eksenli yürütülmesi gerektiğini söyleyen MK, cumhurbaşkanı seçildikten sonra demokratik değerlere bağlı kalacağına dinin hiçbir şeyi etkilemesine izin vermeyeceğinin taahhütünde bulunmuştur. Bu adım onun siyasi sisteme entegre olmayı başardıktan sonra attığı ilk ılımlı adımdır. Davranışsal ılımlılığın yanında ılımlılığın ideolojik değişimini ise iktidarı süresince izleyeceği polikalar belirleyecektir.

3.1.3. MK iktidarı süresince ideolojik mi davranışsal mı ılımlılaşma gösterdi?

MK'nın sisteme entegre olduktan sonra izlemiş olduğu politikaları, liberalleşme ve ılımlılaşma süreci bazı faktörlere bağlı olarak değişkenlik göstermiştir. Moderasyon teorisine göre ılımlılaşmanın gerçek anlamda yaşanması taktiksel yani davranışsal olarak değil ideolojik bir dönüşüme bağlıdır. MK'nın ılımlılık düzeyini ideolojik mi yoksa davranışsal anlamda mı göstermiş olduğunu analiz edebilmek için Mursi dönemi iç ve dış politika olaylarına bakılacaktır.

İç politika

Mursi iktidara geldiğinden bu yana devrime etki eden dış aktörler kadar iç aktörler de önem taşımıştır. Bu aktörler devrimi araçsallaştırmış ve Mursi'nin gidişine

zemin hazırlamıştır. Mübarek döneminden kalma medya faktörü, kendisini her zaman Mısır'ın başat konumunda gören ordunun darbe sürecindeki rolü ve dış aktörlerle ilişkisi her zaman ön planda olmuştur. Bununla birlikte ordu Mursi'nin iktidara geldiği süre boyunca ülke içindeki aktörlerle de hep iş birliği içerisinde olmuştur. Bu iç aktörlerden bazılarına kısaca bakalım:

6 Nisan Hareketine baktığımız zaman, bu hareket ilk başta Mursi yanlısı bir tutum ile hareket etmiş ancak kararnamenin yayınlanmasından sonra muhalif bir pozisyon almıştır. Hareket sokak gösterilerinde en ön planda kendisini göstermiş ve Mursi'nin istifasını istemiştir. Mursi aleyhine medyayı en aktif kullanan hareketlerden birisi de 6 Nisan Hareketi olmuştur (Telci:2011. Orsam).

Kifaye Hareketine baktığımızda ise, Hüsnü Mübarek'in 2005 yılında yapılacak olan seçimlere katılmaması için "Yeter" sloganıyla başlattıkları protesto gösterileri ile ön plana çıkan Kifaye Hareketi, Mısır'ın en önemli sivil muhalif oluşumlarından birisi olmuştur. Liberal, laik, milliyetçi ve İslamcı gibi toplumun değişik düşüncelere sahip kesimlerinin bir araya gelmesi ile oluşan bu yapı, rejime karşı büyük protestolar düzenlenmesini sağlamış ve Mısır Değişim Hareketi'ni kurmuştur (Aydın, 2014, s. 47). Kifaye Hareketi her kesimden barındırdığı görüşler sebebi ile toplumda fazla kabul görmüştür. Hareket, MK'nın sözlerini yerine getirmemesi sebebi ile desteğini çekmiş ve 25 Ocak Devriminde etkin rol oynamıştır (Demir, 2020, s. 104).

İç aktörlerden bir diğeri, Mısır'daki darbe sürecinin gerçekleşebilmesinde önemli bir role sahip olan Temerrud (İsyan) Hareketi, Nisan ayında Mursi karşıtı eylemcilerin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Hareketin öne çıkan isimleri, Velid Masri, Muhammed Abdülaziz, Mahmud Bedr, Moheb Doss ve Hasan Şahin'dir (Telci, 2014, s. 184-185). Mursi'nin Mısır'daki sorunlara çözüm bulamaması sebebiyle istifa etmesini sağlamak için imza kampanyası başlatmış ve kısa sürede de Mursi'nin düşmanları olan dış aktörlerin desteğini almayı başarmıştır. Bu hareketin ortaya çıkmasının sebepleri Mayıs ayından itibaren bitmeyen elektrik ve su kesintileri olmuştur. Hareketin bu kadar başarıya ulaşması ordu ile işbirliği yapma ihtimalini akla getirmiştir. Ancak hareketin en dikkat çeken tarafı Mısır'daki darbe sürecinde en etkin

hareketlerinden biri olan Temerrud hareketi, dış aktörlerin iç aktörleri nasıl etkili bir şekilde kullandığını gösteren en güncel örneklerden birisini oluşturmuştur (Demir, 2020, s. 105).

Referanslarını dinden alan 25 Ocak Devriminden sonra hızlı bir şekilde örgütlenerek ortaya çıkan Selefiler ise MK'ye güçlü bir rakip olmuşlardır. Bu kazanımlarını parlamento seçimlerinde Nur Partisi çatısı altında gerçekleştirmişlerdir (Yıldırım, 2015, s. 279). Selefiler siyasete girdikleri andan itibaren siyaset anlayışları ile siyaset teorileri birbiriyle çelişmiştir. Dolayısıyla siyasete hazır olmadıkları açıkça ortaya çıkmıştır. Selefiler, ilk aşamada, parlamento seçimlerinde ve anayasa değişikliklerinde ideolojik anlamda MK ile yakın çizgide olsa da ilerleyen zamanlarda araları gittikçe açılmaya başlamıştır. Örneğin Cumhurbaşkanlığı seçiminde Mursi'yi desteklememişler ülkede ortaya çıkan ayaklanmalarda ise ordunun yanında olmuşlardı (Esen, Engin, BBC Türkçe, 8 Temmuz 2013). Ancak Nur Partisi'nin bu tutumu Selefi tabanında rahatsızlık yaratmıştır. Nur Partisi'nin darbe sürecine destek vermesinin altında yatan neden, finansal yardım aldığı Suudi Arabistan'la aynı pozisyonda yer alma zorunluluğu olmuştur. Çünkü Suudi Arabistan, Nur Partisi'ne 25 Ocak devriminden bu yana destek vermiş ve 3 Temmuz darbe sürecinde de bu desteğin karşılığını almak istemiştir (Demir, 2020, s. 107). Sonuç olarak Selefi ve ordu işbirliği sonsuza kadar devam etmemiştir. Selefiler ordunun amacına ulaşması için bir araç olmuştur. İdeolojik anlamdaki farklılıkları sebebi ile bu uzlaşının uzun süreli olması beklenir bir durum değildir.

25 Ocak Devriminden en çok endişe duyan aktörlerden birisi de Kıptiler olmuştur. Siyasal İslamcı bir grubun iktidarı gelmesi onları endişelendirmiş; böyle bir durumun olması halinde dini olarak baskıya maruz kalacaklarını ve dışlanacaklarını düşünmüşlerdir. MK'nın her zaman dile getirdiği 'Çözüm İslam'dır' anlayışı ile ülkenin yönetilmek istenilmesi Kıptiler için hiçbir zaman istenilen bir durum olmamıştır. Durum böyle iken ülke içindeki aktörler bunu fırsat bilerek Kıpti haklarının savunuculuğu görevini üstlenmiş ve onları himayesi altına almak istemiştir. Böylece Kıptî meselesi Mısır'da, çeşitli tarafların birbirlerine karşı kullandıkları bir baskı unsuru haline getirilmiştir. Tabii ki bu politika dış destek sağlama amacını da

gerçekleştirmiştir. Diğer taraftan Kıptîlerin de, daha fazla kazanç elde etmek ve devletin üst kademelerinde bulunabilmek amacıyla bu meseleyi kullandıkları; batılıların ise, daha fazla çıkar sağlamak için meseleyi bir baskı unsuru olarak istismar ettikleri görülmüştür (Sert ve Güç, 2020, s. 209). MK iktidarı boyunca, Kıptîlerle işbirliği yapmak üzere bazı girişimlerde bulunmuştur: ‘- Kıptîlerin Adalet ve Özgürlük Partisi’ne üye olmaları için bizzat MK’nın Genel Mürşidi Muhammed Bedî tarafında partinin kuruluş aşamasında “Mısır’da Kıptîleri Tatmin İçin Kamuoyuna Açık Bir Çağrı” adı ile bir bildiri yayınlanmıştır. Partilerinde, parti kurucu düzeyinde yüz kadar Kıptînin olduğu, partilerinin bir Kıptîyi de parti başkan yardımcısı olarak seçtikleri; yine partilerinde, Kıptîlerin sorunlarının çözümü için Kıptî ve Müslüman parti temsilcilerinden oluşan biri ilmî, diğeri de yapacakları hizmetlere odaklanan ve yapılacak çabaları birleştiren (Koordinasyon Kurulu) iki komisyon kurulduğu ilân edilmiştir. - Kıptîlerin Noel Bayramı’na katılımları ve kiliselerin güvenliğinin temini sağlanmıştır. Kiliselerin güvenliği için de “Halk Güvenliği Komisyonları’nın oluşturulduğu ve Noel Bayramı kutlamaları esnasında kiliselerin korunacağı söylenmiştir. Müslüman Kardeşler Teşkilatı tarafından bu konuda “Noel kutlamaları sırasında günahkâr ellerin bu kutlamalara geçmişte uzandığı gibi uzanıp bu kutlamaların iptal ettirilmesine izin verilmeyeceği garantisi verilmiştir.’ (Sert ve Güç,2020:214). Görüldüğü üzere MK iktidarı boyunca Kıptîlere karşı olumlu girişimlerde bulunmuş onları dışlamamış ve ılımlı bir siyaset izlemiştir. Ancak yaşanan olaylar herkesin kendi çıkarını gerçekleştirmek istediği ve varlığını devam ettirmek istediği bir tavır takınmasına neden olmuştur. Dolayısıyla Kıptîler 30 Haziran 2013 tarihinde yapılan Mursi karşıtı gösterilere destek vermişler ve egemen güçlerin yanında olmayı tercih etmişlerdir.

1 Şubat 2012’de El-Mısırî ve El-Ehli takımları arasında iç politikayı şekillendiren bir diğeri olay ise Port Said’de oynanan futbol maçı sonrası yaşanan Port Said İsyanıdır. Mısır’ın liman kenti El-Mısırî galibiyeti ardından binlerce tarafların sahaya girmesi sonucu en az 74 kişi yaşamını kaybetmiştir. (Egypt football violence leaves many dead in Port Said. BBC News Online. BBC News Online). 21.05.2021 tarihinde erişildi. Olaylarda bir grup isyanın sorumlusunu Müslüman Kardeşler olarak gösterse de MK yaptığı açıklamada durumu ordunun güvenlik ihmalı olarak polis ve

orduyu sorumlu tutmuştur. Al Jazeera'nın verdiği bilgilere göre olaylar tamamen siyasal olaylar nedeniyle ortaya çıkmış ve El-Mısırî taraftarları arasında planlanmıştır. (www.aljazeera.com.tr). Port Said isyanının ardından yerel mahkeme 21 sanık hakkında idam cezası vermiştir. Bu karar Mısır halkı tarafından Mursi'nin olaylara körükle gittiğini, onun Suriye'de olduğu gibi Esad benzeri bir politika izleyerek ülkeyi iç savaşa sürüklemek istediği iddialarına yol açmıştır (www.tr.euronews.com).

Mursi iktidara geldikten sonra sistem tarafından baskılanmaya devam etmiş ama buna rağmen ılımlılığın kurallarını yerine getirmeye çalışmıştır. Ancak iç politikada izlemiş olduğu siyaset ne yazık ki başarılı olamamıştır. Moderasyon teorisine göre; Mursi'nin iktidara geldikten sonra herkese eşit şekilde yaklaşması ve geçmişinde mensup olduğu hareketin ideolojisini terk etmesi gerekirdi. Çünkü ancak tarafsız, eşit ve adil bir yönetim anlayışı moderasyonu destekleyebilmektedir. Mursi iktidara gelmeden önce ve geldiğinde Mısır'da ılımlı bir ortam egemen olmaya başlamıştır. Ancak Mursi'nin orduyu reformize edememesi ona özellikle anayasal düzenleme sırasında geniş imtiyazlar vermesi tepkilere neden olmuştur. En önemlisi de Mursi geçmişten gelen katı İslami görüşlerini terk edememiştir. Bu yönetim anlayışı ile ülkeyi kendi istedikleri doğrultusunda yönetmeye çalışmış konumunun tehlikeye gireceğini öngördüğünde ise zorbalıklara başvurmuştur.

Mursi'nin kendi menfaatlerini her zaman ön planda tutmak istemesini yapmış olduğu anayasal değişikliklerden anlayabilmek mümkündür. Bu değişiklik ile kendisini güvence altına almak isteyen Mursi, tüm yetkileri kendisinde toplamak istemiş ve bunu sorgulanamaz duruma getirmiştir. Bir ülkenin anayasasının demokrasiden, eşitlikten ve adaletten yoksun olması o ülkenin diktatörlükle yönetilmesi demektir. Dolayısıyla Mursi'nin iktidara geldiğinde vermiş olduğu sözler yerine getirilememiştir. Bununla birlikte Mursi MK hareketinin ideolojisini tam anlamıyla terk edememiştir. Bu görüşler doğrultusunda Mursi'nin ılımlılığının taktiksel düzeyde kaldığını ve ideolojik ılımlılığı sağlayamadığını varsayarsak Mursi'nin ılımlılaşması yeterli düzeyde olmamıştır.

Mursi'nin en baştaki ılımlılığını koruyamamasın diğer bir sebebi ise Hristiyanlar ile Müslümanlar arasındaki dengeyi koruyamamış olmasından kaynaklanmaktadır. Mursi iktidara geldikten sonra kendi dini ideolojisini benimseyenlere ayrıcalıklı davranmış diğer grupları görmezden gelmiştir. Ayrıca ülkedeki yoksulluğu ortadan kaldırmayı başaracak iktisadi politikalar geliştirememiştir. Mursi iktidarlığı süresince de muhalefet ile de iş birliği içerisinde olmayı tercih etmese de ordunun muhalif gruplarla iş birliği içerisinde olması ülkede yıllarca değişmeyen yapının somut bir göstergesidir. Görüldüğü üzere Mursi'nin hem taktiksel ılımlılığı hem de ülkedeki Mübarekten kalma mevcut yapısı onun iktidardan inmesine zemin hazırlamıştır.

Müslüman kardeşlerin ordu ile iş birliği

Siyasi partiler yasasının talep ettiği şekilde parti finansmanı ve üyelik kamuoyuna açıklanması gerekirken, devrimden sonra MK üyeleri ve varlıkları kamuoyuna açıklamamıştır. Kamuoyuna duyurulmamasının ilk nedeni, örgütün hukuki statüsüne ilişkin idare mahkemesi kararının beklenmesidir. İkincisi ise idare mahkemesinin karşıt siyasi bir karar vermekten çekinmesi, gelecekte yaşayacağı zulüm korkusundan kaynaklanmıştır (Abadeer, Blackman ve Williamson, 2018, s. 32). Her halükarda, MK'nın orduyla yüzleşmeme ve seçimlere yoğunlaşma stratejisi kısa vadede başarılı olmuş ve ÖAP Koalisyonu yüzde 37,5 oyla parlamento sandalyelerinin yüzde 44,9'unu (235 sandalye) kazanmıştır. Ancak, SCAF ile MK arasındaki taktiksel ittifakın çatışmalardan uzak olmayacağı kısa sürede anlaşılmıştır. Çünkü MK, 1952'de askeri darbeyi desteklemeyenlerin başına neler geldiğini net bir şekilde bilmekteydi. Bu arada, rejimin İslam karşıtı söylemiyle şekillenen ordu, kontrolsüz İslami siyasi egemenliğe karşı temkinli olmuştur. 2012 yılının ilkbahar-yaz aylarında, yaklaşan Cumhurbaşkanlığı seçimleri ve ardından iktidarın SCAF'ın yeni sivil başkanına devredilmesiyle gerginlikler tırmanmıştır (Booth, Hauslohner, Birnbaum, 2013, s. 3).

Mursi'nin Mısır'ın yeni cumhurbaşkanı ilan edildiğinde, yetkileri ciddi şekilde sınırlı olmuş ve ağustos ortasına kadar ordu ile MK arasında Haziran anayasa bildirgesinin feshedilebilmesi için bir anlaşmaya varılmıştı (paylaşım antlaşması).

Aslında, 12 Ağustos'ta Mursi, istihbarat başkanlarını görevden almıştır. Medyanın "Mursi darbesi" dediği SCAF'ın en yüksek rütbesi olan genelkurmay başkanını ve askeri istihbarat başkanlarını görevden uzaklaştırmıştır (Hoyle, 2019, s. 996). 12 Ağustos'ta kararname çıkaran Mursi, Yüksek Anayasa Komisyon Başkanı ve aynı zamanda Savunma Bakanı Tantavi ile Genelkurmay Başkanı Sami Enan'ı emekli etmiştir. Bu bağlamda, Askeri İstihbarat Başkanı Abdülfettah el-Sisi'yi ülkenin yeni Savunma Bakanı, Sedki Sohby'i ise Genelkurmay Başkanı yapmıştır (Hoyle, 2019, s. 997). Mursi'nin genelkurmay başkanını görevden alması, yerine orta kuşak subayları temsil eden General Abdülfettah al-Sisi liderliğindeki güçlü birine görevi devretmesi, orduyu durdurabileceğine inanmasından kaynaklanmıştır. O sırada ordunun gerçek niyetinin ne olduğunu söylemek zordur. Mursi, ordunun yönetiminin, ülke siyasetine müdahale etmeden, ordunun kendi içindeki gücünü ve ayrıcalıklarını korumakla ilgilenmesi gerektiğine inanmıştı ancak ortaya çıkan olaylar bu hesaplamanın yanlış olduğunu göstermiştir (Pioppi, 2013, s. 59).

MK'nın 2011-2013 yılları arasında genç devrimciler ve İslamcı muhalefetin meydan okuduğu genel iktidar yapısını korumakla kalmamıştır. Aynı zamanda siyasi elit içindeki gücünü de genişletmiştir. Generaller tarafından değişimi yönetmede seçilen kademeli yaklaşım, tutarlı bir kurumsal yapıyı sürdürme ve dolayısıyla güçlü bir kurumsal oyuncu olarak hareket etme yeteneklerinin bir sonucu olduğu iddia edilmektedir. Ancak ordu MK'nın hakimiyetini ve sosyo-ekonomik ilerlemesini engelleyerek, siyasi düzeni uzun vadede sürdürülemez hale getirdiği de görülmektedir. Mısır ordusu, ülkenin siyasi dönüşümünün gerçek kazananı olmuştur (Roll, 2016, s. 23).

Muhammed Mursi iktidara geldiği zaman ülkedeki istikrarsızlığı ortadan kaldırmayı, kutuplaşmayı azaltmayı, birlik ve beraberlik içerisinde Mısır'ı yönetmeyi amaçlamıştır. Seçimleri kazanan Mursi, Tahrir Meydanında yaptığı konuşmada birlik mesajı vermiş, 'Ben ülke içinde ve dışında yaşayan, Müslüman ve Hristiyan bütün Mısırlıların başkanı olacağım. Mısır'ın birlik halinde bir halk olmaya ihtiyacı var. Devrim, tüm hedeflerine ulaşana kadar devam edecek.(siyasetdergisi.com.tr, 2013)' diyerek kararlılığını bir kez daha somut bir şekilde ortaya koymuştur. Ancak olaylar

planladığı gibi gitmemiştir. Tabii ki bunda ülke içerisinde yaşanan iç ve dış politikaların önemli bir etkisi bulunmaktadır.

MK iktidarlığında anayasal süreç

Mursi Cumhurbaşkanlığı seçimini kazandıktan sonra iç politikada bazı dengeleri değiştirmeye yönelik icraatlarda bulunmuş ve ülke adına önemli durumlar meydana gelmiştir. İktidar koltuğuna oturan Mursi, devrim niteliğinde kararlarla gündeme gelmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin kararıyla feshedilen Meclis'in tekrar toplanmasını öngören bir kararname 12 Ağustos tarihinde yayınlamıştır (Koçak, 2013, s. 40) Bu Kararnamedeki maddelerden bazıları şu şekildedir: 'Başsavcı artık cumhurbaşkanı tarafından seçilecektir, eski rejimin devamı gibi hareket eden Başsavcı Abdulmecid Mahmud emekli edilmiş yerine Talat İbrahim başsavcı olmuştur, SKYK Başkanı Tantavi'nin ve Genelkurmay Başkanı Sami Annan'ın da bulunduğu üst düzey generalleri emekliye sevk edilmiştir, yargıçların Mısır Halk Meclisi (Parlamento) ve Şura Meclisini feshetme yetkisi ellerinden alınmıştır, devrim esnasında ölenler "şehit" kabul edilecek ve ailelerine maaş bağlanacaktır, yaralılara da şehit maaşı verilecektir, Cumhurbaşkanı'na devrimi korumak için istisnai kararlar alması yetkisi verilmiştir.' (Sabra, 2013, s. 113). Mursi almış olduğu bu kararlar ile ülkedeki yönetimi askeri elitin hakimiyetinden alıp sivilleşmesini sağlamak ve eşit ve adil bir Mısır yaratmak hedefini gerçekleştirmek istemiştir.

Mursi 22 Kasım'da ikinci kez 6 maddelik bir kararname yayınlamıştır (Koçak, 2013, s. 40). Yayımlanan Bu kararname, ülkede Mursi'nin devrimi güvence altına almak için yaptığı bir hamle olarak görülse de muhalefet açısından sert tepkilere maruz kalmıştır. Bu durum ülkedeki tansiyonu daha da yükseltmiş, Mursi ve muhalefet arasında ilişkiler kızışmaya başlamıştır. Tartışılan kararnamedeki maddeler ise şu şekildedir; ' - Devrim sırasında işlenen suçlardan sorumlu olan eski rejim yetkileri yeniden yargılanacak, - Cumhurbaşkanının göreve geldiği andan itibaren aldığı tüm kararlar yeni bir anayasa kabul edilip ve yeni bir halk meclisi seçilene kadar geçerli olacak, hiçbir şekilde dava edilemeyecek ve bu kanunlara yönelik açılan davalar iptal edilecek, -Başsavcının, Cumhurbaşkanı tarafından 40 yaşından küçük olmaması

şartıyla yargı üyeleri içinden dört yıllık süre için seçilecek ve bu kararın hemen uygulanacak, -Yeni Anayasayı hazırlayacak olan Anayasa Komisyonu'nun (Kurucu Meclis) kuruluşu ile alakalı 30 Mart 2011 tarihli Anayasa bildirisinde “kurulduğu tarihten itibaren en geç 6 aylık süre içerisinde yeni anayasa taslağı hazırlanmış olmalıdır” maddesi “8 aylık süre” şeklinde değiştirilecek, -Hiçbir yargı organı Kurucu Meclisi ve Şura Meclisini feshedemeyecek, -Cumhurbaşkanı'nın devrimin amaçlarını korumak için gerekli önlemleri alması adına gereken yetki tanınacaktır.’ (Demir, 2020, s. 100). Görüldüğü üzere Mursi'nin göreve gelir gelmez attığı ilk adım, kendisini yargının üstünde konumlandırmak, hazırladığı kararnamelere ve yasaların yanı sıra aldığı kararlara karşı konmasını yasaklayan anayasa değişikliklerini geçirmek olmuştur (Independent, Bel Trew, 2019).

Mısır'da Mursi'ye gelen bir diğer tepkilerin sebebi ise Mübarek döneminden kalan Anayasa'yı değiştirmeye amaçlayan referandum olmuştur. Yıllarca kemikleşmiş olan anayasal düzenin değiştirilecek olması hem uluslararası aktörleri hem de ülkedeki muhalefeti tedirgin etmiştir. Taslak anayasaya karşı çıkan lâiklik taraftarı liberal-sol kesimler ve Hristiyan gruplar ile Mursi'nin ve yeni metnin destekçisi İslamcı kitleler, referandum öncesi ve süreç boyunca yoğun olarak karşılıklı gösteriler düzenlenmiştir ve Mursi, orduya göstericilerin tutuklanması emrini vermiştir. (Aljazeera, AA, 17 Haziran 2019). Mursi'nin bu referandum sürecinde oluşturduğu komisyonun çoğunluğunu MK üyelerinin oluşturması muhalefet açısından tepkilerle karşılanmıştır. Aynı zamanda anayasanın referanduma sunulacak olmasını yargı da kabul etmemiştir (Çınar, 2019, s. 95). Çünkü Mübarek zamanında MK her zaman anayasal sürecin dışında tutulmuş ve dışlanmış. İktidara gelen Mursi'nin yapmak istediği bu değişiklikler ülkede eski düzen yanlısı olan muhalefet ve dış aktörlerin işine gelmemiştir. Mursi anayasal düzlem de ordu ile ters düşmüştür. Bu sebeple ülkedeki kutuplaşmanın fitili bir kez daha yakılmış, Mursi'nin sonunu getirecek döneme adım adım yaklaşmıştır. Bu dönemde MK'ye ilişkin yapılan ithamlara bakıldığında, ihvanın, Mısır'ın Batı tipi demokratik, modern görüntüsüne son vermek istediği ve yeni anayasa düzenlemelerine İslami kurallar koyarak, modernleşmiş Mısır'ı geriletip, İslamlaştıracağı söylemleri görülmektedir (Cankara, 2019, s. 138).

3.2. Muhammed Mursi'ye Yöneltilen Eleştiriler

30 Haziran 2012'de cumhurbaşkanı olarak göreve gelen Muhammed Mursi, eski rejimin aktörlerini temizleyerek ülkeyi istikrara kavuşturmak ve demokratik bir yönetime geçirmek konusunda kararlı bir iradeye sahipti. Mursi, üyesi olduğu MK hareketinin tabandan desteğini almıştır. Ama yargı, bürokrasi ve medya gibi hayati mevkilerde yer alan Mübarek rejiminin kalıntılarıyla uğraşmak, mücadele etmek zorunda kalmıştır. Onun iktidarının ilk yıllarında muhalif güçler, Mursi ve MK iktidarının başarısız olması için ellerinden geleni yapmışlardır. Mursi'nin 22 Kasım 2012'de aldığı bazı kararların ardından tepkiler daha da yoğunlaşmış ve 2013'ün ilk ayları protestolar, çatışmalar ve istikrarsızlıklara yol açmıştır (Telci, 2013, s. 79).

Eski Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'ye yöneltilen eleştiriler ise genel itibariyle şöyledir;

İlk eleştiri Mursi'nin kendini kanunun üstüne yerleştirdiğidir. Buna göre Muhammed Mursi, hazırladığı kararname ile kendisini hukukun üstüne çıkarmış, böylelikle yargının anayasa hazırlama sürecine öngörülebilir müdahalesini durdurmuştur. Ayrıca toplam sayısı üç bin beş yüze ulaşan yüksek mahkeme hakimlerinin doğrudan erken emekliliğe sevk edilmesi korkuları artırmıştır (Reda, 2014, s. 45).

Çıkardığı kararname, Mısır muhalefeti ve yabancı ülkeler tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir. Cumhurbaşkanı, kuvvetler ayrılığını kaldırarak demokrasinin temel ilkelerini ihlal etmekle suçlanmıştır (Roll, 2016, s. 33). Mursi'nin iktidara geldikten sonra yapmış olduğu bu hamle onun ideolojik bir değişimden ziyade davranışsal ve taktiksel olarak ılımlılık gösterdiği fikrini vermektedir. Ancak Mısır'da yargının büyük bir kısmının hala Mübarek rejiminin nüfuzu içinde olduğunu unutmamak gerekir. Bu nedenle, başarısızlığın nedeni sadece Mursi'nin eylemlerini değil eski sistemin kalıntılarından da kaynaklanmaktadır. Tabii ki bunun yanında Mursi'nin yönetmedeki örgütsel anlamdaki yetersizliği başarısızlığın başka bir

sebebinin oluşturmuştur. Ayrıca Port Said'deki futbol katliamı soruşturması gibi davalar üzerindeki etkisini göz önünde bulundurmanız gerekir (www.tr.euronews.com).

Yapılan eleştirilerden bir diğeri, Mursi'nin başkanlığının başlangıcından bu yana İşlamcı olmayan muhalefetle yeterince müzakere edememiş olmasıdır (Roll, 2016, s. 33). Mursi, anayasal süreçte ve hükümetin kurulmasında olduğu gibi muhalefet partilerini bilgilendirmeli ve onlarla gerçekten birlikte hareket etmeye çalışmalıydı. Ancak muhalefet de başkan Mursi'nin işini kesinlikle kolaylaştırmamıştır. Bu bağlamda, kurucu meclisin Eylül 2012'den bu yana boykot edilmesi pek de yapıcı olmamıştır. Dahası, muhalefet ve batılı hükümetlerin talep ettiği üzere “tüm siyasi güçlerin anayasal sürece dahil edilmesinin” neyi değiştireceği sorusu ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak yeni anayasa, tamamen zıt pozisyonlar arasında bir dengeleyici eylem görevini üstelenmektedir. Anayasada laik, liberal partilerin, sol partilerin ve örgütlerin önemli konumları bulunmamış veya sınırlı bir şekilde kalmıştı. Bununla birlikte, aynı durum, yalnızca nüfusun az bir kısmını temsil eden Selefî kampın köktendinci fikirleri için de geçerlidir. Muhalefetin “Ulusal Kurtuluş Cephesi” nde birleşen kesimleri, cumhurbaşkanına gerçekteştirilemeyecek azami talepler öne sürmüşlerdir (Karkazis, Baltos ve Balodis, 2018, s. 217).

Bir diğeri eleştiri, muhalefetin Mursi'nin tüm Mısırlıların değil sadece MK'nın başkanı olmuştur. Gerçekten de Mursi, tüm uygun seçmenlerin yalnızca% 27'sinin desteğiyle seçilmiştir. Bununla birlikte, demokratik seçimlerde yakın bir zafer nadir olmamış ve Mısır standartlarına göre, seçimler özgür, adil ve nüfusun çoğu tarafından kabul edilmiştir. Ayrıca o, cumhurbaşkanı seçim zaferini, nüfusun bazı kesimlerinin siyasetten uzaklaşması ile birlikte, parti saflarında meşruiyet kazanmak için kullanmıştır (Mustafa ve Yousef, 2013, s. 145). Mursi'nin siyasi kararlarını kendisinin de üyesi olduğu önde gelen MK'nın önde gelen yöneticileri koordine etmiştir. Bu bağlamda, siyasi kararlarının esas olarak MK'nın yaklaşan parlamento seçimlerinde çoğunluğu elde etmesine yardımcı olma amacına sahip olması hiç şaşırtıcı değildir. Böylelikle muhtemelen popüler olmayan ancak ihtiyaç duyulan ekonomik ve sosyal reformları seçimler sonrasına kadar bekletilecekti (Hoyle, 2019, s. 998). Mursi'nin politik sisteme dahil olmak için benimsemiş olduğu stratejik adımlarının bir

kez daha gerçeği yansıtmadığını ve ideolojisinin ılımlılığı temsil etmediği görülmektedir.

Mısır eski cumhurbaşkanına yapılan en ağır eleştiri ise Mursi, Ordu ile ittifak kurdu eleştirisidir. Elbette, Ağustos 2012'de cumhurbaşkanı askeri yöneticilerin büyük bir kısmını değiştirmiştir (Mustafa ve Yousef, 2013, s. 145). Bu adım genellikle ordunun yetkisiz hale getirilmesi olarak yorumlanmıştır. Ancak yeni anayasa, ordunun geniş bir özerkliğe sahip olacağını göstermiştir. Mursi, ordunun iç işlerine kolayca karışamayacaktı; örneğin, personel veya mali konularla ilgili kararları ordu kendi içinde halledecekti. Bu durum, cumhurbaşkanı veya MK arasında, onu ve askeri liderliğini destekleyenler arasında bir güç paylaşımı anlaşmasına işaret etmekteydi. Böyle bir anlaşma, demokratik bir devlet için oldukça sorunludur ve muhalefetin bazı kesimlerinin dile getirdiği eleştiriler tamamen haklıdır. Yine de bu, mevcut durumda ordunun yetkisiz hale getirilmesinin mümkün olup olmayacağı sorusunu akla getirmektedir (Şahinoğlu ve Ateş, 2017, s. 116).

Mısır eski cumhurbaşkanı Mursi'ye yapılan eleştirilerden biride o'nun Yahudi düşmanı olduğudur. Aslında, MK'nın bir temsilcisi olarak görev yapan Mursi, Yahudi karşıtı açıklamalarıyla dikkat çekmiştir. Fakat Mursi'nin, açıklamalarını İsrail'in Filistinlilere yönelik politikasına yönelik eleştirisi bağlamında değerlendirilmesi gerekmektedir (Duman, 2020, s. 374).

Mursiye'ye yönelik başka bir eleştiri ise diğer İslami gruplarla birlikte hareket etmemesidir. Mursi liderliğindeki İslamcı ittifakın bir başka yumuşak yanı ise MK ve Selefi gruplar arasındaki işbirliğinin dönemsel ve kırılgan yapısının gelecekte dezavantajları ortaya çıkarabileceğidir (Mustafa ve Yousef, 2013, s. 146). Nitekim iki ekol arasındaki önemli farklılıkların yanı sıra Selefi grupların kendi aralarındaki ayrışmaları bile ciddi siyasi konum farklılıklarına neden olabilmektedir. Mursi'nin Kasım ayında anayasa ile ilgili aldığı kararlar birçok Selefi grup tarafından desteklenmiş ve bu gruplar anayasa referandumunda "Evet" oyu vermiştir. Ancak bu, MK'nın uzun vadede her konuda Selefilerin desteğini alacağı anlamına gelmemiştir. Selefi hareketin siyasi kanadını oluşturan aktörlerin bu süreçte Mursi'yi desteklemelerinin en önemli

nedeni, devrim sonrası İslam siyasetinin ele geçirdiği iktidarın elde ettiği kazanımların Mübarek döneminin kalıntılarını yok edebileceği inanmalarıdır (Telci, 2013, s. 83).

Yapılan son eleştiri ise dış politikada karşılanamayan beklentilerdir. Kasım ayında İsrail'in Gazze'deki saldırılar için Hamas'ı takip etmesi ve İsrail arasında Kahire'de başarılı bir şekilde yürüten ateşkes müzakeresi dolayısıyla Cumhurbaşkanı Mursi fayda sağlamış olsa da, arka planında Amerika Birleşik Devletleri Katar ve Türkiye vardır. Öte yandan Mısır'ın Suriye'ye tepkisizliği Arap dünyasının bu en büyük ülkesine yönelik eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Mısır'ın pasifliği de Suriye'de her geçen gün kötüleşen durum karşısında Arap Birliği'ni harekete geçirememesi konusunda Mursi'ye yönelik eleştiriler arasında yer almıştır (Öztürk, 2018, s. 171). MK yönetiminin İsrail karşısındaki tutumunun beklendiği kadar sert olmaması, özellikle hükümete yakın bazı gruplar tarafından garipsenmiştir. Bununla birlikte Tel-Aviv yönetimine karşı daha katı politikalar izlenmesi gerektiği iddiaları gündeme gelmiştir. Öyle ki Kahire'nin İsrail'in yoğun taleplerinin ardından Gazze'ye açılan Refah sınır kapısı çevresindeki en büyük ekonomik faaliyet olan "tünelleri" yıkmaya yönelik saldırıları, geçimini bu işten kazanan Mısırlılar tarafından yoğun bir şekilde eleştirilmiştir. Aynı çerçevede, Sina'daki aşırı İslamcı gruplar üzerindeki baskının yoğunlaşması burada Selefi grupların tepkisini çekmiştir (Telci, 2013, s. 83).

Mursi'nin iktidar deneyimi, kelimenin tam anlamıyla gelecekteki gelişmelerin habercisi olmuştur. Ancak bu durum uzun sürmemiş ve İslam karşıtı laik taban ve uluslararası baskılar sonucunda ordudaki muhalif grup, Mursi karşıtı organize gösteriler düzenleyerek ülkede siyasi bir kaos ortamı yaratmayı başarmıştır ve medya desteğini arkalarına almışlardır. Ülkedeki ekonomik sorunlar ve şiddet, kasıtlı olarak Mursi yönetimiyle ilişkilendirilmiştir. Sonunda Mursi ve yönetimine, 3 Temmuz 2013'te askeri bir darbe ile yönetimden el çektirilmiştir (Nurbayan vd., 2020, s. 1036).

3.3. Müslüman Kardeşler'in Siyasal Meşruiyetini Kaybetmesi

MK'nın iktidara gelmeden önce, Mısır halkından birçoğu onun siyasi katılımının demokratikleşmesine ve normalleşmesine yol açacağına inanmıştır.

Fakat bu inanç, bu görüş zaman içinde değişikliğe uğramıştır. Değişikliğe uğramasının nedeni MK'nın bir dizi siyasi, ideolojik ve örgütsel veya davranışsal başarısızlıklarıdır. MK ayrıca gerçek güç dengesini, Mübarek sonrası sosyal ve politik gerçekleri okuyup buna göre hareket edememiştir. Siyasi olarak, MK'nın egemenlik hedefi, Mübarek sonrası geçiş dönemi boyunca ve hatta Kardeşler'e bağlı bir Cumhurbaşkanı'nın seçilmesinden sonra ülkede gerçek güç sahibi olan eski devletin kurumsal güç üslerini etkili bir şekilde yatıştırmada veya bunlarla yüzleşmede başarısız olmuştur (Khan, 2014, s. 77). MK'nın yöneticileri, 2011 ayaklanmasının Mısır toplumunda yarattığı köklü değişiklikleri de takdir edememişler ve ideolojik olarak siyasi ihtiyaçlara özen gösteren ve hem İslami meşruiyet hem de demokratik doğruluğa dayanan incelikli bir platform geliştirmeyi başaramamıştır. MK hareketinin, kardeşliğin meritokrasiden yoksun olan yapısı, katılığı, kapsayıcı ve şeffaf karar alamaması, hareketin hızla değişen siyasi manzaraya uyum sağlayamamasına katkıda bulunmuştur. Bu birleşik başarısızlıklar, kardeşliğin birçok Mısırlıya ileriye dönük yeni bir Mısır yönetiminin habercisi olmaktan çok eski sistemin bir kalıntısı olarak görünmesine neden olmuştur (Mustafa ve Yousef, 2013, s. 145).

2011'in başından 2013'ün ortasına kadar Mısır'daki MK, kapsayıcı bir demokratik geçişe öncülük edememiştir. MK, etkili reform politikalarının uygulanması için gerekli kaynakları, ağırları ve bilgiyi ortaya koyamamıştır. Bu başarısızlıklar, devletle olan karmaşık bir ilişkinin ve örgütün liderliği tarafındaki bir dizi taktik hatanın sonucunu doğurmaktadır. MK'nın siyasi katılımının grubun ılımlaşmasına yol açması için iki koşul gerekiyordu. İlk olarak, Mübarek sonrası Mısır, siyasi oyunun yeni kuralları üzerinde bir fikir birliğine ihtiyaç duymuştur. İkincisi, Kardeşlerin demokrasi, çoğulculuk, bireysel özgürlükler, vatandaşlık ve kanun önünde eşitlik ilkelerini benimseyerek ideolojik ve örgütsel bir dönüşüm geçirmesi gerekmektedir. Bu koşulların hiçbirini yerine getirilmemiştir (Khan, 2014, s. 77). 2011 sonrası siyasi alandaki belirsizlikler, büyük kurumsal değişiklikler için çabalayan siyasi aktörler ile statükoyu korumaya hevesli çok daha güçlü aktörler arasındaki çekişme, anlaşmaya varılamayan karmaşık bir siyasi alana dönüşmüştür. Ancak, grubun Mısır'ın 2011 sonrası seçilmiş kurumları üzerindeki hakimiyeti göz önüne

alındığında, MK'nın kendi siyasi başarısızlıkları göz ardı edilemez (El-Sharif, 2014, s. 3).

Mübarek'i deviren Ocak ve Şubat 2011'deki on sekiz günlük gösteriler boyunca, MK sloganlarına bakıldığında MK, protestolara İslamcı fikirlerin hakim olmadığını, daha çok özgürlük ve sosyal adalet gibi geniş hedeflere yönelik olduğu ifade etmektedir. Ayrıca diğer siyasi grupların ve hareketlerin göstericileri harekete geçirmede ve ayaklanmanın anlatısını yazmada etkili olduğunun da farkında olmuşlardır (Mustafa ve Yousef, 2013, s. 145). Mübarek'in düşüşünden sonra, Kardeşlerin siyasi hedeflerini yumuşatması akıllıca bir strateji olacaktı. Tüm siyasi ve ideolojik grupları temsil eden üyelerin yer aldığı, anayasa hazırlanması süreci, stratejiyi destekleyebilirdi. 2011 baharında devrim hala tazeydi ve ordu, polis, bürokrasi ve yargı da dahil olmak üzere eski rejimin destekçileri devlet kurumlarında çalışmaktaydı. O zamanlar, tüm siyasi ve ideolojik grupları temsil eden birleşik bir cephe oluşturulması, sivil-asker ilişkilerini dengeler, siyasi özgürlükler ve demokrasi ile ilgili daha iyi adımlar atılmasını sağlayabilirdi. İslamcılar, yeni anayasanın muhtemelen benimseyeceği İslami şeriat için sınırlı rolden memnun olmazlardı. Yine de hesaplanmış bir iktidar paylaşımı, seküler devrimci ve reformist grupları korkutmadan veya onları yabancılaştırmadan, sistemde İslamcılar için bir yer sağlayabilirdi (Khan, 2014, s. 77). Böyle bir strateji MK'nın rejimin iki yıl sonra meydana gelen baskılarından korumayı sağlayabilirdi. Kardeşliğin örgütsel ve halk güçlerinin devletle müzakerelerde aynı bir cepheyi desteklemesine izin verecek bir çalışma ortaklığı kurulabilirdi. Devletin demokratik doğası açısından, nihai sonuç büyük olasılıkla 2012 veya 2014 anayasalarından çok daha iyi olmayacaktır. Her durumda, askeri rejim kazanmıştır. Ama en azından bu süreç, 2011 başındaki hükümet karşıtı göstericileri bölemez ya da toplumu bu kadar kutuplaştıramamış olurdu. Dahası, MK değişim yanlısı devrimci ya da reformist olarak kalabilseydi, tehdit büyük ölçüde azalabilirdi (Mustafa ve Yousef, 2013, s. 146).

MK, Mübarek'in düşüşünden sonra siyasi yaklaşımını zaman kaybetmeden değiştirmiştir. Genel olarak İslamcılar ağırlıklarını, kendilerini seçilmiş kurumlar içinde lider güç haline getirmek için tasarlanmış bir seçim yolunun arkasına atmışlar

ve bu nedenle hem parlamentoda hem de cumhurbaşkanlığında yönetim yükünü üstlenmeye çalışmışlardır. Bu stratejileri, MK'yı askeri ve eski devletin diğer kurumlarıyla tek müzakereci güç yapmıştır. MK, yeni bir anayasa taslağını parlamento seçimleri sonrasında ertelemeye çalışmıştır (El-Sharif, 2014, s. 3). MK yöneticilerinin kendi gruplarına, hem halkın hem de devrimin temsilcisi olarak meşruiyet sağlayabileceğine inandıkları için anayasa taslağını geciktirmek istemişlerdir. Buna göre hem kardeşlerin hem de eski devletin desteklediği anayasa değişikliği referandumu 19 Mart 2011'de anayasa yazım sürecini yeni bir parlamentonun seçilmesinin ardından ertesi yıla ertelenmiştir. Geçmişteki hükümet başarısızlıklarının büyüklüğü ve MK'nın gerçek bir siyasi projeden yoksun olması göz önüne alındığında, Mübarek sonrası siyasi sistemin tüm sorumluluğunu gönüllü olarak almayı seçmesi siyasi yönden bir yarar sağlamamıştır (Khan, 2014, s. 77).

Grubun devrimci olmayan karakteri, ideolojisi ve örgütlenme türü ve seküler liberaller ve solcu elitlerin hakim olduğu bir anayasa yazma süreci tarafından bir kenara atılma korkusu da dahil olmak üzere birçok faktör, MK'nın siyasi taktiklerinde değişikliğe yol açmıştır. MK gibi muhafazakâr bir örgütün devletle müzakere etmesi MK'yi cesaretlendirilmiştir (El-Sharif, 2014, s. 4). Bu yol, kardeşlerin geniş İslamcı tabanının yatıştırılması ve grubun siyasi sistemdeki yerini sağlamlaştırması da dahil olmak üzere başlangıçta bazı taktik kazanımlar sağlamıştır. Daha sonra söz konusu durumlar bu kazanımlardan çok onlara daha büyük kayıplara mal olmuştur. Değişim aynı zamanda MK'nın 2011 ayaklanmasının anlamını küçümsemesinin bir sonucu olmuş ve MK siyasi kazanımlarını nasıl en üst düzeye çıkaracakları ve Mübarek sonrası siyasi alana nasıl hükmedecekleri ile meşgul olmuşlardır. Yaklaşımları Mısır'ın demokratik dönüşümü ve hatta kendilerinin uzun vadeli çıkarları üzerindeki etkileri olmuştur (Al-Anani, 2015, s. 536).

MK'nın çöküşü, sadece siyasi partisinin başarısızlığı değildi; örgütün büyük ideolojik projesinin başarısızlığını da temsil etmiştir. İdeolojik olarak, MK dört ana konuda başarısız olmuştur. Birincisi, MK'nın iktidara yükselişinin, kendine özgü İslamcılığın bir zaferi değil, koşullar değiştiğinde kolayca MK'ye karşı dönebilecek hesaplanmış güç politikalarından kaynaklanan siyasi bir yükselişi temsil etmesini

sağlamıştır. İkincisi, MK'nın İslamcı ideolojisi "İslami proje" için özgün, incelikli bir vizyon oluşturmada başarısız olmuştur. Üçüncüsü, grubun İslami meşruiyet iddiaları, liderlerinin aldığı belirli politika kararlarının aksine, grubun ideolojisi ile liderlik rolündeki performansı arasında bir boşluk yaratmıştır. Son olarak, MK'nın ideolojisinin temel bileşenleri demokratik olmadığı belirtilmiştir (Ashour, 2015, s. 12).

MK'nın siyasi zihniyeti, tiranlık rejimleri altında anormal baskı, işkence, dışlama ve zorunlu sürgün koşullarından etkilenmiştir. Bu etki nedeniyle sadece parti kadrolarına güvenir, diğerlerine güvenmez, her şeyden şüphelenir ve komploya şiddetle inanır olmuşlardır (Saleh, 2018, s. 173). Cumhurbaşkanı Mursi ve ÖAP, devrimci partilerden, özellikle de cumhurbaşkanlığı seçimlerinde onları destekleyenlerden geniş bir kesimin isteklerine dikkat etmemiştir. Bütün sorumluluğu tek başlarına üstlenmişlerdir. Mısır'ın geçtiği kritik zamanı dikkate almaları gerekirken önemsememeleri onları düşüşe geçmesine zemin yaratmıştır. MK ve ÖAP, iktidardaki Mısır'ın kaybedilmemesi gereken tarihi bir fırsat olduğuna inansalar da hedeflerine ulaşmak ve programlarını gerçekleştirmek için ellerinden geleni yapamamışlardır. Tarihsel yatırım yapma hevesi, özellikle bu dönemde, kolektif çalışmanın ve diğer taraflarla işbirliğinin önemini akıllıca düşünmemelerine neden olmuştur. Ayaklanmadan kısa bir süre sonra MK ve ÖAP, Mısır'da devrimci ortakları olanlardan bile çok sayıda destekçi bulmayı başarsalar da çok sayıda taraftarını kaybetmişlerdir. Politikaları ve muhaliflerinin onlara karşı sürekli planları, ülkelerinde çeşitli iç sıkıntılara neden olmuştur. Sonuç olarak da bu faktörler 3 Temmuz 2013'te askeri bir darbesine yol açmıştır (Masetti ve Diğerleri, 2013, s. 3).

Dış politika

Mısır, çeşitli kültürlerin kesiştiği ve dış politikasının coğrafi konumuna göre şekillendiği stratejik bir öneme sahiptir. Mısır konumu itibarı ile hem bir Arap devleti hem de bir Kuzey Afrika devletidir. Ayrıca Mısır Sina bölgesi dolayısıyla Filistin-İsrail çatışmasından doğrudan etkilenmektedir (Özkan, 2013, s. 399). Mısır'ın Arap kimliği sıfatını taşıması ve hem Akdeniz'e bakıp hem de Afrika'ya dayanması onun bu politikalarının şekillenmesinde önemli bir unsur olmuş ve hep bu üç kimlik arasında

dengeli bir politika izlemek zorunda kalmıştır. ‘Dış politika toplumların mevcut kimliklerinin uzantısı olarak değerlendirilirse, ancak bu kimliklerle ilişki içinde olduğu müddetçe canlı ve başarılı olurlar. Dolayısıyla Mısır dış politikasının her zaman için en temel sorunu Arap, Afrikalı ve Akdeniz üzerinden Batılı Avrupalı kimlikleri arasında tutarlı bir denge oluşturmak olmuştur’ (Özkan, 2013, s. 395). Bu üç kimliğin etkisi ile birlikte Mısır’da iktidara gelen her cumhurbaşkanının kendisine göre bir strateji izlemesi dış politikada zamanla ulusal çıkarlarda başarısızlık ve tutarsızlıklar meydana getirmiştir. Değişimler zaman zaman olumlu sonuç verse de söz konusu stratejiler kısa vadeli olup istenilen hedefe ulaşamamıştır. Mursi döneminde Filistin ve İran yürütülen dış politika olayları aşağıda ayrıntılı olarak incelenecektir.

Mursi dönemi Filistin dış politikası

Tarih boyunca Mısır, Arap-İslam kimliği anlayışıyla hareket etmiş, yıllarca Filistin sorununun hamiliğini üstlenmiş ve politikalarını ona göre şekillendirmiştir. Filistin meselesi, 1880’li yıllardan itibaren Yahudi göçmenlerin Filistin’e yerleşmeleri ve satın aldıkları topraklar üzerinde büyük koloniler oluşturmalarıyla başlamıştır (Yiğit, 2019, s. 391). Filistin meselesi Ortadoğu’da çözülmesi gereken en önemli sorunlardan birisidir. Bundan dolayı Ortadoğu ülkeleri dış politika stratejilerini belirlerken Filistin meselesini göz önünde bulundurarak hareket etmektedir. Mısır’ın Ortadoğu’da Gazze’ye komşu olması ve politikasını İslami çerçeve itibarı ile Arap halklarına göre şekillendirmesi boyutu Mısır’ın Filistin meselesine müdahalesini kaçınılmaz kılmıştır. Mısır’da ilk defa demokrasi ile 2012 yılında iktidara gelen Mursi, dış politikasında Ortadoğu’da etkisini genişletmek için çalışmalar yürütmüştür (Kazak, 2018, s. 144). Çünkü Mısır’ın Ortadoğu’daki lider kimliği, hakimiyeti ve tarihi geçmişi dolayısıyla Filistin meselesini çözmeden başarılı bir politika yürütmesi hiçbir zaman mümkün olmamıştır. Filistin meselesini; siyasal, sosyal ve dinsel olarak Ortadoğu’daki önemi açısından da ele alabiliriz. Nasıl ki 2003 yılında ABD’nin Irak işgali veya 2011 yılında yaşanan Suriye olayları Ortadoğu açısından büyük yankı uyandırdıysa Filistin Meselesi de en az onlar kadar önem arz etmiştir. Filistin sorunu günümüzde de hala siyasal açıdan ‘gölge sorunu’ olarak yerini korumaktadır (Özkan, 2014, s. 398).

Sosyal açıdan Filistin sorunu ele alındığında Mısır hükümetinin başarısı, İsrail'e bakış açısına ve politikalarına bağlı olmuştur. Furia ve Lucas'ın yaptığı çalışmanın da gösterdiği gibi; Arap kamuoyunun temel belirleyicisi olan Filistin sorunu, Araplar için hem 'son derece önemli' hem de kendi hükümetlerini değerlendirmek için ciddi bir 'litmus' testi görevi görmektedir (Özkan, 2014, s. 398). Çünkü Mısır sosyal, ekonomik ve kültürel olarak diğer Ortadoğu ülkelerine nazaran hep başat konumda varlığını sürdürmüştür, öyle ki Mısır'ın herhangi bir Arap ülkesi ile bağlantısı tüm Ortadoğu'yu etkilemiş ve dolayısıyla Filistin meselesini de onun çözmesi beklenmiştir.

1948 yılından itibaren Filistin sorunu özellikle Filistin-İsrail meselesinden ziyade, din eksenli Müslüman- Yahudi sorunu şeklinde lanse edilmeye başlanmıştır. Bunun sebeplerinden birisi de MK'nın ideolojileri ve o dönemde izlediği aktif siyaset anlayışıdır (Özkan, 2014, s. 400). MK'nın Filistin sorununa bakış açısı ve Filistin'i dış politikada her zaman desteklemesi onun ılımlılık düzeyini arttırmıştır. Örgütsel bir hareketin moderasyonunu uluslararası aktörler ve olaylarda şekillendirebilmektedir.

Arap Baharı süreci ile birlikte 2011 yılında gerçekleşen ayaklanma sonrası Ortadoğu'da özellikle Filistin konusu herkes için umut ışığı olmuştur. Yeni süreçte halkın talebi, Filistin'e yönelik tutumların olumlu yönde ilerlemesi görüşünde devam etmiştir. Özellikle de MK'nın iktidara gelmesi, Hamas'ın bölgede iletişim kurabileceği bir aktörün varlığı olması dolayısıyla Hamas'ın nüfuzunu arttırmasının yolu açılabilir şeklinde bir endişeye sebep olmuştur (Sınmaz, 2019, s. 25). Dinci kesimlere önceden beri yakınlığı ile bilinen MK'nın lideri Mursi de bu konuya yaklaşımını büyük bir titizlik içerisinde gerçekleştirmiştir. 3 Temmuz 2013 yılında gerçekleşen darbe sürecine kadar Mısır'ın Filistin politikası Gazze konusunda insani koridoru açık tutmak adına ve Hamas ve El-Fetih arasındaki müzakerelerine yardımcı olarak sürmüştür. Başkenti Doğu Kudüs olan bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasını isteyen Mursi, İsrail-Filistin müzakare süreçlerinde çoğu kez arabuluculuk görevini üstlenmiştir (Efegil, 2013, s. 25).

Mursi, Filistin meselesindeki hassasiyetine rağmen göreve geldiği andan itibaren diğer ülkelere olduğu gibi İsrail'e de karşı sert bir tutum sergilemeyerek bir denge siyaseti izlemiş ve ziyaretlerini gerçekleştirmiştir. Ancak İsrail'in 2012'de gerçekleştirdiği kanlı Gazze saldırısından sonra işin rengi değişmiştir. Bu saldırıdan sonra Mursi'nin Gazze'ye yapmış olduğu ziyaret Hamas ve MK işbirliği şeklinde algılanmıştır. Ordu Mursi'ye karşı sert yaptırımlar uygulamakla kalmamış, refah kapılarını kapatmış ve yönetime de el koyarak Mursi'ye karşı darbe gerçekleştirilmiştir. Mursi'nin İsrail'e karşı sert bir politika izleyememesi kimi zaman Filistin-İsrail arasında denge siyaseti izlemesi Mısır halkı açısından güvensizliğe neden olmuştur. Ancak, Mursi'nin geçmişten beri Filistin meselesine dinsel açıdan hassas yaklaştığını göz önünde bulundurursak, İsrail'e karşı benimsediği bu tutum da onun radikal anlayışını terk ettiğinin dolayısıyla da ılımlılığının arttığının kanıtı niteliğindedir.

Sonuç olarak; Mursi'nin Filistin meselesi konusunda dış politika hedefine ulaşamasa da bunu sadece Mursi'ye yüklemek yanlış olacaktır. Mısır'ın geçmişten beri süregelen siyasi, ekonomik ve sosyal durumu başta olmak üzere ordunun da ülkedeki imtiyazlı konumunu göz önünde bulundurursak bu meselenin kolay kolay çözülemeyeceği aşikardır. Sisi'nin 2013 yılından bu yana Filistin meselesini bir dış politika unsuru olarak görmekten ziyade, iç politikayla bağdaştırarak MK'nın Hamas'la yakın ilişki içerisinde olduğunu ortaya atmış ve bu durumda Mısır'ın güvenliğini tehdit ettiğini savunmuştur (Sınmaz, 2019, s. 27). Sisi yönetiminden bu yana Filistin'e karşı olumsuz tutumlar hala devam etmektedir.

Mursi dönemi İran dış politikası

Arap Baharı sürecinde ve sonrasında yaşanan gelişmeler bölge ülkeleri açısından dengeleri değiştirmiş ve devletler kendi çıkarları doğrultusunda politikalar geliştirmeye başlamıştır. Bu süreçte bölge ilişkileri yeni bir ivme kazanmıştır. İran İslam Devrimi'nin gerçekleşmesinin ardından iki ülke arasındaki kopma noktasına gelen ilişkiler 25 Ocak 2011 Devrimi'ne kadar kopuk bir şekilde devam etmiştir (Yorulmaz, 2013). Enver Sedat ve Mübarek döneminde de iyi gitmeyen Mısır ve İran

ilişkileri Mursi iktidara geldiği zaman daha ılımlı düzeyde devam etmeye başlamıştır. İran, Mübarek'in devrilişinden sonra İsrail ile arası bozulan Mısır ile yakın ilişki içerisinde olma gayretinde olmuştur (Doster, 2012, s. 49). Çünkü İran'ın güç hedeflerini gerçekleştirmesi için Arap ve İslam devletlerine yakın durması bölge dengeleri açısından önem arz etmektedir.

İran, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde ortaya çıkan gelişmeleri yakından takip etmiştir. Bölgede ABD karşıtlığının ortaya çıkması İran'ın bu coğrafi düzlemde daha rahat hareket edebilmesi ve başat konuma ulaşması niteliğinde bir fırsat yaratmıştır. Başlangıçta Tahran'ın 2010 yılındaki ayaklanmalara dair resmi söylemi 1979 İslam Devriminin bir uzantısı şeklinde olmuştur (Şahinoğlu ve Uygur, 2019, s. 52). Ahmadinejad devrim kutlamaları sırasında yaptığı konuşmasında Hüsnü Mübarek'in gidişini Amerika'nın güç kaybettiği yeni bir Ortadoğu'nun doğuşu olarak kutlasa da, ayaklanmalar sırasında bu devrime hiç atıfta bulunulmaması ve Tunus'taki en- Nahda Hareketi ve Mısır'daki MK gibi İslami partilerin de aralarında yer aldığı aktörlerin böyle bir ilişkiyi reddetmesi, İran'ın söylemini değiştirmesine neden olmuştur (Djalili ve Kellner, 2013, s. 21-22).

Muhammed Mursi, İktidara geldiği andan itibaren bağımsız bir dış politika izlemeye çalışmıştır. Bu süreçte İran'a samimi mesajlar vermesi, Mısır – İsrail ilişkilerinin de gerilmesini memnuniyetle karşılayan Tahran'da hemen karşılık bulmuştur (Doster, 2012, s. 49). Yıllarca ilişkileri kopuk olan iki ülkenin bu hamleleri bölge dengeleri açısından önem taşımaktadır Mübarek'in devrilmesinin hemen ardından 1979'dan sonra ilk defa İran savaş gemilerinin Süveyş'ten geçmesi, Mursi ve Ahmedinejad arasında karşılıklı ziyaretlerin peş peşe yapılması, dışişleri bakanları düzeyinde de bu ziyaretlerin tekrarlanması, 1979'dan sonra ilk defa İran'ın Mısır'a büyükelçi ataması, bir dizi ekonomik, ticari ve diplomatik anlaşmaların imzalanarak iki ülkenin yakınlaşmaya başlaması başta Suudiler olmak üzere Körfez ülkelerini tedirgin etmeye başlamıştır (Öztürk, 2018, s. 170). Ancak bu durum İran'ı bölgede yalnızlaştırma ve çevreleme amacı taşıyan ABD'nin de hoşuna gitmemiştir. Mısır'daki rejimin düşmesi ABD için en önemli müttefikinin yok olması anlamına gelmiş, Mısır-

İsrail eksenli dolayısıyla Mısır'ın Sünni Arap dünyasındaki nüfuzu ve İsrail ile coğrafik yakınlığı, İran'ın jeopolitik gücüne katkı sağlamıştır.

2011 yılında ABD'nin gerçekleştirdiği Irak ve Afganistan saldırıları da bölgedeki düşmanı İran'ın nüfuzunu artırmıştır. Çünkü Afganistan'da Taliban, Irak'ta ise Saddam'ın düşmesi İran'ın düşmanlarını azaltmış ve bölgede lider olma ihtimali daha da artmıştır. Mısır'ın İran ile yakınlaşmaya çalıştığı bu dönemde ise olaylar İran'ın elini güçlendirmeye başlamıştır. İran rejiminin Mübarek sonrası Mısır'dan temel beklentileri Filistin meselesinde sürdürdüğü Hamas karşıtı siyasetini yumuşatması ve kendisine karşı ABD ve Suudi Arabistan ile izlediği karşıt politikalarından vazgeçmesi şeklinde olmuştur (Şen, 2012, s. 22). İran'ın bu beklentilerine karşılık ilişkileri asıl belirleyici aktör Mısırdır. Mursi iktidar çalışmaları sırasında sık sık şeriata yönelik ifadeler vermiş, İran bundan güç alarak adımlarını daha da hızlandırmaya başlamıştır.

İran 1979'dan beri Şii mezhebini Ortadoğu'ya ihraç etme gayretinde içerisinde olmuş, bunu da Şii Hilali Projesi adı altında gerçekleştirmeye başlamıştır (Omar, 2016). Ancak iki ülkenin hemen yakın ilişki içerisinde olması mümkün olmamıştır. Çünkü iki ülke arasında mezhepsel farklılıkların da bulunması dolayısıyla, İran'ın Şii mezhebine bağlılığı Mısır'da Şiiliği yayma açısından bir tehdit oluşturmuştur. Bu durum Mısır'daki selefi grupların da tepkisine yol açmıştır. Buna karşılık İran'ın Mısır'a mezhep ihracı niyetiyle yaklaştığı yönündeki eleştiri ve iddialar ise Mısır'ı ziyaret eden bütün İranlı yetkililer tarafından sert bir dille reddedilmiştir (Yorulmaz, 2013). Ancak 2013 yılında Mursi'ye gerçekleştirilen darbenin ardından Tahran ve Kahire'de karşılıklı konsoloslukların açılması Sisi döneminde Mısır'ın Şii Hilali Projesine destek olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Görüldüğü üzere Mısır'ın Ortadoğu'daki stratejik konumu İran için hedeflerini gerçekleştirme açısından büyük önem arz etmiştir.

Mursi, 2012 yılının Ağustos ayında Tahran'a giderek Bağlantısızlar Hareketi zirvesine katılım sağlamıştır (Jaferi, 2015). Bu zirvede başlıca gündem maddelerinden birisi de Suriye meselesi olmuştur. Arap Baharı'nın yıkıcı sonuçları yıllarca Suriye'de

görülmektedir. Ülkede yaşanan iç savaş, başta Ortadoğu olmak üzere dünyayı derinden etkilemiştir. Esad rejiminin halkına uyguladığı acımasız yaptırımlar bazı bölge ülkelerinde tepkilere yol açmıştır. Suriye konusu Mısır- İran ilişkilerinde kilit bir öneme sahiptir. İran'ın Suriye'deki iç savaşta mevcut rejime destek vermesi, defalarca Suriye rejiminin meşruiyetini kaybettiğini dile getiren Mursi açısından büyük rahatsızlık yaratmıştır. Bu durum iki ülkenin ilişkilerinin normalleşmesini büyük ölçüde etkilemiştir. Gündeminde Suriye Krizi'nin çözümü, Nükleer enerji konusu ve İnsan Hakları konularına yer verilen zirvede bir konuşma yapan Mursi İran'ın faaliyetlerini yine sert bir şekilde eleştirerek konuşmasına şu sözlerle devam etmiştir:

"Zalim Suriye rejiminin karşısında Suriye halkının yanında olmak insanlığımızın ve imanımızın gereğidir, Suriye demokratik bir sisteme geçmelidir, ülke iç savaş ve bölünme tehlikesiyle karşı karşıyadır, bunu önlemek için Suriye muhalefetine birlik olması gerekir. Suriye'de kanın akması tüm dünyanın sorumluluğudur. Akan kan karşısında sessiz kalmak Suriye halkına dost olanlara yakışmaz. Somut adımlar atılmadıkça akan kanın durmayacağını idrak etmeliyiz."

"Filistin ve Suriye halkları özgürlüğü ve onuru için mücadele veriyor. Suriye devrimi zalim bir rejime karşı." MK, amacının İran ile ilişkilerini normalleştirmek olduğunu açıklarken, Mursi zirvede İran'ın barışçıl nükleer enerji hakkını savunduğunu beyan ederek ona destek vermiş ve ayrıca BM içinde yapısal reform çağrısında bulunmuştur (Agos, 2012). Bu toplantıya dünyanın dört bir tarafından ülkelerin de katılması İran'ın kendisini uluslararası alanda kendisini ispat etmesi açısından fırsat olmuştur.

Genel olarak Mısır-İran yakınlaşmasını, Mısır'ın devrimden sonra kaybettiği eski gücüne kavuşması için imkan sağlayacağı bir yol olarak görebiliriz. Mısır'ın bu süreçten sonra İran ile yaptığı ilk anlaşmanın turizm alanında yapılması ve Körfez ülkelerinden de ekonomik anlamda yardım alması dolayısıyla bu ülkeler ile İran'ı dengelemeye çalışması bunu somut bir örnek olarak göstermektedir (Yorulmaz, 2013).

İran, Mısır için yürütmekte olduğu dış politikası açısından önemli bir ülkedir. Mursi'nin İran'ı Suriye konusunda eleştirmesine rağmen İran olmadan Suriye sorununun çözülemeyeceğini dile getirmesi Mursi dönemindeki İran bağlılığını göstermiştir. MK'nın siyasi kolu Özgürlük ve Adalet Partisi'nden Abdül Muati Zeki İbrahim, İran'ın önemini şu sözlerle vurgulamıştır: “İran'ı dışarıda bırakamazsınız. Bu zekice olmaz. İran güçlü bir devlet. Bu nedenle Türkiye ile aynı stratejiyi izliyoruz: Tüm ülkelerle millî çıkarlar temelinde işbirliği yapılmalı” (Mısır dış politikasında rota değişiyor, Deutsche Welle Türkçe, 23 Eylül, 2012). Mısır böylelikle İran olmadan bir dış politika gerçekleştiremeyeceklerini bir kez daha göstermiştir.

Mursi'nin başa gelmesiyle müslüman kardeşler ve Hamas iş birliği

Mısır'da MK'nın ani yükselişi ve düşüşü birçok gözlemciyi, yorumcuyu ve politikacıyı şaşırtmıştır (Yesilyurt, 2020, s. 337). Hükümette kalma süreci bir yıl geçmeden, MK'nın yolu altüst olmuş ve gelecekleri belirsizleşmiştir. İktidarda aceleci kararlar almaları ve Başkan Muhammed Mursi'nin yetersiz ve zayıf liderliği onların düşüşüne zemin hazırlamıştır (Létourneau, 2016, s. 301). 11 Şubat 2011'de Hüsnü Mübarek'in devrilmesinden sonra MK, Mısır'daki kilit siyasi güçlerden biri olarak ortaya çıkmıştır. ÖAP, Ocak ayaklanmasının ardından ilk parlamento seçimlerini kazanmış ve parti başkanı Dr. Muhammed Mursi, Mısır'ın özgür ve demokratik olarak seçilen ilk başkanı olmuştur. Ancak, görevde yalnızca bir yıl kaldıktan sonra Mursi'ye karşı kitlesel protestoların patlak vermesinin ardından ordu, 3 Temmuz 2013'te darbeyle kontrolü ele geçirmiştir (Al-Anani, 2015, s. 527).

2011 öncesi, MK örgütlenmesini sürdürme, sosyal ve siyasi nüfuzunu artırma şeklinde iki temel hedefle meşgul olmuştur. Öyle ki Mübarek'in uzun süredir devam eden rejiminin acımasız baskılarına rağmen her iki hedefi de gerçekleştirmeyi başarmıştır (Al-Anani, 2015, s. 528). 1980'lerden beri MK, Mısır'ın her yerinde, şehirlerde ve kırsal bölgelerde çeşitli tıbbi hizmet klinikleri, eğitim merkezleri ve İslami okullar oluşturarak sosyal ağını genişletmiştir. Mübarek'in 1980'lerin sonundaki ekonomik politikası yüzünden ezilen ve hayal kırıklığına uğrayan birçok Mısırlı, MK'nın sosyal ve ekonomik hizmetlerine sığınmıştır. Şaşırtıcı olmayan bir

şekilde, örgütün sosyal seçim bölgesi 1980'ler ve 1990'lar boyunca katlanarak büyümüş ve bu daha sonra hareketin siyasi ve seçimsel kazanımlarını artırmasına yardımcı olmuştur (Clark, 2004, s. 941).

MK'nın iktidara yürüyüşü ne kolay ne de zahmetsiz olmuştur. MK, 80 yıldan fazla bir süre siyasi iktidarlara direnmek zorunda kalmış, aynı zamanda manevra yapmak ve oyunun yeni kurallarına boyun eğmek zorunda kalmıştır. Ocak ayaklanması sırasında MK, diğer siyasi güçleri ve Batı'yı kışkırtmamaya veya yabancılaştırmamaya özen göstermiştir. Örneğin MK, seçildiği takdirde Mısır'da İslami hukuku dayatmayacağını duyurmuştur (El-Sharif, 2014, s. 9). İhvan ayrıca, Mübarek'in düşmesinden sonra korkuları yatıştırmak için Mısır'ın yönetiminde gözü olmadığını tekrar tekrar vurgulayan kendini sınırlama stratejisi benimsemiştir. Mübarek'in Başkanlık görevinden alınmasından birkaç gün önce, MK bunu duyurmuştur. Planlanan cumhurbaşkanlığı seçimlerine aday göstermeyerek ve sınırlı siyasi hedeflerini vurgulamak için "hakimiyet değil, katılım" sloganını benimsemiştir (Khan, 2014, s. 79). 19 Mart 2011'de MK, parlamentodaki sandalyelerin yalnızca % 30'una itiraz edeceklerini söylemiştir. Ancak zamanla MK hareketi destek kazanınca siyasi emellerini dizginleyememiş ve Meclis koltuklarının %50'sinden fazlasına itiraz etmiştir. Başkan adayı çıkarmayacağız demelerine rağmen başkan adayı göstermiştir. MK örgütündeki bu değişiklikler, bir "devrim tehdidi" olduğu iddialarını haklı çıkararak birçok soru ve endişeyi gündeme getirmiştir (El Shamy, 2017, s. 64).

MK örgütü Mısır'ın ve dolayısıyla tüm bölgenin zamanla karşı karşıya olduğu bir güvenlik tehdidi haline gelmiştir. MK Ortadoğu'daki sıkıntıların Hamas veya Hizbullah gibi İslamcı aktörlerden değil, daha çok ABD, İsrail gibi düşman dış güçlerle işbirliği yapan otoriter rejimlerden kaynaklandığını iddia etmiştir. Onlara göre mücadele milliyetçilik ile İslamcılık arasında değil, İslam dünyası ile Batı arasında olmuştur. MK, Hamas ve Hizbullah'ın şiddet içeren faaliyetlerini, yabancı saldırılar veya Filistin'in işgal edilerek kışkırtıldığı için meşru görmüştür. Bu meşrulaştırmanın üç kaynağı vardır (Monier ve Ranko, 2013, s. 113). Birincisi müslüman topraklarına yapılan bir saldırı durumunda savaş (cihat) emredecek şekilde yorumlanabilen İslam öğretileri, ikincisi bir ülkenin toprakları üzerindeki egemenliğini ve savunma hakkını

koruyan uluslararası yasalar ve anlaşmalar, üçüncüsü silahlı direnişi destekleyen halkın iradesidir (Monier ve Ranko, 2013, s. 113).

MK'nın iktidara gelmesi ile birlikte Filistin meselesinin gidişatının Filistinliler lehine değişeceği inancı doğmuştur. Buna göre Mısır'ın Filistin meselesi kapsamında İsrail'e baskı yapması beklenmişti. MK ile Hamas arasında uzun süredir devam eden yakın işbirliği bu beklentinin en önemli nedeni olarak gösterilmiştir. Nitekim Mısır'ın yeni Cumhurbaşkanı Mursi, 30 Haziran 2012'de Filistinlilerin yasal haklarını desteklediğini açıklamış ve 26 Temmuz 2012'de Gazze ablukasının sonunda Filistin Devlet Başkanı İsmail Haniye ile görüşmüştür. Filistin'deki direnişin sembollerinden biri olan Hamas ile ilişkiler, Mısır siyasi sisteminin ve dış politikasının İslamlaşmakta olduğu algısına yol açmıştır. Hamas'ın uzun yıllardır Suriye'de bulunan siyasi bürosunun Kahire'ye taşınması bu yöndeki iddiaları güçlenmesine neden olmuştur (Şahinoğlu ve Ateş, 2017, s. 120). Ayrıca bu süreçte Mursi'nin 1979'dan sonra Mısır cumhurbaşkanı olarak Tahran'a yapmış olduğu resmi ziyareti dikkat çekmiştir. İran'ın dini lideri Ayetullah Ali Hamaney, protesto ve gösteriler sonucunda Mübarek rejiminin devrilmesinin ardından, "Bu, İslam Devrimi ile başarılan büyük İran ulusunun bugün (Mısır'da) kendini gösterdiği İslami uyanıştır" şeklinde açıklama yapması, Mursi'ye karşı şüpheler uyandırmasına sebep olmuştur. Bu ifadeler bazı çevrelerde korku yaratırken; Mübarek'in devrilmesinin hemen ardından, İran'ın savaş gemileri 1979'dan sonra ilk kez Süveyş'ten geçmesi, Mursi ile Ahmed-i Nejad arasında karşılıklı ziyaretler yapılması ve bu ziyaretler ilk kez 1979'dan sonra dışişleri bakanları düzeyinde tekrarlanması MK'ye olan şüpheleri tetiklemiştir. İran'ın büyükelçi ataması, bir dizi ekonomik, ticari ve diplomatik anlaşmanın imzalanması ve iki ülkenin yakınlaşmaya başlaması bazı ülkeleri endişelendirmiştir. Körfez basını, Mursi yönetimi ile İran arasındaki yakınlaşmayı haftalarca gündeme getirmiştir. Bu yakınlaşma Batı tarafından pek hoş karşılanmamıştır (Öztürk, 2018, s. 170). Bunun sebebi ise Suudiler ve Körfez ülkelerinin MK'ı iktidara gelmesinden ziyade ezelden beri kendi otoriter rejimlerine karşı tehdit görmeleridir.

3.4. Mursi'ye Yapılan Askeri Darbe (3 Temmuz 2013)

Muhammed Mursi göreve başladığı ilk andan itibaren kendisini yargı, ordu ve muhalefetten oluşan bir çatışma içinde bulmuştur. Mısır'daki siyasi kriz, siyasi krizin tetiklediği ekonomik sorunlar ve toplumsal çalkantı, MK'ye karşı yapılan gösterilerin kısa sürede etkilerini derinleştirmiştir. Özellikle 25 Ocak devriminden sonra Mursi hükümetinin temel sorunları; ülkede yaşanan güvenlik sorunu, ekonomik kargaşa ve muhalefetin iktidarı düşürmek için kirli oyunları ile mücadele etmek zorunda kalmış ve Mursi, seçilen parlamentonun aldığı karar ve eylemleri Mübarek döneminden yargı sisteminden korumak için çeşitli tedbirler almasını gerektirmiştir. Bunlardan en önemlisi Mısır başsavcısının emekli olması ve yerine yenisini atamasıydı. Bunu başarmak için Kasım 2012'de açıklanan anayasa bildirgesi yargıda ciddi muhalefetle karşılaşmış ve Mısır'daki siyasi ortam için ciddi sonuçlar doğurmuştur (Güvenilir, 2016, s. 146).

25 Ocak 2011'de olduğu gibi, 25 Ocak ayaklanmalarının ikinci yıldönümünde düzenlenen geniş çaplı gösterilere polisler müdahale etse de 26 Ocak'ta meydanlar yeniden dolmaya başlamıştır. Önceki gün halk ve güvenlik güçleri, Mursi yönetimine karşı sivil itaatsizlik başlatmışlardır (Somuncuoğlu, 2019, s. 277). 25 Ocak'ın ikinci yıldönümünün MK ve muhalefet tarafından iki farklı şekilde görülmesiyle kutuplaşma daha belirgin hale gelmiştir. Her iki taraf da Tahrir'in "ekmek, özgürlük, sosyal adalet" talebini sloganlarla tekrar etmişlerdir. MK, temel ekonomik sorunların ciddi bir krizin habercisi olduğunu bilerek, "Mısır'ı birlikte yeniden inşa ediyoruz!" söylemlerine yer vermiştir. Muhalefet gruplarının sloganıyla hizmet kampanyası başlatırken, "ekmek, özgürlük, sosyal adalet" taleplerini yerine getiremeyen ve ülkenin "Kardeşlik" politikasına sıkışıp kalan MK'ye karşı protesto çağrısında bulunulmuştur (Somuncuoğlu, 2019, s. 278). İki ay içinde devam eden isyanlarda protestocular iki gruba ayrılmıştır. Bazı protestocular bir "ulusal kurtuluş hükümeti" kurulmasını ve cumhurbaşkanlığının yeniden seçilmesini talep ederken, diğer grup Mursi'ye karşı askeri darbe çağrısında bulunmuştur (Telci, 2013, s. 83). Muhalefetin milyonları sokaklara dökerek güce sahip olmasına rağmen merkezi bir siyasi irade ve iktidar gücü yaratamaması, halkın bazı kesimlerince ordunun müdahalesini desteklemeye yol

açmıştır. Ağustos 2012'de Mursi' nin yaptığı değişiklik, orduyu sivil yönetime entegre etme yolunda attığı bir adımdır ancak bu Sisi liderliğindeki yeniden yapılanmaya karşı ılımlı duruşu, ordunun gölge yönetim rolünü sürdürmesine neden olmuştur (Saleh, 2018, s. 173). İlerleyen aylarda gösteriler işçi grevlerinin yoğunluğuyla geçmiş, özellikle şubat ayında başlayan eylemlerinde orduya darbe çağrıları artmıştır. Ordu bir kez daha halkın gözünde, bu kez Mursi yönetimine karşı "kurtarıcı" olarak görülmesine neden olmuştur (Somuncuoğlu, 2019, s. 278).

28 Haziran'da İsyen Hareketi'nin çağrısıyla Mursi karşıtı gösteriler başta Kahire olmak üzere birçok şehirde kalabalıklar yaratmıştı. Darbenin sivil tarafı olarak hareket eden İsyen Hareketi, Mursi'ye istifa etmesi için iki gün vermiş ve istifa etmemesi halinde ordu ve yargı kurumlarını çağıracağını beyan etmişti. İsyen Hareketi'nin açıklamalarına göre Mursi'nin istifasını isteyen yirmi iki milyon kişinin imzaları toplanmış, Mursi, milyonların protestolarının ardından, göreve başlamasının birinci yıldönümü olan 30 Haziran'da istifaya çağırılmıştır. 30 Haziran gibi sembolik bir günde ve meydanları yaklaşık on altı milyon insanın doldurduğu meydanda Mursi rejiminin meşruiyeti büyük bir darbe almış ve arka planda duran orduya alan açmıştı. Ordu, Mursi hükümetine bir ültimat vermiş ve protestocular arasındaki "farklılıkları çözmek" için kırk sekiz saat süre tanımıştır (Somuncuoğlu, 2019, s. 279).

Liberal, sol, laik ve eski diktatörlük rejim taraftarlarının halkı kışkırtarak başlattıkları Tahrir eylemlerinin sonuç vermeyeceğini anlayan Batı ve ABD destekli ordu kendi işini yapmaya karar vermiştir. Sözde Mursi'ye, 48 saat içinde muhalefet ile uzlaşmak için süre vermiştir. 48 saatin sonunda Abdulfettah Sisi liderliğindeki ordu, Mısır'ın birçok yerinde olağanüstü hal ilan etmiş ve fiili bir darbeye Mursi'yi iktidardan uzaklaştırmıştır (Güvenilir, 2016, s. 148).

Muhammed Mursi'nin devrilmesinden sonra iktidarı ele geçiren askeri destekli rejim, MK'yı acımasızca bastırmış, taraftarları tutuklamış, onlar aleyhine açılan davaları yürütmüştür. Gösterileri ve yürüyüşleri zorla dağıtmıştır. 14 Ağustos'ta, güvenlik personeli, Kahire'deki Rabaa al-Adawiya ve El Nahda Meydanlarında Mursi yanlısı oturma eylemlerini zor kullanarak bastırmış, yaklaşık 1000 kişinin ölümüne

sebebi olmuştur (Reda, 2014, s. 61). Rabaa'daki olaylar, İslamcılar ile rejim arasında giderek şiddetlenen çatışmaların bir parçasıydı: Binlerce İslamcı ve yüzlerce güvenlik personelinin ölümüne neden olan çatışmalar, MK'nın yöneticileri ve mahkemeler tarafından idam cezasına çarptırılmış birçok destekçisi hapishaneye konulmuş ve binlercesi Mısırdan kaçma durumunda kalmıştır. Rejimin darbeyi takiben MK'ye karşı uyguladığı şiddet, İslamcıların Mısır'daki eski devlete karşı varoluşsal bir savaşa girdiklerine olan inancını güçlendirmişti. Şiddetin ölçeği önemli ölçüde arttıkça, Kardeşlerin rıza gösterme olasılığı giderek zayıflamıştır (El-Sherif, 2014, s. 4).

Mursi, göreve gelmesinden bir yıldan fazla bir süre sonra, ülkedeki kargaşayı ve gösterileri bahane olarak kullanan ordu tarafından devrilmiştir. Mısır yönetimi tarafından terörist ilan edilen MK'nın üst yönetimi tutuklanmış ve büyük bir kısmı idam edilmiştir. Darbeyi gerçekleştiren Milli Savunma Bakanı Orgeneral Sisi ise ülkenin 6. Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Sisi yönetimi, bugün MK'nın hem Mısır'daki teşkilatına hem de uluslararası bağlantılarına zarar vermek için yoğun baskı uygulamaya devam etmektedir (Aksakal, 2015, s. 78).

Demokratik yollarla iktidara gelen ÖAP başkanı Mursi ve diğer yöneticilerin politikaları, MK'nın uzlaşmaz tavrı, İhvan hareketinin anayasal olarak yasaklanmasına ve yeraltına çekilmesine Mısır tarihine demokrasi adına utanç olarak geçecek olaylara, binlerce insanın ölümüne, kovuşturmayla ve hapis cezasına yol açmıştır. Mısır halkının kışkırttığı demokrasi baharı, siyasi hatalar sonucu beklenmedik bir şekilde sona ermiş ve ülke belki bir yüzyıl geriye çekilmiştir. MK, siyasi deneyimsizlik nedeniyle devrimle gelen demokratik kazanımları koruyamamıştır. Demokratik olmayan güçlerin ülke siyasetine hakim olmasını engelleyememiştir (Öztürk, 2018, s. 177).

Sonuç olarak, hareketin siyasi sisteme dahil olması, demokratikleşmesine ve ılımlaşmasına yol açmamıştır. Bunun yerine, Mısır toplumundaki siyasi fikir birliğinin eksikliği, MK'nın ideolojik ve örgütsel bir dönüşüm sürecinden geçme konusundaki isteksizliği ile birleştiğinde, grubun demokratik potansiyelinin oluşmasını engellemiştir (Bekaroğlu, 2017, s. 6). MK'nın İslam'ı savunan meşru, demokratik bir parti iddialarının altını oymuş ve örgütün yapısal açıkları büyük ölçüde güvensizliğe

yol açmıştır. MK'nın yöneticileri, güçlü eski devleti yatıştırmada önemli elitleri ve diğer siyasi aktörleri kazanamaması nedeniyle savunulamaz hale gelmiştir (Attallah, 2017, s. 193). MK'nın seçim zaferlerini sürdürülebilir siyasi kontrole dönüştürmedeki başarısızlığı, İslami geleneğin politikada egemenlik olasılığını etkili bir şekilde ortadan kaldırmıştır. MK'nın düşüşü Mısır'daki Siyasal İslam'ın sonunu göstermese de, bazılarının "İslam çözümdür. Her sıkıntıyı halleder" şeklindeki düşüncenin ütopyik kalmasına sebep olmuştur (El-Sherif, 2014, s. 18).

SONUÇ

Bu çalışma, MK'nın politik sisteme dahil olması, Mısır siyaseti özelinde 2010 Arap Baharı sonrasında yaşanan olaylar çerçevesinde analiz edilerek yazılmıştır. 20. yy İslamcılarının İslamcı ideolojilerini sisteme entegre etmeye çalıştığı bir yüzyıl olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerek Ortadoğu'da gerekse Mısır'da en nüfuzlu ve ses getiren İslami hareket olan Müslüman Kardeşler, siyasal İslam'ın kısa sürede önemli aktörlerinden biri haline gelmeyi başarmıştır. Mısır'ın İsmailiye kentinde kurulan Müslüman Kardeşler hareketi ilk kurulduğu zamanlarda sosyal yardım faaliyetleri kapsamında yardım politikaları ile kurumsallaşırken daha sonraki yıllarda ise benimsemiş politika ve ideolojilerini değiştirerek siyasete dahil olmaya çalışmıştır. Çalışma Müslüman Kardeşler'in rolünü anlamak ve açıklamak suretiyle sisteme dahil olmak için zamanla geçirmiş olduğu tartışmalı davranışsal ya da ideolojik dönüşümleri Siyasal İslam bağlamında ele almıştır.

Bilindiği üzere “ekmek, özgürlük, adalet” sloganlarıyla, demokrasi, işsizlik vb. gibi sorunların çözülmesi sebebiyle Tunus'ta başlayan ayaklanma, kısa süre sonra Mısır'a da sirayet etmiştir. Mübarek iktidarının baskıcı, dışlayıcı ve otoriter tutumundan rahatsız olan halk 25 Ocak 2011'de Tahrir Meydanında gösteriler düzenlemiştir. Tezin bir sonucu olan Mısır'daki demokrasi sorunsalı Mübarek'in iktidardan inişinin ardından demokratik yollarla seçilen bir liderin geçmişten gelen katı ideolojilerini ılımlılaştırarak sisteme neden dahil veya entegre olamayışı ve başarısızlığın arkasındaki nedenler, ılımlılaşma ve Dahil olma teorisi bağlamında ele alınmıştır. Bu açıdan “ılımlı İslam” anlayışının ortaya çıkışını 11 Eylül Saldırıları ve 2003'teki Irak'ın İşgali olayları doğrultusunda düşünebiliriz. 11 Eylül Saldırıları ile birlikte ABD, Radikal İslami gruplara karşı hedef olmuş, Ortadoğu'daki gücünü bölgeye müdahale ederek göstermeye başlamıştır. ABD'nin ekonomik anlamda bir dünya gücü olması dolayısıyla bölge ülkeleri büyük bir endişeye kapılmıştır. Bununla birlikte Türkiye'de ılımlı İslam'ın başarısındaki etkisiyle de, Mısır'daki radikal İslami ideolojilere sahip olan birtakım gruplar, söylemlerini ılımlılaştırmaya, yumuşatmaya ve demokrasi olgusu ile özdeşleştirme eylemi içerisine girmeye başlamışlardır. Ancak belirtmeliyiz ki Müslüman Kardeşler, Ocak Devriminde kilit bir role sahip olsa da

izlediği yanlış politikalar, ideolojileri ile davranışlarının uyuşmaması ve Mursi'nin iktidarı devraldığında bitmiş bir Mısır'ı toparlamaya çalışması onun başarısız olmasının iç etkenlerindendir. Ve bu iç etkenler sadece din ile alakalı bir durum olmamıştır.

Mursi'nin iktidara gelişinin ardından Ortadoğu'ya demokrasinin gelme inancı Mısır halkı için büyük bir umut olmuştur. 1990'lı yıllardan beri demokrasiye ağırlık veremeye başlayan Mursi ülkenin istikrara kavuşması için elinden geleni yapsa da zamanla diktatörlleşmesi halkın güvenini kaybetmesine neden olmuştur.

Ortadoğu darbelerin en fazla yaşandığı coğrafyadır. Biliyoruz ki bir ülkede darbe ne kadar fazla ise o ülkenin demokratik olması o kadar imkânsızdır. Bölgede askeri darbeler zamanla bölgenin kronik bir problemi haline gelmiştir. Bu durumu Charles Taylor 'balayı etkisi'(The Honeymoon Effect) kavramı ile açıklamaya çalışmıştır. Ona göre Ordular, darbeden belli bir süre sonra sivillerin yetersizliklerine karşı gösterdikleri toleransa son verirler (Şahinoğlu ve Ateş, 2017, s. 107). 1952 yılında Mısır'da yaşanan askeri darbe bunun en somut örneğini oluşturmaktadır. Bununla birlikte bir ülke ordu/ askeri vesayet altında yönetiliyorsa söz konusu ülkede otoriter rejim hakimiyeti söz konusudur. Mısır'ın demokratikleşememesin en büyük nedeni ordu faktörüdür. Ordunun bu nüfuzu 1952 darbesi ile başlamakla birlikte, darbe Mısır ordusunun kurumsal çıkarlarını hem siyasi hem de ekonomik olarak güvence altına almış ve orduyu Mısır'ın başat aktörü haline getirmiştir. Görüldüğü üzere, hem 25 Ocak 2011 hem de 3 Temmuz 2013'te Sisi tarafından gerçekleşen darbede ordunun amacı geçmişten bu yana vesayetçi konumunu sürdürmektir. Ordu faktörü, Mısır'da her dönemde demokrasinin gelişmemesinin ve ülkenin istikrara kavuşamamasının en önemli nedenlerinden birisidir. Ülkeyi kendi çıkarları doğrultusunda yönetmek istemesi başka bir iktidarın geçişine izin vermemesi ya da kısıtlı olarak izin vermesi nedeniyle her türlü kontrol ve manipüle teşebbüslerine her zaman hazırlıklı olduğu görülmektedir.

Müslüman Kardeşler katı İslami kurallarını, ılımlılaştırmış ama modern demokrasi anlayışını tam olarak kavrayamadığı için ve bunun yanında zaten iktidara

geldiğinde ülkede çökmüş olan bir yapının hamiliğini üstlendiği için başarısız olmuştur. Diğer yandan hareketin tarihsel geleceğinin mihenk taşı oluşturan katı radikal, şeriatı dayalı ideolojisini ne kadar da değiştirmeye çalışsa da iktidara geldikten sonra göstermiş olduğu baskıcı ve otoriter tutumları sebebiyle bu gerçek olmamıştır. Eğer Mursi ordu ile uzlaşma içinde olmasaydı ve halkın istekleri doğrultusunda demokratik bir anlayışla medyanın da desteğini alarak yönetime devam etseydi başarılı olur muydu? Bilemeyiz, ancak Mısır'ın kısmi olarak ekonomik liberalleşmesinin yanında siyasi olarak da liberalleşebilseydi iktidarda kalmaya devam edebilirdi. Ekonomik anlamdaki liberalleşme de sınırlı kalmakla beraber yine bir varsayım olarak ekonomi ve siyaset faktörü halkı memnun edecek düzeyde olsaydı, demokraside gelişebilirdi. Müslüman Kardeşler'in ılımlılığı ideolojik anlayıştan çok davranışsal olarak taktik stratejisi çerçevesinde kalmıştır.

Ortadoğu'da tarihten bu yana hep demokratik açılımlar gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Emperyalist ülkeler bölgeyi demokrasi konusunda her fırsatta eleştirse de, Ortadoğu'ya demokrasinin gelmemesinin en büyük sebebini oluşturmaktadır.

Davranışsal ılımlılık, siyasi çoğulculuk durumuna dayanarak, MK'nın bu prensibi kabul etmekte uzun bir yol kat ettiğini ortaya koymaktadır. Diğer siyasi güçlerle işbirliği, özellikle devrim sonrası dönemde zor olsa da, genel olarak MK'nın diğer partilerin varlığını kabul ettiği ve çoğulcu siyasi uygulamalara kendini adanmış olduğu inkar edilemez. Ancak ideolojik ılımlılık koşulları, kadınların siyasi yaşamdaki konumu ve siyasetteki şeriatın konumu, içerme düzeyindeki artışa göre MK düşüncesinde ılımlılık düzeyinin değişmediğini göstermektedir MK düşüncesinde kırmızıçizgilerin varlığına ilişkin sonuca paralel olarak, Mısır'da da kadınların cumhurbaşkanlığı ve dinin siyasetteki rolü hala kırmızı çizgiler gibi görünmektedir. Dahil olma-İlamlılaştırma kuramının uygulanmasından MK vakasına kadar, kuram beklentisinin yerine getirilmediği ortaya çıkmıştır. Dahil etme düzeyindeki bir artış, değişmeyen bir ılımlılık düzeyiyle sonuçlanmıştır. Ancak bu, Dahil olma-İlamlılaştırma kuramının ılımlılığın oluşumunu açıklamada alakasız olduğu anlamına gelmemektedir. Bir partinin siyasi sisteme dahil edilmesi, ılımlılığın ortaya çıkışını

veya yokluğunu açıklamaya yeterli değildir. Bu nedenle, dahil olmanın ılımlılığın gerçekleşmesi için gerekli bir koşul olduğu ancak yeterli olmadığı söyleyebiliriz.

Mübarek'in ayrılışından sonraki dönemde, devrimden önce olduğu gibi, MK siyasi çoğulculuk ilkesinin önemini vurgulamıştır. Bu, yüksek bir dahil olma düzeyini gösterir. Ancak uygulamada MK'nın ideolojik farklılıkları bir kenara bırakıp ülkenin çıkarları doğrultusunda diğer güçlerle birlikte çalışmakta güçlük çektiği görülmektedir. MK'nın çıkarları ülkenin çıkarlarından daha önemli görülmekte olduğundan, buradaki genel dahil olma seviyesi orta seviye olarak nitelendirilmelidir.

Dahil olma- ılımlılaşma kuramında göz önünde bulundurulması gereken ilk iki faktör örgütsel faktörler ve dahil olma düzeyinin MK'nın iç dinamikleri üzerindeki etkisidir. Bunlar: Örgütsel rekabet ve İç demokrasidir. MK, içindeki örgütsel faktörler ve muhafazakar kanadın reformist kanadın üzerindeki önceliği, MK'nın halkla tam anlamıyla etkileşime girme ve dolayısıyla ideolojik önermelerini değiştirme yeteneğine son vermiştir. Dolayısıyla reformist / siyasi hareketin halkla, öğrenci sendikalarında, ve parlamentoda etkileşimi ve katılımı, davranışsal ılımlılıkla sonuçlanmıştır. Ulusal ve uluslararası faktörlere bağlı olarak, bir kanat diğerinden daha baskın hale gelmiştir. Mübarek rejimi, 1980'lerin başında ve 11 Eylül olaylarının sonrasında olduğu gibi, ulusal veya uluslararası baskı altında siyasi sistemi liberalleştirmeyi amaçladığında, reformist orta kuşak üyeleri ön plana çıkmıştır. Ancak rejim askeri hakimiyetini yoğunlaştırdıca muhafazakar kanat liderliği geri almıştır. Devrim sonrası dönemde olduğu gibi rejimin baskıcı etkisi azaldığında bile, muhafazakâr kanat hâlâ önderliği elinde tutmuştur ve reformist kanadın önde gelen isimlerinin MK'dan ayrılmasını kaçınılmaz kılmıştır. Dolayısıyla MK vakası, bir hareketin üniter bir aktör olarak ele alınmaması gerektiğini vurgulamaktadır.

ılımlılığın meydana gelip gelmediğini belirlemeye yardımcı olabilecek ikinci değişken ise hareketteki iç demokrasi faktörüdür. MK hareketinin de vurguladığı gibi, artan bir dahil olma düzeyi, eğer hareketin iç örgütlenmesinde bir değişikliğe eşlik etmiyorsa, ılımlılık düzeyinde bir artışın meydana gelmesi beklenemez. Dolayısıyla, daha kapsayıcı bir siyasi sistemde, demokrasi partinin kendi içyapısına ulaştığında

partilerin ılımlı olma olasılığı artacaktır. Baskıcı siyasi iklim nedeniyle üyeler, örgütün hayatta kalması için daha fazla uyum sağlamaya ve liderlerin çizgisini takip etmeye isteklidir. Siyasi arenada MK'ya bir alternatifin varlığı, iç örgütlenmeden mutsuz olanların ayrılmasını tetiklemiş ve MK'nın tutarsızlığını baskı altına almıştır. Dahası, MK'nın içindeki demokrasi eksikliği, muhafazakar grubun önceliğinin sağlamlaşmasına katkıda bulunmuştur. MK'nın hiyerarşik yapısı ve içselleştirdiği normlar ve değerler, MK ideolojisinden başka bir ideolojinin ortaya çıkmasını engellemiştir. Bu nedenle, kararların yukarıdan aşağıya alındığı ve üye tercihlerinin toplamının dikkate alınmadığı hareketlerin hiyerarşik yapısının, dahil olma düzeyi yüksek olsa bile ılımlılığa engel olması kaçınılmaz olmuştur. Bunun yanında yerleşik bir ideolojiye sahip olan MK'nın ılımlılığı ideolojik düzeyden çok davranışsal yani taktiksel düzeyde kalmış, bunu da iç ve dış aktörler şekillendirmiştir.

MK sisteme dahil edilmese hatta baskı görse dahi, sisteme dahil olma arzusu ılımlılaşmasına yol açmıştır. Mursi döneminde tek yıllık iktidar süreci bize bu ılımlılaşmanın davranışsal mı yoksa ideolojik mi olduğu konusunda bir fikir vermekle birlikte, Mursi'nin baskıcı ve otoriter tutumu başta olmak üzere siyasal meşruiyetini kaybetmesinde temel problem ılımlılaşmasının taktiksel yani davranışsal olmasıyla alakalı gibi görünmektedir. Ayrıca MK'nın başarısız oluşu moderasyonun taktiksel boyutunu ön plana çıkartmıştır. Fakat ordunun demokratik seçimler sonrası dahi sistem üzerindeki gölgesi, aslında MK'nın sistem tarafından hala kısıtlanmaya devam ettiğinin önemli bir göstergesidir. Bu yüzden MK bir yıllık iktidarı boyunca eski sistemin kalıntılarından tamamen bağımsız bir politika izleyemediği için aslında ılımlılaşmanın davranışsal mı ideolojik mi olduğu konusunda bize net bir sonuçta verememektedir.

KAYNAKÇA

- Abadeer, C., Blackman, A. D., ve Williamson, S. (2018). Voting in Transition: Participation and Alienation in Egypt's 2012 Presidential Election. *Middle East Law and Governance*, 10(1), 25-58. <https://doi.org/10.1163/18763375-01001001>
- Abushouk, A. İ. (2010). The Anglo-Egyptian Sudan: From Collaboration Mechanism to Party Politics, 1898-1956. *The Journal of Imperial and Commonwealth Histor*, 38(2), 207-236. <https://doi.org/10.1080/03086531003743924>
- Acar, A. ve Aydın, H. (2017). Arap Baharı Üzerine Oryantalist ve Marksist Değerlendirmeler. *SDÜ İİBF Dergisi*, 22(2), 511-524. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sdiiibfd/issue/52993/703141>
- Agos. (2012). Mursi'den İran'a: "Filistin ve Suriye halkları özgürlük için mücadele veriyor". 3. 05.2021 tarihinde <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/2306/mursi-den-iran-a-filistin-ve-suriye-halklari-ozgurluk-icin-mucadele-veriyor> adresinden erişildi.
- Akgün, B. ve Bozbaş, G. (2012). Arap Dünyasında Siyasi Selefizm ve Mısır Örneği. *Akademik Ortadoğu Dergisi*, 14, 1-38. <https://avesis.aybu.edu.tr/yayin/cf06b63a-1999-4e0f-b9b9-bf96d73fa0ad/arap-dunyasinda-siyasi-selefizm-ve-misir-ornegi>
- Aksakal, C. B. (2015). Seyyid Kutub Ve Müslüman Kardeşler/Sayyid Qutb And The Muslim Brotherhood. *Akademik Hassasiyetler*, 2(3), 65-81. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akademik-hassasiyetler/issue/5470/74306>
- Aksu, H., Şahinoğlu, C. M. ve Uygur, N. M. (2019). Türkiye ve İran'ın Arap Baharı'na Yönelik Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme. *International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences*, 2(1), 47-57.

- Akyüz, İ. (2016). Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Din Politikalarında Etkili Olan Temel Dinamikler. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 38-58. <https://doi.org/10.25272/j.2149-8539.2016.2.3.05>
- Al-Anani, K. (2015). Upended path: The rise and fall of egypt's muslim brotherhood. *The Middle East Journal*, 69(4), 527-543. Doi: 10.3751/69.4.12
- Aly, A. S., ve Wenner, M., W. (1982). Modern Islamic Reform Movements: The Muslim Brotherhood in Contemporary Egypt. *Middle East Journal*, 36(3), 336-361. <https://www.jstor.org/stable/4326425?seq=1>
- Amar, P. ve Prashad, V. (2014). Arap Baharı'ndan Kesitler Yeni Ortadoğu'yu Anlamak. Yanki Deniz Tan (Çev.). (1.basım) İstanbul: İntifada Yayınları.
- Amin, S. (2011). 2011: An Arab Spring time? *Monthly Review*, 63(5). DOI: 10.14452/MR-063-05-2011-09_2
- Anderson, L. (2011). Demystifying the Arab Spring: Parsing the Differences Between Tunisia, Egypt, and Libya. *Foreign Affairs*, 90(3), 2-7. https://www.jstor.org/stable/23039401?seq=1#metadata_info_tab_contents
- Arı, T. ve Koç, E. (2014). Müslüman Kardeşler Hareketi'nin Mısır Hükümeti ile Paradoksal İlişkilerinin Analizi: 1931: 1970. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 42, 225-232. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/4784/65996>
- Armaoğlu, F. (2009). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi* (1.basım). İstanbul: Alkım.
- Armbrust, W. (2012). *The Revolution Against Neoliberalism*. 8 Aralık 2020 tarihinde <https://www.jadaliyya.com/Details/23729> adresinden erişildi.

- Ashour, O. (2015). Collusion to crackdown: Islamist-military relations in Egypt. *The Brookings Institution*, 14, 1-30.
- Atacan, F. (2014). Mısır'da 25 Ocak Devrimi'nin Arka Planı: Ekmek, Hürriyet, Adalet. Zahide TUBA K. (Ed.), *Ortadoğu Konuşmaları* içinde (s.103-133), İstanbul: Küre Yayınları.
- Atawna, A. A. M., Othman, M. R. ve Haris, A. H. (2014). Equality and Citizenship from perspective of the Islamic Parties: Study of Freedom and Justice Party of Egypt. *Middle East Journal of Scientific Research*, 21(6), 890-896. DOI: 10.5829/idosi.mejsr.2014.21.06.21572
- Atawna, A. A. M., ve Othman, M. R. (2015). Obstacle Faced the Democratic Transition in Egypt in Muhammad Mursi Era. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 172, 540-547. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.01.400>
- Attallah, M. (2017). The determinants of voting for Islamists in Egypt's first post-revolution elections 2011–2012. *Middle East Development Journal*, 9(2), 184-197. <https://doi.org/10.1080/17938120.2017.1369787>
- Aubrey, S. M. (2004). *The New Dimension of International Terrorism*. <https://wcfia.harvard.edu/publications/new-dimension-international-terrorism> Zürich. Vdf. Hochschulverlag.
- Avşar, E. (2008). *The Transformation of The Political Ideology and The Democracy Discourse of The Muslim Brotherhood in Egypt*. Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Aydın, M. Ş. (2014). *Arap Baharı ve Mısır'da Yansımaları*. Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, Ankara.
- Barro, R. J. (1996). Democracy and growth. *Journal of Economic Growth*, 1(1), 1-27.

BBC News Online. (2012). *Egypt football violence leaves many dead in Port Said*. 26.05.2021 tarihinde <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-16845841> adresinden erişildi.

BBC. (2011). *Large Turnout for Egypt's Constitutional Referandum*. 19 Aralık 2020 tarihinde <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-12793484> adresinden erişildi.

Bekaroğlu, E. (2017). Otoriter bir rejimde muhalif olmak: Müslüman Kardeşler, siyasal fırsat alanları ve siyasal kuşaklar. N. Doğan (Ed.), *Ortadoğu'da Çatışma ve İdeolojiler* içinde (s. 111-163). İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Bekaroğlu, E. A., ve Veysel, K. (2015). Mısır'da Otoriter Rejimin Sürekliliği ve Ordu: "Arap Baharı" ve Sonrası Sürecin Analizi. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 1-36. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tocd/issue/17220/179881>

Booth, W., Hauslohner, A., ve Birnbaum, M. (2013). Egypt Orders Arrests of Muslim Brotherhood Leaders as Interim President takes Office: A Year after Becoming Egypt's First Democratically Elected Leader, Morsi's Aides Say He is under House Arrest. *Washington Post*. 13.12. 2020 tarihinde https://www.washingtonpost.com/world/after-military-takeover-little-known-judge-named-interim-president-of-egypt/2013/07/04/9a553378-e473-11e2-aef3-339619eab080_story.html adresinden erişildi.

Boztemur, R. (2011). Mısır'da Halk Hareketleri, Müslüman Kardeşler ve Demokrasinin Geleceği. *ADAM Akademi*, 2, 55-70.

Brocker, M. ve Künkler, M. (2013). Religious Parties: Revisiting the Inclusion-Moderation Hypothesis. *Party Politics*, 19(2), 171-186. <https://doi.org/10.1177%2F1354068812473673>

- Brooke, S. (2015). Islamic Groups' Social Service Provision and Attitudinal Change in Egypt. *Combating Terrorism Center at West Point*, 1-2. 8 Şubat 2021 tarihinde <http://www.jstor.org/stable/resrep05626.1> adresinden erişildi.
- Bulaç, A. (1997). İktidar Mücadelesinde İslam'da Meşruiyet Arıyorlar. *Nokta Dergisi*, 5(13), 24.
- Bulaç, A. (2003). Ortadoğu'da Askeri Demokrasi. *Bilgi ve Düşünce*, 6.
- Canbegi, H. İ. (2013). *Mısır'da Müslüman Kardeşler Cemiyeti* (1.Basım). İstanbul: Öteki Adam Yayınları.
- Cankara, Ö. P. ve Cankara, Y. (2019). Ortadoğu'nun en köklü İslamcı yapılanması olan Müslüman Kardeşler Örgütü'nün uluslararası sistemde algılanması. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 121-142. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gopsbad/issue/51300/609526>
- Center, C. (2012). Presidential election in Egypt. *Final Report: Mayıs-Haziran 2012*. 1-136. 10 Şubat 2021 tarihinde http://www.cartercenter.org/resources/pdfs/news/peace_publications/election_reports/egypt-final-presidential-elections-2012.pdf adresinden erişildi.
- Chalcraft, J. (2014). Egypt's 25 January Uprising, Hegemonic Contestation, and the Explosion of the Poor. Fawaz A. Gerges. (Ed.), *The New Middle East: Protest and Revolution in the Arab World* (p. 155-179), New York: Cambridge University. Doi: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139236737.009> ?
- Clark, J. (2004). Social movement theory and patron-clientelism: Islamic social institutions and the middle class in Egypt, Jordan, and Yemen. *Comparative Political Studies*, 37(8), 941-968. <https://doi.org/10.1177%2F0010414004267982>

Constitutional History of Egypt (2013). 17 Ocak 2021 tarihinde <http://www.constitutionnet.org/country/constitutional-history-egypt> adresinden erişildi.

Çağlayan, S. (2010). *Müslüman Kardeşlerden Yeni Osmanlılara İslamcılık*. Ankara: İmge.

Çelik, G. E. (2016). Mısır'da Arap Baharı: Müslüman Kardeşlerin İktidara Yükselişi, *Uluslararası Uludağ Uluslararası İlişkiler Kongresi*, Bursa, 174-192.

Çınar, Ö. (2019). *Arap Baharı'nın Mısır üzerindeki etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.

Dalar, M. (2010). Mısır'da Müslüman Kardeşler Hareketinin Demokrasi Anlayışı ve Sisteme Etkisi. *Alternatif Politika, Özel Sayı(1)*, 48-73.

Demir, B. (2020). *Mübarek'ten Sisi'ye Mısır'da Otoriter Rejimin Sürekliliği ve Ordu*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.

Demirtaş, E. (2014). *Ortadoğu'da Devlet ve İktidar*. İstanbul: Metis Yayınları.

Deutsche Welle Türkçe. (2012). *Mısır dış politikasında rota değişiyor*. 17.04.2021 tarihinde <https://p.dw.com/p/16D1j/> adresinden erişildi.

Di Giovanni, J. ve Ellison, F. (2015). Egypt is Trying to Crush the Muslim Brotherhood. Can It Survive?. *Newsweek*. 13.12.2020 tarihinde <https://www.newsweek.com/2015/08/21/egypt-muslim-brotherhood-fate-361663.html> adresinden erişildi.

Diamond, L. (2010). Why Are There No Arab Democracies. *Journal of Democracy*, 21(1), 93-112. DOI: 10.1353/jod.0.0150

- Dikici, B. H. (2016). Siyasal İslamda Partileşme: Arap Ayaklanmaları Sonrası İslamcı Partiler. *Yeni Ortadoğu: Toplum, Siyaset ve Ekonomi Konferansı*, 119-127. <https://acikerisim.isikun.edu.tr/xmlui/handle/11729/2475>
- Djalili, M. R. ve Thierry K. (2013). *Arap Baharı Karşısında İran ve Türkiye*. Hande Güreli (Çev.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Doğanay, Ü. (2007). AKP'nin Demokrasi Söylemi ve Muhafazakarlık: Muhafazakar Demokrasiye Eleştirel Bir Bakış. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 62(1), 66-88. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002009
- Doster, B. (2012). *Bir Bölgesel Güç Olarak İran'ın Ortadoğu Politikası*. 16.04.2021 tarihinde https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/4barisdoster.pdf adresinden erişildi.
- Duman, A. H. (2020). Leaders and Egyptian Foreign Policy: Individual Factors During Nasser and Morsi Periods. *Ortadoğu Etütleri*, 12(2), 369-389. DOI: 10.47932/ortetut.763640
- Efegil, E. (2013). Mısır ve Ürdün'ün Dış Politikalarını Şekillendiren Unsurlar. *Ortadoğu Analiz*, 5(51), 19-28 26.05.2021 tarihinde https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/2ertanefegil.pdf adresinden erişildi.
- El Naggar, M. (2011). *Text of Communique No. 5 issued by the Egyptian military Sunday*. 2.02.2020 tarihinde <http://www.mcclatchydc.com/news/nation-world/world/article24611800.html> adresinden erişildi.
- El Shamy, A. (2017). *The return of the sacred: Collective action of Copts during Muslim Brotherhood rule*. Yüksek Lisans Tezi, The American University, Cairo.

- El-Baradei, L. (2014). Eight Points about Egypt's Presidential Election. *The Cairo Review of Global Affairs*, 6. 25 Şubat 2021 tarihinde <https://www.thecaireview.com/tahrir-forum/eight-points-about-egypts-presidential-election/> adresinden erişim sağlandı.
- El-Sharif, A. (2014). *The Muslim Brotherhood and the Future of Political Islam in Egypt* (p. 3). Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace. 11 Şubat 2020 tarihinde www.jstor.org/stable/resrep12925 adresinden erişildi.
- El-Sherif, A. (2014). *The Egyptian Muslim Brotherhood's Failures* (Vol. 1). New York, NY: Carnegie Endowment for International Peace. 11 Şubat 2020 tarihinde <https://carnegieendowment.org/2014/07/01/egyptian-muslim-brotherhood-s-failures-pub-56046> adresinden erişildi.
- Engin, E. (2013). *Müslüman Kardeşler liderlik şansını kaybetti*. 2.04.2021 tarihinde https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/07/130708_musluman_kardesler_achcar adresinden erişildi.
- Farrag, D. A. (2013). Brand image in politics: a case study of the 2012 Egyptian presidential election. *International Journal of Teaching and Case Studies*, 4(4), 296-312. DOI: 10.1504/IJTCS.2013.060632
- Farrag, D. A. R., ve Shamma, H. (2014). Factors influencing voting intentions for Egyptian parliament elections 2011. *Journal of Islamic Marketing*, 5(1), 49-70. DOI: 10.1108/JIMA-01-2013-0003
- Feşîr, İ. (2013). *Bâbu'l-Hurûc*. Kahire: Dâru's-Şurûk. <https://doi.org/10.21497/sefad.845285>

- Ghanem, A. ve Mustafa, M. (2011). Strategies of Electoral Participation by Islamic Movements: The Muslim Brotherhood and Parliamentary Elections in Egypt and Jordan, November 2010. *Contemporary Politics*, 17(4), 393-409. DOI: 10.1080/13569775.2011.619763
- Gumuscu, S. (2010). Class, status, and party: The changing face of political Islam in Turkey and Egypt. *Comparative Political Studies*, 43(7), 835-861. <https://doi.org/10.1177%2F0010414010361341>
- Güçtürk, Y. (2016). *Devrimden Darbeye Mısır'da İnsan Hakları*. Rapor: 59. 14.02.2020 tarihinde <https://www.setav.org/devrimden-darbeye-misirda-insan-haklari/> adresinden erişildi.
- Gürses, M. (2014). Islamists, democracy and Turkey: A test of the inclusion-moderation hypothesis. *Party Politics*, 20(4), 646-653 <https://doi.org/10.1177%2F1354068812448688>
- Güvenilir, E. (2016). *Ortadoğu'da siyasal İslam: Mısır'da Arap Baharı ve Müslüman Kardeşlerin etkileri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Hamad, M., & al-Anani, K. (2014). Elections and Beyond: Democratization, Democratic Consolidation, or What?. In *Elections and Democratization in the Middle East* (p. 203-221). Palgrave Macmillan, New York. DOI: 10.1057/9781137299253_10
- Hoyle, J. A. (2019). To govern, or not to govern? Opportunity and post-coup military behaviour in Egypt 2011–2014. *Democratization*, 26(6), 993-1010. <https://doi.org/10.1080/13510347.2019.1577825>
- Hungtington, S. (2011). *Geç 20. Yüzyılda Demokratikleşme*. Ergun Özbudun (Çev.). Ankara: Kilit Yayınevi.

Huntington, S. P. (1991). Demokrasi'nin Üçüncü Dalgası. *Journal of Democracy*, 2(2), 12-34. <https://doi.org/10.1353/jod.1991.0016>.

IFES. (2011, November). Elections in Egypt Analysis of the 2011 Parliamentary Elecoral System. *International Foundation for Electoral Systems*, 20 Şubat 2021 tarihinde <https://www.ifes.org/publications/analysis-egypts-2011-parliamentary-electoral-system> adresinden erişildi.

Ikhwanweb, (2011a). *MB's Statement on Tunisia'a Uprising and the Demands of he Egyptian People*. 6 Mart 2021 tarihinde <https://www.ikhwanweb.com/article.php?id=27890&ref=search.php> adresinden erişildi.

Ikhwanweb, (2011b). *MB's Statement on the Dialogue between Youth, Political and National Forces with Egypt's Vice-President*. 6 Mart 2021 tarihinde <https://www.ikhwanweb.com/article.php?id=27977&ref=search.php> adresinden erişildi.

Jaferi, S. (2015). *Suriye sorunu İran'la Mısır'ı yakınlaştırabilir mi?*.19.04.2021 tarihinde <https://www.al-monitor.com/tr/contents/articles/originals/2015/10/iran-egypt-relations.html>. adresinden erişildi.

Kalyoncu, D. (2017). From Gamal Abdel Nasser to Abdulfettah El Sisi: The Historical Evolution of Muslim Brotherhood and Democracy in Egypt. *Yeditepe University Department of History Research Journal*, 62-77. 25 Şubat 2021 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/264828> adresinden erişildi.

Karkazis, J., Baltos, G., ve Balodis, J. (2018). An analysis of the social factors that resulted in the 2011 social unrest in Egypt, integrated with a personality profiler of its revolutionary leadership. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 9(2), 215-225. DOI: 10.2478/mjss-2018-0041

Karpat, K.H. (2013). *Osmanlı'dan Günümüze Ortadoğu'da Millet, Milliyet, Milliyetçilik* (4.basım). İstanbul: Timaş Yayınları.

Kassem, M. (2004). *Egyptian Politics: The Dynamics of Authoritarian Rule*. The United States of Amerika: Lynne Rienner Publishers.

Kazak, C. (2018). *Devrimden Müslüman Kardeşler'in İktidar Tecrübesi Darbeye* (1.basım). İstanbul: Pınar Yayınları.

Khalil, A. (2015). Upended Path: The Rise and Fall of Egypt's Muslim Brotherhood. *Middle East Journal*, 69(4), 527-543. DOI: 10.3751/69.4.12

Khan, M. (2014). Islam, democracy and Islamism after the counterrevolution in Egypt. *Middle East Policy*, 21(1), 75-86. DOI:10.1111/mepo.12058

Khattab, S. A. (2012). Macroeconomic Challenges in Egypt after Revolution: Do Islamic Parties Have a Vision?. *Emerging New Economic Policy Makers in the Arab Mediterranean: Economic Agendas of Islamic Actors Proceedings*.

Kirkpatrick, D. (2012). *Islamists Win 70% of Seats in the Egyptian Parliament*. 26 Mayıs 2021 tarihinde <https://www.nytimes.com/2012/01/22/world/middleeast/muslim-brotherhood-wins-47-of-egypt-assembly-seats.html> adresinden erişildi.

Kocak, K. A. (2013). Mısır: Demokratikleşme Yolunda İki Adım İleri Bir Adım Geri. *Yasama Dergisi*, (23), 5-53. <https://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php?pdf=0017192&lng=0>

- Kor, T. Z. (2014). *Ortadoğu Konuşmaları & Bölgesel ve Küresel Perspektiften Arap Baharı* (1.basım). İstanbul: Küre Yayınları.
- Kor, Z. T. (2014). *Ortadoğu Konuşmaları & Bölgesel ve Küresel Perspektiften Arap Baharı* (1.basım). İstanbul: Küre Yayınları.
- Kurt, V. (2014). *Mısır'da Eskiye Doğru Yeni Adım: Darbe Anayasası*. 24 Haziran 2021 tarihinde <https://www.star.com.tr/acik-gorus/yazarlar/veysel-kurt-yazilari/9/> adresinden erişildi.
- Küçükkeleş, M. (2012). Arap Birliği'nin Suriye Politikası. *SETA*, 51. http://file.setav.org/Files/Pdf/20121122111445_seta-arap_birliginin_suriye_politikasi.pdf
- Kürkçüoğlu, Ö. (2010). *Türkiye'nin Arap Ortadoğusuna Karşı Politikası* (2.basım). Ankara: Barış.
- Létourneau, J. F. (2016). Explaining the Muslim Brotherhood's rise and fall in Egypt. *Mediterranean Politics*, 21(2), 300-307. <https://doi.org/10.1080/13629395.2015.1128673>
- Masetti, O., Körner, K., Forster, M., Friedman, J., Lanzeni, M. L., AG, D. B., ve Speyer, B. (2013). Two years of Arab Spring. *Current issues, emerging markets*, 1-13.
- Mazman, İ. (2014). Orta Doğu'da Ulus-devlet projesinin çıkmazları. *Uluslararası I. Orta Doğu Sempozyumu Bildirileri*, I. Cilt, Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları.
- Mercan, M. H. (2017). *İslami Hareketin Kurumsallaşma Sorunu Işığında Müslüman Kardeşler Teşkilatı*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Mısır Yüksek Seçim Komitesi. (2012). *2012 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri Birinci Tur Sonuçları*. 12.12.2020 tarihinde <http://pres2012.elections.eg/round1-results> adresinden erişildi.

Mısır'da futbol faciası. 28.04.2021 tarihinde (<http://www.aljazeera.com.tr/haber/misirda-futbol-faciasi> adresinden erişildi.

Michels, R. (1962). *A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*. New York: Free Press (original work published in 1915).

Milat Gazetesi. (2015). *Mısır'da Parlamento Seçimleri*. 18.10.2020 tarihinde adresinden erişildi.
https://www.researchgate.net/publication/282973965_Misir'da_Parlamento_Secimleri_Islamci_Partiler_ve_Musulman_Kardesler

Mohammed, S. (2018). 2011'den Sonrası Arap Bölgesinde Siyasal İslam ve İktidarın Hareketleri: Mısır Örneği. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 101-120. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uksad/issue/37198/429294>

Monier, E. I., ve Ranko, A. (2013). The fall of the Muslim brotherhood: implications for Egypt. *Middle East Policy*, 20(4), 111-123. DOI: 10.1111/mepo.12050

Mulcaire, C. (2016). *Hasan al-Banna and Political Ideologisation of Islam in the 29th Century*. 17.10.2020 tarihinde <https://www.e-ir.info/2016/02/02/hasan-al-banna-and-the-political-ideologisation-of-islam-in-the-20th-century/> adresinden erişilmiştir.

Murr, V. (2004). *The Power of Ideas; Sayyid Qutb and Islamism, Rockford College Summer Research Project*. 18.10.2020 tarihinde <http://www.stephenhicks.org/wp-content/uploads/2009/02/murr-qutb.pdf> adresinden erişildi.

Mursi, Tahrir’de yemin etti. 6.10.2020 tarihinde (<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/mursi-tahrirde-yemin-etti-353662> adresinden erişildi.

Mustafa, M., ve Yousef, A. T. (2013). The Interaction of Political Islam with Democracy: The Political Platform of the Muslim Brotherhood in Egypt as a Case Study. *International Journal of Humanities and Social Science*, 3(11). 144-154.

Naboulsi, Z. (2014). *More Than Just Chanting: The Role of the Egyptian Football Ultras in Authoritarian Regime Breakdown: the Case of Ultras Ahlawy*. Master of Arts, Scholl of Arts and Sciences, Lebanese American University, United States.

Nasuhbeyoğlu, T (1993). *Mısır’da İslami Hareketler*. Ankara. 17.03.2020 tarihinde http://pusuladernegi.org/wpcontent/uploads/m%C4%B1s%C4%B1rda_%C4%B0slami_hareketler.pdf adresinden erişilmiştir.

Noueihed, L. ve Warren, A. (2012). *The Battle For The Arab Spring*. Newyork: Yale University Press.

Nurbayan, Y., Mahliatussikah, H., Ekowati, S. H., ve Pujiati, H. (2020). The Fall of Egyptian President Morsi and the Media Representation: A Critical Discourse Analysis of Kompas Daily Newspaper. *Pertanika Journal of Social Sciences & Humanities*, 28(2),5417-2019.

https://www.researchgate.net/publication/342466599_SOCIAL_SCIENCES_HUMANITIES_The_Fall_of_Egyptian_President_Morsi_and_the_Media_Representation_A_Critical_Discourse_Analysis_of_Kompas_Daily_Newspaper

Omar, A. M. (2016). *Mısır ve Şii Hilali*. 18.04.2021 tarihinde <https://www.ankasam.org/misir-ve-sii-hilali/> adresinden erişildi.

- Owen, R. (2014). Mısır ve Tunus Diktatörlerin Devrim Yoluyla Düşürülmesinden Yeni Bir Anayasal Düzen Kurma Mücadelesi, Protesto ve Devrim, Fawaz A. Gerges (Ed.), *Yeni Ortadoğu Arap Dünyasında* içinde (s. 295-312) (çev. M. İkbâl Saylık, Timur Demirtaş), İstanbul: İyi Düşün Yayınları.
- Örtlek, M. (2015). *Siyasal İslamcı Hareketler: Mısır Örneği*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Özdemir, A. (2013). *Hasan Al-Banna'dan Mohammad Morsî'ye; Mısır'da Müslüman Kardeşliğin Siyasi Deneyimi*. Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Özkan, M. (2014). Mısır Dış Politikası: Dünü, Bugünü, Sorunları. *SETA*, 12.01.2021 tarihinde <https://www.setav.org/misir-dis-politikasi-dunu-bugunu-sorunlari/> adresinden erişilmiştir.
- Özkoç, Ö. (2016). Arap Dünyasında Demokratikleşme Süreçleri ve Siyasal İslam: Müslüman Kardeşler ve En-Nahda Hareketi Üzerine Bir Karşılaştırma. *Mülkiye Dergisi*, 40(1), 29-56.
- Öztürk, S. (2018). Mısır'da İhvan-ı Müslimin'in İktidara Geliş Süreci ve Temmuz Darbesinin Nedenleri Üzerine. *Liberal Düşünce Dergisi*, 23(91-92), 163-179. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/liberal/issue/43421/529756>
- Pahwa, S. (2017). Pathways of Islamist adaptation: the Egyptian Muslim Brothers' lessons for inclusion moderation theory. *Democratization*, 24(6), 1066-1084. <http://dx.doi.org/10.1080/13510347.2016.1273903>
- Pargeter, A. (2016). *Müslüman Kardeşler: Muhalefetten İktidara*. Semih Çelik (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Pioppi, D. (2013). Playing with fire. The Muslim brotherhood and the Egyptian leviathan. *The International Spectator*, 48(4), 51-68.
<https://doi.org/10.1080/03932729.2013.847680>

Port Said'de yargı isyanı. 1.05.2021 tarihinde
<https://www.youtube.com/watch?v=aaKIq7o8WbU>,
<http://tr.euronews.com/>). adresinden erişildi.

Ranko, A. (2014). Selective Moderation of the Muslim Brotherhood under Mubarak – The Role of the Egyptian Regime's Discourse and of Islamist Political Inclusion. *Politische Vierteljahreschrift*, 55(3), 493-517.
<https://www.jstor.org/journal/polivier>

Reda, A. A. (2014). *The Muslim Brotherhood in Power: Ideology and Governance in Post-Arab Spring Egypt*. Master of Arts, University of Toronto, Canada.

Roccu, R. (2013). *The Political Economy of the Egyptian Revolution: Mubarak, Economic Reforms and Failed Hegemony* (Vol. 1). London: Palgrave Pivot.
<https://doi.org/10.1057/9781137395924>

Roll, S. (2016). Managing change: How Egypt's military leadership shaped the transformation. *Mediterranean Politics*, 21(1), 23-43.
 DOI:10.1080/13629395.2015.1081452

Rubin, B. (2010). *The Muslim Brotherhood: The Organization and Policies of a Global Islamist Movement* (Vol. 1). Newyork: Palgrave Macmillan.

Sabaseviviüte, G. (2004). Theory of the Islamic State in Hasan Al- Banna's Political Discourse. *Centre of Oriental Studies*, 5, 34-45.

Sabra, M. (2013). *Arap Baharı: Mısır Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Said, E. (1993). *Culture and Imperialism* (1. Basım). Newyork: Originally Published.
- Saleh, R. (2018). Vote for the One You Hate Least: Media Campaigns and the 2012 Egyptian Presidential Elections. *International Journal of Social Science and Humanity*, 8(6), 170-177. DOI: 10.18178/ijssh.2018.V8.956
- Sawasya Center for Human Rights and Anti-Discrimination. (2009). *Report on the Military. Trials of the Leadership of the Muslim Brotherhood*. 79. <https://www.amnesty.org/download/Documents/32000/mde120292011en.pdf>
- Schumpeter J (1975). *Capitalism, Socialism, and Democracy*. New York: Harper.
- Schwedler, J. (2011). Can Islamists become moderates: Rethinking the inclusion-moderation hypothesis. *World Politics*, 63(2), 347-376. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0043887111000050>
- Schwedler, J. (2006). *Faith in Moderation*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511550829>
- SDAM. (2016). *25 Ocak Devrimi'nin Beşinci Yılında Mısır*. 22.06.2020 tarihinde <http://sdam.org.tr/haber/110-25-ocak-devriminin-besinci-yilinda-misir/> adresinden erişildi.
- Sert, E. ve Güç, A. (2020). 1952 Mısır Devrimi'nden Arap Baharı'na Kadar Geçen Süreçte Kıptîler. *Yahudilik, Hristiyanlık ve Batı Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 194-219, doi.org/10.5281/zenodo.4394475.
- SETA. (2011). *25 Ocak'tan Yeni Anayasa'ya: Mısır'da Dönüşümün Anatomisi*, Rapor. 2, 4-62. 25.12.2020 tarihinde http://file.setav.org/Files/Pdf/20121126135944_set-25_ocaktan_yeni_anayasaya-_misirda_donusumun_anatomisi.pdf adresinden erişildi.

Shehata, S. (2012). *Islamist Politics in the Middle East* (Vol. 1). Newyork: Routledge.

Sınmaz, K. (2019). *Mısır Raporu: Devrim ve Darbe Sarmalında Bir Toplum*.
15.07.2020 tarihinde https://insamer.com/tr/misir-raporu-devrim-ve-darbe-sarmalinda-bir-toplum_2201.html adresinden erişildi.

Sika, N. (2012). Dynamics of a Stagnant Religious Discourse and the Rise of New Secular Movements in Egypt. *Mısır'da Arap Baharı: Devrim ve Ötesi*, 63-82.
DOI: 10.5743/kahire/9789774165368.003.0005

Smith, B. (2012). Egypt's presidential election 2012. *SNIA/6338, House of Commons Library*, 23. 17.01.2021 tarihinde <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/sn06338/> adresinden erişildi.

Somuncuoğlu, E. (2019). *Siyasal İslam ve Mısır'da Müslüman Kardeşler'in dönüşümü*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara.

Stacher, A. J. (2008). Brothers in Arms? Engaging the Muslim Brotherhood in Egypt. *Institute for Public Policy Research*, 1-29. 5.04.2021 tarihinde <https://www.ippr.org/publications/brothers-in-armsengaging-the-muslim-brotherhood-in-egypt> adresinden erişildi.

Şahinoğlu, M. C. ve Ateş, A. (2017). Ortadoğu'da Darbelerin Arka Planı: Mısır Örneği. *TESAM Akademi Dergisi*, 4(1), 97-131.
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/287516>

Şen, G. (2012). İran ve 'Arap Baharı': Bağlam, Söylem ve Siyaset. *Ortadoğu Etütleri*, 3(2), 96-118.
https://www.researchgate.net/publication/329044952_Iran_ve_Arap_Bahari_Baglam_Soylem_ve_Siyaset

Tanrıverdi, N. (2012). Mısır'daki Geçiş Sürecinin Aktörler Üzerinden Değerlendirilmesi. *Ortadoğu Analiz*, 4(44), 68-78. 5.04.2021 tarihinde https://orsam.org.tr/d_hbanaliz/6nebahat.pdf adresinden erişildi.

Tanrıverdi, N. (2013). *Geçmişin Gölgesinde Mısır'da Darbe*. ORSAM, Rapor No. 168, 1-30. 24.12.2020 tarihinde https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/2013919_rapor168.pdf adresinden erişildi.

Telci, İ. (2014). Mısır'da Askeri Darbe Sonrası Süreç ve Yeni Anayasa. *Seta Analiz*, (86), 5-26. 2.05.2021 tarihinde <https://www.setav.org/misirda-askeri-darbe-sonrasi-surec-ve-yeni-anayasa/> adresinden erişildi.

Telci, İ. N. (2013). Devrim sonrası Mısır'da güç mücadelesi: “İslamcı iktidar vs. seküler Muhalefet”. *Ortadoğu Analiz*, 5(49), 79-89. 24.12.2020 tarihinde https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/8ismailtelci.pdf adresinden erişildi.

Telci, İ. N. (2015). *Mısır'da Devrim ve Karşı Devrim Sürecinde İç ve Dış Aktörlerin Rolü: 2011-2015*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Telci, N. (2011). 6 Nisan Hareketi: Yeni Bir Sosyal Aktivizme Doğru mu?. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 3(28), 98-106. https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/10ismail.pdf

Telci, N. (2014). *Mısır Devrimi Sözlüğü* (2.basım). İstanbul: Açılım Kitap.

Tett, G. (2012). Shedding Light on “Gray” Areas. *Financial Times Magazine*. 4.02.2020 tarihinde <https://www.ft.com/content/0a12c67e-8f3b-11e1-ab32-00144feab49ahtml#axzz2vXBfYCYf> adresinden erişildi.

Tezcür, G. M. (2009). The moderation theory revisited: The case of Islamic political actors. *Comparative Political Studies*, 16(1), 69-88.
<https://doi.org/10.1177%2F1354068809339536>

Tezcür, G. M. (2010). When democratization radicalizes: The Kurdish nationalist movement in Turkey. *Comparative Political Studies*, 47(6), 775-789.
<https://doi.org/10.1177%2F0022343310386156>

Tıǧlı, İ. (2011). Mısır’da Sosyal Hareketler Kifaye Hareketi ve Müslüman Kardeşler. *Dünya Bülteni Araştırma Masası*, 1-62. 5.06.2020 tarihinde <https://silo.tips/download/dnya-blten-aratirma-masasi-dbam-4> adresinden erişildi.

Topol, S. (2014). In Egypt the Army Means (Big) Business. *Bloomberg Business Week*, 4371, 11. 15.02 2020 tarihinde <https://www.bloomberg.com/news/articles/2014-03-13/in-egypt-the-military-means-big-business> adresinden erişildi.

Trew, B. (Çev.) (2019). *Muhammed Mursi’nin Yükselişi ve Düşüşü*. 19.04.2021 tarihinde <https://www.indyturk.com/node/43106/d%C3%BCnya/muhammed-mursi%E2%80%99nin-y%C3%BCkseli%C5%9Fi-ve-d%C3%BC%C5%9F%C3%BC%C5%9F%C3%BC> adresinden erişildi.

TRT Haber. (2019). *Demokrasiye adanmış bir ömür: Muhammed Mursi*. 20.01.2021 tarihinde <https://www.trthaber.com/haber/dunya/demokrasiye-adanmis-bir-omur-muhammed-mursi-419691.html> adresinden erişildi.

Uysal, A. (2020). *Hüsnü Mübarek’in Siyasal Mirası*. 12.06.2020 tarihinde <https://orsam.org.tr/tr/husnu-mubarekin-siyasi-mirasi/> adresinden erişildi.

- Ülger, İ. K. (2016). Müslüman Kardeşler Teşkilatının İdeolojisi ve Mısır Siyaseti Üzerindeki Etkileri. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 131-151. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kusbd/issue/25163/265821>
- Ünal, A. (2010). *Kur"ân-ı Kerim ve Açıklamalı Mealı*. İstanbul: Define Yayınları.
- Wickham, R. C. (2013). *The Muslim Brotherhood: Evolution of an Islamist Movement*. (Vol. 1) In the United Kingdom: Princeton University Press.
- Wuthrich, F. M., & Çiftçi, S. (2020). Islamist parties, intraparty organizational dynamics, and moderation as strategic behaviour. *Mediterranean Politics*, 1-23. <https://doi.org/10.1080/13629395.2020.1790165>
- Yaghi, A. M. (2012). Hamas' Relations with Egypt Change with Morsi's Leadership. *Al-Monitor*, 13.12.2020 tarihinde <https://www.al-monitor.com/pulse/politics/2012/08/the-fight-against-tunnels-and-we.html> adresinden erişildi.
- Yamaç, R. (2015). *Mısır'da Müslüman Kardeşler Cemiyeti Dünü, Bugünü ve Yarını*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, İstanbul.
- Yesilyurt, N. (2020). 2011 Sonrasında Türkiye-Mısır İlişkilerinde Yaşanan Ani Yükseliş ve Sert Düşüşü Anlamak. *SİYASAL: Journal of Political Sciences*, 29(2), 337-365. <http://doi.org/10.26650/siyasal.2020.29.2.0083>
- Yıldırım, R. (2015). Arap Baharı ve Sonrasında Selefilik -Mısır Örneği. *İlahiyat Akademi*, (1-2), 263-282. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ilak/issue/8580/106574>

- Yıldırım, R. ve Abdulcelil, T. (2012). Mısır'da Siyasi Aktörler, Partiler, Dini Hareketler ve Medya. *Seta Siyasi Harita*, 2. 21.10.2019 tarihinde <https://www.setav.org/misirda-siyasi-aktorler-partiler-dini-hareketler-ve-medya/> adresinden erişildi.
- Yılmaz, T. (2015). *Uluslararası Politikada Ortadoğu*. (2.basım) Ankara: Barış Platin Yayınları.
- Yiğit, A. A. (2019). Filistin Meselesinin Kronikleşmesi (1918-1948). *Türk Dünyası Araştırmaları*, 123(243), 391-414. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tda/issue/51962/677125>
- Yorulmaz, S. (2013). *Mısır-İran ilişkilerinin Mısır açısından değerlendirilmesi*. 15.04.2020 tarihinde <https://www.orsam.org.tr/tr/misir-iran-iliskilerinin-misir-acisindan-degerlendirilmesi/> adresinden erişildi.
- Yumitro, G., ve Estriani, H. N. (2017). The Quo Vadis of Democratization in Post-Egypt Arab Spring. *Croatian International Relations Review*, 23(79), 157-188. DOI: 10.1515/cirr-2017-0018
- Zeghal, M. (1999). Religion and Politics in Egypt: the Ulema of Al Azhar, Radical Islam and State (1952-94). *International Journal of Middle East Stuedies*, 31(3), 371-399. <https://doi.org/10.1017/S0020743800055483>

TURNITIN RAPORU

Pınar Demir

ORJİNALLIK RAPORU

% 9	% 9	% 1	% 3
BENZERLİK ENDEKSİ	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	dergipark.org.tr İnternet Kaynağı	% 1
2	acikerisim.gelisim.edu.tr İnternet Kaynağı	% 1
3	www.yumpu.com İnternet Kaynağı	% 1
4	ormer.sakarya.edu.tr İnternet Kaynağı	% 1
5	www.atilim.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
6	paperity.org İnternet Kaynağı	<% 1
7	Submitted to Istanbul Gelisim University Öğrenci Ödevi	<% 1
8	isamveri.org İnternet Kaynağı	<% 1
9	www.acarindex.com İnternet Kaynağı	<% 1

10	politikarastirmalar.org İnternet Kaynağı	<% 1
11	dergipark.gov.tr İnternet Kaynağı	<% 1
12	Submitted to Atılım University Öğrenci Ödevi	<% 1
13	cdn-cms.f-static.com İnternet Kaynağı	<% 1
14	sdam.org.tr İnternet Kaynağı	<% 1
15	www.hurriyet.com.tr İnternet Kaynağı	<% 1
16	insamer.com İnternet Kaynağı	<% 1
17	istihbaratalani.wordpress.com İnternet Kaynağı	<% 1
18	silo.tips İnternet Kaynağı	<% 1
19	akademikperspektif.com İnternet Kaynağı	<% 1
20	www.trrthaber.com İnternet Kaynağı	<% 1
21	sbe.atilim.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1

22	milimanaliz.com İnternet Kaynağı	<% 1
23	tr.wikipedia.org İnternet Kaynağı	<% 1
24	Submitted to Middle East Technical University Öğrenci Ödevi	<% 1
25	www.agos.com.tr İnternet Kaynağı	<% 1
26	Submitted to Konya Necmettin Erbakan University Öğrenci Ödevi	<% 1
27	www.nstasarim.org İnternet Kaynağı	<% 1
28	www.independentturkish.com İnternet Kaynağı	<% 1
29	www.scribd.com İnternet Kaynağı	<% 1
30	ŞAHINOĞLU, Muhammet Cemal and ATEŞ, Ahmet. "ORTA DOĞU'DA DARBELERİN ARKA PLANI: ", TESAM EKONOMİK, SİYASAL VE STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ, 2017. Yayın	<% 1
31	adudspace.adu.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<% 1

www.slideshare.net

32	İnternet Kaynağı	<% 1
33	Submitted to Glasgow Caledonian University Öğrenci Ödevi	<% 1
34	Submitted to Selçuk Üniversitesi Öğrenci Ödevi	<% 1
35	www.ekonomik-cozum.com.tr İnternet Kaynağı	<% 1
36	acikarsiv.atilim.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
37	idealimforum.blogspot.com İnternet Kaynağı	<% 1
38	istihbaratsahasi.wordpress.com İnternet Kaynağı	<% 1
39	www.tandfonline.com İnternet Kaynağı	<% 1
40	Chantal Beauvais. "La bioéthique dans la perspective de la philosophie du droit.", Canadian Journal of Political Science, 2006 Yayın	<% 1
41	LexisNexis Yayın	<% 1
42	hdl.handle.net İnternet Kaynağı	<% 1

43	journals.sagepub.com İnternet Kaynağı	<%1
44	www.al-monitor.com İnternet Kaynağı	<%1
45	www.setav.org İnternet Kaynağı	<%1
46	dosyayukleme.ahievran.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
47	tez.sdu.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
48	www.yukselenfm.com İnternet Kaynağı	<%1
49	ÜNLÜSOY, Kamile. "MISIR SELEFÎĞİ VE İHVÂN-I MÜSLİMÎN'LE İLİŞKİSİ", Ahmet İshak DEMİR, 2016. Yayın	<%1

Alıntıları çıkart

üzerinde

Eşleşmeleri çıkar

Kapat

Bibliyografyayı Çıkart

üzerinde

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı: Pınar DEMİR

Doğum Yeri ve Tarihi:

Öğrenim Durumu:

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Öğrenci	Adalet	Anadolu Üniversitesi	2020-
Lisans	Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler	Ufuk Üniversitesi	2011-2016
Yüksek Lisans	Uluslararası İlişkiler	Atılım Üniversitesi	2018-2021

Yabancı Diller: İngilizce

E-posta: